

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

STEN KRARUP

FOR STORSLÅET INDSATS

- 15 NYE SLÆGTSHISTORISKE BERETNINGER

SLÆGTSHISTORISK FORLAG, 3670 VEKSØ

Forord

Bodil Krarup til erindring

Dette hæfte tilegnes mindet om min mor, Bodil Marie Krarup, født Langballe, der den 19. september 2006 ville være fyldt 100 år.

Hendes slægtsinteresse har været en spore til og stadig inspiration i mit slægtshistoriske arbejde. Hun var selv en habil slægtsforsker, men manglende tid, mens hun boede i nærheden af arkiverne og en betydelig afstand til dem, da hun kunne have fik tid nok, var årsag til, at hun kun efterlod sig spredte optegnelser og iagttagelser.

Jeg først kom i gang med arkivarbejdet i begyndelsen af 1980'erne, og da var mor så præget af Alzheimers sygdom, at vi kun i ringe omfang fik udvekslet erfaringer. Var hun imidlertid ikke blevet syg, ville hun have glædet sig over mine studier, specielt ville hun have været stolt som en pave over at kunne tælle Peder Skram og Elsebe Krabbe blandt sine aner.

Netop på grund af mors optagethed af sine rødder koncentrerede jeg mig i begyndelsen om hendes aner, 'Albrethsen, en sjællandsk møllerfamilie', hendes mormors slægt, og 'Den jyske bonde- og prangerslægt Poulsen', hendes morfars familie. Senere søgte jeg at kortlægge Langballe-slægten med udgangspunkt i Søren Andersen på gården Langballe i Vinding sogn. Her havde mor efterladt et stort forarbejde. Desværre nåede jeg ikke at drøfte nogen af disse studier med hende, mens hun var rask.

Hun blev mor til tre, bedstemor til 10 og oldemor til 17, men oldebørnene lærte hun ikke at kende og ej heller lærte de hende at kende, som den hun i virkeligheden var. For at bøde herpå, er hun hovedperson i hæftets første beretning.

Veksø i december 2005

Sten Krarup

Oversigt over Anenumre

1	Proband
2-3	Far og mor
4-7	4 bedsteforældre
8-15	8 oldeforældre
16-31	16 tip-oldeforældre
32-63	32 tip2-oldeforældre
64-127	64 tip3-oldeforældre
128-255	128 tip4-oldeforældre
256-511	256 tip5-oldeforældre
512-1023	512 tip-6-oldeforældre
1024-2047	1024 tip-7-oldeforældre
2048-4095	2048 tip-8-oldeforældre
4096-8191	4096 tip-9-oldeforældre
8192-16383	8192 tip-10-oldeforældre

En faders anenummer er altid 2 x barnets; en moders anenummer er 2 x barnets plus 1
Eksempel:

Probandens farfars farmor har anenummer 17

Probandens mormors morfar har anenummer 30.

Mænd har altid et lige anenummer, kvinder et ulige

Forsidebilledet

viser Bodil Marie Krarup, født Langballe, i 1930.

Tidligere udgivelser på Slægtshistorisk Forlag

Nina Ryder Bjørneboe: Før Farmor – Strejflys over Birgitte Ryders slægt – år 2002

Sten Krarup: Ikke uden fars hjælp – 14 slægtshistoriske beretninger - år 2003

Vilhelm Krarup (1904 – 99) – Præst og frihedskæmper – Til erindring og eftertanke – år 2004

Jørgen Sandholm Poulsen: Anholtere i prisonen – 2005 (sammen med Anholt Museum)

Foreliggende slægtshistoriske studier (i hæfteform) af Sten Krarup

1992: Albrethsen – en sjællandsk møllerfamilie (let revideret 1998)

1993: Den jyske bonde- og prangerslægt Poulsen (let revideret 1998)

1995: Slægten Langballe fra Vinding sogn (3.midlertidige udgave 2001)

1998: De grønnerupske aner

2000: Oldemor Langballes kronjydeaner

2001: Erindringer om Alfred Krarup (1842-73) af hans moder til hans datter

2002: Lidet anende – om to tip-4-oldemødre fra Nordsjælland

Tryk

Ikon Tekst og Tryk, Vallensbæk

ISBN 87-988785-4-9

Indhold

Beretning	Hovedperson(er)	Ane-nr	Side
For storslået indsats	Bodil Langballe (1906 - 97)	3	5 - 12
Frelste Christian IV fra at blive krigsfange	Wenzel Rothkirch (1597 - 1655)	1918	13 - 15
Gift med Danmarks vovehals	Elsebe Krabbe (1514 - 78)	7667	16 - 26
Højt at flyve...	Hans Jørgen Majoner (1618 - 76)	1746	27 - 32
En kone med ben i næsen	Gertrud Pedersdatter krog (1755 - 1820)	109	33 - 39
En forsmået magister	Eiler Chr. Dyssel (1682 - 1729)	316	40 - 46
Et pietistsisk ægtepar?	Christian Krarup (1699 - 1769) og Constance Byum (1709 - 66)	128/152 samt 129/153	47 - 52
Stamfaderens morfar- og epitafiet i Dejbjerg kirke	Hans Larsen Krarup, f. i 1630'erne	514	53 - 55
Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	Karl August v. Zezschwitz (177 - 1854), Hans Heinrich v. Zezscheitz (1696 - 1778) samt Christlieb v. Zezschwitz (1743 - 1810) og Sara Foster (d. 1829)	22, 88 samt 44 og 45	56 - 63
Knyttet til Frijsenborg	Gotfred Manniche	68	64 - 73
Siden faderen er upålidelig	Espen Christensen (1731 - 1801)	104	74 - 78
Glemte at hæve sin pension	Ane Marie Nielsdatter (1757 - 1839)	49	79 - 82
Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	Niels Rasmussen Ørting (1783 - 1858)	58	83 - 87
Aftægt - pensionering af selvejere	Rasmus Jensen (1748 - 1829)	116	88 - 90
En grundløs beskyldning	Alfred Krarup (1872 - 1950)	4	91 - 107
Litteraturoversigt			108 - 109
Personindex			110 - 120
Billedside			121

For storslået indsats

Et af højdepunkter i mors liv var deltagelsen i modstandskampen i årene 1943 – 45, dels på Djursland, dels i Aalborg, men allerede først i oktober 1945 fik far embede i København. Der blev derfor holdt først på efteråret holdt afskedsfest for modstandskammeraterne i Hammelev præstegård, hvor hun af frihedskæmperne fra Grenaa-egnen fik overrakt et sølvcigaret-etui med sit navn på højre side og med indskriften: ”For storslået indsats” på venstre¹.

Selv om hun udadtil overbærende søgte at tage denne anerkendelse let, er der ingen tvivl om, at den glædede hende, ligesom der ej heller er tvivl om, at den var berettiget.

Foto fra krigens tid

Foruden ustandselig at have fremmede boende, der var på flugt for tyskerne, herunder i 8 dage en engelsk og en canadisk flyver, der var blevet skudt ned på Randers-egnen, deltog mor i

flere modtagelser af de våben, som de engelske flyvere nedkastede om natten på de aftalte pladser. Når der i den danske udsendelse fra BBC blev sagt: ”Vi bringer en særmelding: Hilsen til Birthe, Else, Grethe osv.” – navnene på de aftalte pladser – så vidste modtagegrupperne, at de skulle af sted.

Mor fortalte efter krigen, at en morgen var hun og far lige nået i seng tidligt om morgenen, da den 6-årige Søren og den 4-årige Majken dukkede op i soveværelset for at hilse ”god morgen” .

I flere måneder at havde hun den lokale områdeleder med dæknavnet Søby boende som et ekstra medlem af familien, og sidst på året 1944 havde hun Grenaa-bylederen Henning Hansen (dæknavn: Henningsen) liggende med hjernerystelse i havestuen, efter at far med Henningsen som passager var kørt i grøften med en politibil – kapret 19. september, da politiet blev taget, Nej, det var aldeles ikke uberegtiget, at hun blev hædret. Cigaret-etuiet har min datter Bodil arvet.

Hendes nationale indstilling

Den nationale indstilling havde hun hjemmefra. Hun var vokset i et udpræget dansk hjem. Hendes far var således kørt til Sønderjylland ved afstemningen i 1920 for at bidrage til bringe de dansksindede til afstemningsstederne. I forbindelse med Stalins overfald på Finland i 1939 husker jeg, at hun indsamlede penge og smykker m.v., der kunne omsættes til kontanter, til hjælp for finnerne, og opnåede et ganske pænt resultat. Kun ét sted i sognet havde hun været betænkelig ved at tage imod det ydede bidrag. Frk. Nielsen var en ugift datter af en tidligere lærer – hendes fornavn brugte man ikke i landsbyen, hun var jo lærerdatter. Hun boede alene i en villa, men var sindssyg. Tit stod hun uden for sin dør og råbte og skreg, hvad man tog roligt i byen, for sådan var hun nu engang, og hun klarede sig selv, men børnene drillede hende – desværre. Da mor kom til hendes dør, gav hun et meget stort bidrag,

¹ Retfærdigvis skal det nævnes, at far samtidig fik et cigaretetui med tilsvarende dedikation. Det har Søren.

og mor vidste ikke rigtigt, hvad hun skulle stille op. Frk. Nielsen var personlig myndig og vidste jo nok, hvad hun gjorde i den sammenhæng, men hvad ville de meget pengebevidste bønder sige, når de så indsamlingslisten. Havde præstefruen udnyttet den sindssyges gavmildhed.

Der er heller ingen tvivl om, at hendes kompromisløshed var meget afgørende for begge mine forældres indsats i modstandsbevægelsen. At Hammelev Præstegård i 1944 blev en slags kommandostation for frihedskampen på Djursland skyldtes ikke mindst hendes gæstfrihed og engagement.

Under jorden

Lørdag 9. dec. 1944 måtte mine forældre 'under jorden'. At gå under jorden betød, at man flyttede hjemmefra og anskaffede sig en ny identitet. Antog et falsk navn og skaffede sig falske papirer – dåbsattest og legitimationskort med billede. Det sidste blev indført under krigen efter krav fra besættelsesmagten. Grunden til, at præstegården måtte forlades var, at tyskerne opdagede et våbendepot i udhuset til en gård Christiansminde i annekssognet Enslev. Udhuset havde far lejet af gårdmanden, så det ville kun være et spørgsmål om tid, før Gestapo fandt frem til præstegården i Hammelev. Mor og vi tre børn var dagen før sendt på ferie i Hyllested præstegård hos Eva og Tage Sadolin, fordi man frygtede, at en illegal skibsroute til Sverige var blevet røbet.

Først efter krigen – i maj 1945 – kom vi tilbage til Hammelev. Mor og Far tog til Aalborg, hvor de opholdt sig resten af krigen, og hvor Søby² blev byleder. Jeg forblev af hensyn til min skolegang i Trustrup Realskole hos Eva og Tage Sadolin, vekslende med periodiske ophold hos lærer Viggo Petersen i Glatved. Mine søskende, Søren og Majken samt den unge pige, Astrid Schmidt fra Åbyhøj ved Århus, tog til mors forældre i Randers, og senere kom

² Søby var et dæknavn. Hans virkelige navn var A.J. Jørgensen. Boede som leder af modstandsbevægelsen på Djursland i Hammelev præstegård i nogle måneder i 1944. Blev oberst i Hjemmeværnet.

de i huset hos mors søster Karen og hendes mand, Ejler Würgler Hansen, der var læge i Ulstrup ved Langå. I april 1945 kom mor ud for en af sit livs værste oplevelser: Søren fik stivkrampe; sædvanligvis en sygdom man dør af.

Sørens sygdom

I et brev – skrevet i Randers den 8. april 1945 til mors ældste søster Gertrud Schou i Svendborg - af sine forældre kaldt Lise - skriver min mormor: ” Kære Lise...Vi har haft en meget bevæget og en meget sørgelig uge, eller rettere den sidste halvdel af den. – Karen ringede ind onsdag form., at hun kom med Søren, de var bange for han havde fået stivkrampe. Og ganske rigtigt - , far fik straks ringet til sygehuset, og han blev indlagt, og der var ikke tvivl. De har taget en vældig torn, c. 2 cm. lang, ud af hånden og skåret bort om den, så forh. hjælper det også. Han havde 14 dage før været så uheldig at falde i skoven og kom hjem med en meget hævet hånd, som Karen puttede i sæbevand ½ time og derefter sprittede, da man ikke har jod. Senere om aftenen gjorde hun det igen, og hævelsen faldt, og der var intet i vejen, han legede med de andre, var i biografen, til børneselskab hele den sidste dag etc. Om natten var Eiler dog oppe flere gange for at se til ham, da han var bange for stivkrampe, Søren havde lidt trækninger i ansigtet. Næste middag var det mere udpræget, og så kom de. – Næste dag ringede vi ad omveje efter Bodil; vi mente hun skulle tage toget næste morgen, men pludselig stod hun i stuen opløst i gråd; hun havde cyklet 60 km. i c. 3 timer, det var alt for meget., men hun klarede det. Så nu bliver hun foreløbig. Hun ringede til Kbhvn. efter Bim³, som kom i aftes – rejste fra kl. 6 morgen er det vist, til kl. 2 nat. Lille elskede Søren er så fortvivlet over at ligge der oppe, han har vist fået 10 indsprøjtninger allerede og skal have flere, bl.a. i morgen i rygmarven; men Gud ske lov er han da ikke ringere, vel nærmest lidt bedre. Lægerne siger, det er godt inkubationstiden har været så lang – 13 dage – så er der mere

³ Bim var fars kaldenavn

håb og de mener, det skal nok gå – men lang tid vil det tage og strengt er det for ham, for forældrene og os alle. Han er sådan en dejlig dreng. Gud holde sin hånd over lille Søren og lade ham blive rask igen; jeg ved ikke, hvad Bodil blev til, om hun skulde miste ham, han er hendes hjerterbarn. Hun græd sådan i går efterm., da han var lidt dårligere, at man kunde høre hende langt væk. Og Karen er så forknyt, hun og Eiler taler bogstavelig ikke om andet, og hun kan jo ikke gøre for det.

Nå, lille Lise, det var en trist meddelelse; men du kan jo nok tænke, at vi kan ikke sanse andet, og vi elsker alle sammen lille Søren, han er sådan en dejlig dreng. Men det vilde jo gå os nær, hvilket barnebarn det var, der blev så sygt, men Søren er sådan en lille forknyt fyr. Og så er det strengt for alle parter at være adskilt; det har taget meget på Søren”.

Befrielsen

Søren kom sig, og befrielsesaftenen var mor i Randers. Herom skriver mormor den 9. maj til Svendborg:

”Kære alle sammen. Hver dag har jeg villet skrive for at lykønske jer til freden – men nu skal det være. – Ja, hjertelig til lykke; hvor er det vidunderligt, at man atter kam ånde, tale og handle frit. Gud ske tak og lov for det.... Bodil kom herved den dag i anledning af Majkens fødselsdag dagen efter, så vi var glade for have hende at feste sammen med. Vi drak et højt bæger i en pragtfuld gylden drue, som smagte herligt. Vi var også lidt nede på torvet.. Vi havde i dag besøg af bykommandanten fra Ålborg = Søbye, der har boet i Hammelev i ½ års tid. Han var fuld af begejstring over Bim; Han sagde, at det var den bedste hjerne inden for hele sammenslutningen der oppe, og hvad han havde kunnet ordne og få til at glide var fantastisk. De engelske officerer forgudede ham – vore hjemlige vist betydelig mindre, da de flere gange har måttet bøje sig for ham.

Hvordan mon det egentlig vil smage dem, at vende tilbage til præstegården. Bim siger, han glæder sig til det; men Bodil erklærer ærligt, at det bliver strengt og en pige har hun jo ikke”.

Barndom og ungdom

Mor blev født 19. september 1906 i Randers som datter af læge Christian Langballe og hustru Ellen Margrethe f. Poulsen.

Storesøster Gertrud, til venstre, Bodil og deres forældre omkring 1909

Hun kom tidligt i skole – kun 5 år gammel – i la Cours Skole. Her gik hun indtil 3. mellem, da hun blev flyttet til Randers Statsskole.

Som stor pige/ung dame

Herfra blev hun sproglig student 1924, 17 år gammel. Hun ville meget gerne studere, men det syntes hendes mor ikke, at piger skulle. I stedet for at komme på Universitetet, kom hun på Niels Brocks Handelsskole i København, på et 1-årigt kursus. En kort periode var hun sygeplejeelev på Københavns Kommunehospital, men det viste sig ikke at være noget for hende. Var også på husholdningsskole. Bortset fra dette sidste skoleophold, som vist nok var i Sorø, opholdt hun sig i København efter studentereksamen. Var således på kontor i ASEA, hvor direktøren hed Einar Secher; en fætter til hendes far. Endelig - i 1926 - gik hendes mor med til at hun måtte søge universitetet. Hun synes at have allieret sig med sin gamle morfar, Niels Poulsen.

I et brev til "Fru Overlæge Langballe Randers" - det var tilstrækkelig adresse dengang - dateret "p.t. Svanemøllevei 1, Kbhvn 19/6 26" hedder det: "Kære lille Ellen Nu har jeg allerede været adskillige dage hos Oluf og Agathe Udflugt til Skodsborg og i aftes i Tivoli. Bodil var med, hun var også her i Tirsdags, kommer her i aften og vist ogsaa en Dag endnu, medens vi er her. Hun seer frisk og rask ud og er i godt Humør. - Hun er glad for at slippe bort fra den Kontorgerning, hun har

for Tiden, og som keder hende saa meget, og straalende og taknemlig mod Faer og Moer for at have faaet Lov til at læse videre til Opnaaaelse af Examen som cand. mag. At hun vil kunne føre det godt igjennem er jeg ikke i Tvivl om, hun har jo altid klaret sig fint. - Fortsættelse af Kontorveien vilde vel næppe føre til noget videre i Retning af en nogenlunde betrygget Fremtid, og ilde er det at arbejde med noget, som man har absolut Ulyst til. Som cand. mag. er der dog en Chance for et Avancement med stigende Indtægt, og bliver hun gift, er der jo ingen Skade skeet ved, at hun har lært noget, selv om Udgifterne derved kunde have været spart. Af Dit Brev til Oluf i dag seer jeg, at du og Christian er i svær Spekulation over Sagen, og det er saa forstaaeligt - og saa Pengespørgsmaalet har sin Betydning -, men jeg troer, at Bodil vil blive forknyt, hvis hun maa opgive sin nye Plan, der vel egentlig er en Fortsættelse af hendes tidligere Tanke, eller faar Følelsen af, at den er hendes Forældre stærkt imod..... Din hengivne Fader N. Poulsen".

1926

Stud. mag. - Upsala

Hun gik i gang med at læse dansk og engelsk til skoleembedseksamen, men ændrede det efter aftale med professor Johs. Brøndum-Nielsen til at stile mod en magisterkonferens i nordisk filologi; I sommeren 1932 kom der imidlertid en næsten færdig stud. theol. i vejen for studierne. Hun havde undervejs nået at være studentermedarbejder ved 'Ordbog over det danske sprog', som udkom i årene 1918 - 56, at arbejde i stedsnavneudvalget (nu: Institut for Navneforskning) samt at tilbringe et nogle måneder ved Upsala Universitet. Ikke mindst dette ophold i Sverige blev et af højdepunkterne i hendes liv. Hun knyttede her et livsvarigt venskab med Gull Tamm, men forholdene – ikke mindst verdenskrigen og mange barnefødsler – Gull fik 6 børn – bevirkede, at de kun så hinanden få gange siden, selv om Gull ikke boede længere væk end i Göteborg.

*På stranden efter hjemkomst fra Upsala.
Pigen i midten er Gull*

Præstekone i Hammelev

Mine forældre blev gift 28. dec. 1932 i Sct. Mortens Kirke i Randers og i januar 1933 rykkede de ind i den gamle præstegård i Hammelev. Her var de til oktober 1945. Det var en hård tårn at bo dér. Mange kakkelovne, pumpe i gården (der var altså ikke indlagt vand) og lokum bag bryggeret. Der var dog indlagt elektricitet. Idyllisk så det ud, men det var det ikke. Vedrørende husvæsenet husker jeg specielt 3 ting. Den månedlige storvask, hjemmeslagningen af årets julegris og udnyttelsen af

havens bær og frugter til henkogning og saftproduktion.

Ved den månedlige storvask blev alt sat i blød i kar og baljer dagen før vaskedag. Tidligt næste morgen blev der så fyret op i gruekedlen, vasketøjet blev kogt og derefter vasket på vaskbræt i hånden for endelig at blive skyllet to gange i skyllekar – og så kunne det hænges ud til tørre.

I vasken deltog præstekonen, en konehjælp fra byen og den unge pige; for sådan én var det nødvendigt at have i den gamle kasse. Efter storvasken skulle det meste af tøjet så rulles eller stryges, og en del skulle gennemgås med henblik på stopning eller lapning. Strømpestopning var således en uafbrudt beskæftigelse for en husmor i 1930'erne.

Slagtning af julegrisen foregik også i husets bryggers. Her stak hjemmeslagteren – en lokal husmand – en kniv i halsen på grisen og så skulle blodet straks tappes af til blodpølse, som var dagens aftensmad. Apropos aftensmad. Så fik man altid varm mad midt på dagen. Når grisen var parteret blev skinkerne afleveret til røgning i Grenaa, men hovedparten af resten blev lagt i saltlage med henblik på anvendelse i de kommende måneder. Dybfrysning fandtes ikke.

Sensommer og efterår drejede det sig om at sikre havens produkter til den kommende vinter. Syltning og henkogning var metoderne, og jeg husker, at mor var verdensmester i at servere hjemmesyltede pærer til dessert i vinterens løb. Flasker med ribs- og solbærsaft stod på rad og række i spisekammeret, når efteråret gik på hæld.

Rågeleje 1934

”Fortæl om, da du var lille”

Mor fortalte gerne om sin barndom. Om livet i Randers, først i Storegade, senere i Rådhusstræde 2, på hjørnet af Rådhusstorvet, i en kæmpelejlighed med tre stuer en suite, den røde -, den blå - og den brune stue, foruden den store spisestue, et antal børneværelser - jeg ved ikke, hvor mange – og værelse til pigerne. Der var som regel både var en kokke- og en stuepige boende hos familien. Om dennes tidlige sommerferier i Blokhus, hvor halvkusine Bisse Mansa og store søster Gertrud lokkede den lille Bodil til at lave ulykker, bl.a. at blæse indholdet ud af et gåseæg, der var henlagt på pensionatsloftet, om de senere års lange ferier i Skjern Skovhus og om mange kortere ferieophold på herregården Kvelstrup på Mols hos onkel Kristen Poulsen og tante Dorthe; herunder om moster Karen, der som 2-3 årig til synlig irritation for Dronning Aleksandrine satte små sorte fingre på Kong Christian X's hvide sejlerbukser, da hun for ham i møde og i sit barnesprog råbte ”Ponge, Ponge”. Kongen var i sin sejlbåd kommet forbi stranden ved Kvelstrup (Skødstrup Strand), hvor mormor opholdt sig med sine børn. Kongen havde jo som ung boet i Randers, hos morfars forældre, og kendte derfor mors forældre. Det syntes den lille Sten var meget spændende. Tænk, at mor havde været sammen med kongen. Og det havde hun også på Island. Hun havde som student deltaget i en sejltur til tusindårsfesten på Island i 1927, og også dér havde hun hilst på kongen. Den tur, specielt festen på Tingvallasletten, fortalte hun gerne om.

Til hest ved Maren Boyes hus

I ungdomstiden i Randers havde den unge frk. dyrket ridesporten sammen med dragonofficererne – hun havde i 1930'erne endnu sine ridebukser og -støvler i behold, men kom aldrig senere til sidde på en hesteryg.

Hun fortalte også historien om sin tipoldefars søster Ellen Poulsen fra Rolsegård, der ikke måtte få den unge Laurits la Cour på Skærsø, men som alligevel fik ham til sidst, og historien om hendes mormors fødehjem, Bispebjerg Mølle, der brændte og ikke var forsikret, så familien måtte gå fra hus og hjem.

Mor fortalte om hønsepigen på Kvelstrup, der talte hønsene. Mor havde i stednavneudvalget beskæftiget sig med dialektforskning og syntes at hønsepigens sprog var særlig morsomt.⁴ Hendes optagethed af slægten og det nationale sindelag har naturligvis hørt sammen, og begge dele er gået videre til hendes børn. Vi har meget at takke hende for.

⁴ Citat fra ”Den jyske bonde- og prangerslægt Poulsen”:

En af mors mest yndede beretninger fra Kvelstrup indeholdt en remse, som en gamle hønsepige på gården brugte, når hun om aftenen skulle lukke hønsehuset og sikre sig, at alle hønsene var der. Jeg har ofte siden ærgret mig over ikke at kunne huske, hvordan pigen talte op.

Morsomt var det derfor at genfinde remsen i Niels Nielsens artikel fra 1924 om sproget i Tved sogn. Han skriver: ”En kvinde af sat alder, der i mine drengeår tjente som bryggerspige på Kvelstrup, optalte gårdens fjerkræ på flg. måde: ”Tow, fem, siv, ni, tål”; er I her åll. Dæ suet, dæ gro, dæ plaj-fuedet, dæ wendrøved, dæ hængweng'ed, dæ bette suet, dæ tip'ed, d' top'ed, dæ grobjænt, dæ låjenbjænt å hemad, de fek a mellekwån, dæ satanske kæwgrawsand, o.s.v.”

Forfatteren har imidlertid været så optaget af de sproglige finesser, at ikke han fik historiens pointe med. Pointen i mors historie var nemlig, at pigen, der faktisk ikke kunne tælle til mere end 12, efter hele den lange remse, hvor hun fik nævnt alt fjerkræ ved navn, til sidst kunne konstatere rimende på ”tål”: ”Ja, I er her åll”.

Ovennævnte Niels Nielsen, der i mange var år lærer i Hillerød, var søn af en avlskarl på Kvelstrup. Han har skrevet adskillige artikler med emner fra Mols i ”Historisk årbog for Randers amt”, bl.a. den nævnte ”Fra Tved sogn på Mols (sproget) (1924).

Anholt

Det åbne hus under krigen i Hammelev præstegård var så meget mere beundringsværdigt, som hun i årene før krigen var så dygtig træt af sommerferiegæster, at hun omkring 1940 begyndte at fable om at få et lille sommerhus, som familien kunne trække sig tilbage til uden forpligtelse til at have liggende gæster.

Det resulterede i, at det hus på Anholt, som efterkommerne nu har haft fornøjelse af i 60 år, blev bygget i sommeren 1942. Efter hjemkomsten til Hammelev holdt mor ferie med børnene på Anholt, men allerede i oktober blev hun – som nævnt - præstekone i København. Og havde Anholt været et fristed for en landsbypræstekone, blev sommerhuset det i endnu højere grad for en københavner-ditto, selv om hun gennem flere år også gav husly til to drenge, der var sønner af hendes rengøringshjælp og kammerater med Søren.

Til jubilæum 1949 sammen med sin far i Randrusianersamfundet. I midten direktør H.H. Mansa

København og Vester Åby

Mens de 25 år (1945-70) i præsteboligen på Wibrandtsvej ikke var særlig lykkelige, befandt hun sig som blommen i et æg i Vester Åby præstegård. Den var bygget omkring 1820 af en præst med magt over økonomien og kunne minde om hovedbygningen på barndomsferienes Kvelstrup. Her følte hun sig som

på en herregård, havde møbler, der passede til huset, og var glad for at se mennesker i sine stuer. Desværre varede det ikke længe. Allerede efter 4 år faldt far for aldersgrænsen, og de flyttede til et hus på Svendborgvej i annekssognet Åstrup. Det blev til gengæld indrettet som en miniaturrekopi af Vester Åby præstegård, hvad der bevirkede at man næsten ikke kunne komme frem mellem møblerne. Også her befandt hun sig godt, indtil sygdommen meldte sig.

Fem søskende ved Peder Wurgler Hansens konfirmation i 1960. Fra Venstre: Gertrud, Bodil, Axel, Karen og Mogens

Præstefruen under hovedrengøring i 1968 foran Menighedshuset på Wibrandtsvej 41

De sidste år

Hendes alderdom blev tragisk. Godt 75 år gammel fik hun Alzheimers sygdom. Den kan i korthed betegnes som galopperende senilitet, sluttende med total intellektuel formørkelse – kun en svækket krop er til stede. De første år af sygdommen er værst, fordi den syge selv

forstår sit forfald og er klar over, hvordan hun/han bliver i stand til at kunne mindre og mindre. For mors vedkommende betød det, at hun – der havde elsket at fortælle – ikke var i stand til at fuldende de sætninger, hun begyndte på, men hele tiden måtte appellere til far, der kendte hendes historier, om at runde af.

I de sidste 8-9 år af sit liv var hun ikke klar over, hvad der foregik omkring hende og kendte hverken sin mand, sine børn eller børnebørn.

De sidste sammenhængende ord sagde hun på sin 80-årsdag. Da blev hun hentet på plejehjemmet til fødselsdagschokolade med familien i søster Majkens præstegård i Nebsager, og pludselig – til alles overraskelse - rejste hun sig og sagde: ”Jeg er ikke alene glad for jer, jeg er også stolt af jer”. Det var i virkeligheden hendes afsked med denne verden.

Til bords mellem mand og datter ved sidstnævntes 50-årsdag 5. maj 1989. Til venstre søster Karen Würgler Hansen

Frelste Christian IV fra at blive krigsfange

Under navnet kejserkrigen deltog Christian IV i årene 1625 – 29 i 30-årskrigen i strid mellem katolikker og protestanter i Tyskland. Navnlig i årene 1625 og 1626 var kongen aktiv, men det hele endte den 17. august 1626 med et afgørende nederlag ved Lutter am Barenberg, hvor kongen måtte flygte fra kamppladsen.

*Området ved Lutter am Barenberg
Kopi fra Politikens Danmarkshistorie (1964)*

Forfatteren og Rosenborg-museumsmanden Henrik Bering Liisberg (1854 – 1929) har i en monografi fra 1890-91 med titlen ”Christian IV–Danmarks og Norges Konge” skildret kongens flugt: ”Ved Müllerberg, hvor Vejen nord for Lutter igjen træder ind i Snævringen mellem Skovhøjderne, blev den sidste strid stridt. Her værgede de danske Lensryttere endnu for deres Konge, trofast hjulpede af Livkompagniet. Dog også denne sidste sluttede Skare blev adspjlettet og Kong Christian maatte vende sin Hest til Flugt, kun fulgt af sin Staldmester, den schlesiske Adelsmand Wenzel Rothkirch og en Livknægt, som førte en Håndhest. En fjendtlig Korporal blev opmærksom paa Hestens kostbare Sadelstøj og satte med 40 Ryttere ind paa Kongen. Livknægten strakte Korporalens Hest til Jorden med et Pistolskud; men kort efter styrtede ogsaa Kongens Hest. Den trofaste Tjener hjalp Kongen op paa Haandhesten, men faldt snart efter, dræbt af en Kugle, og kun

fulgt af Staldmesteren fortsatte Christian IV det vilde Ridt.

Dog Kongen var en svær Mand, og ogsaa den anden Hest styrtede under ham; da sprang Rothkirch af Sadlen, hjalp Kongen op paa sin Hest og søgte selv Skjul i Skovtykningen.

Ene red nu Danmark-Norges Konge gjennem det sidste Stykke af Harzens Skove. Først da han naaede det aabne Land, samledes enkelte Ryttere sig om ham, og Skaren voxede efterhaanden saaledes, at han henad Aften red ind i Wolfenbüttel i Spidsen for 30 svage Rytterfaner.⁵ (side 352-53).

Den hjælpsomme staldmester, Wenzel Rothkirch, var ane til min mormor – har jeg netop opdaget.

*Wenzel Rothkirch – stik af A. Haelwegh
Kopi fra den nævnte bog af Bering Liisberg*

⁵ En rytterfane må i denne forbindelse være synonym med en enhed på kompagnis størrelse. Hvert kompagni havde som bekendt en fane som samlingsmærke, som soldaterne svor troskabsed til. Andre skildringer af kongens ankomst til Wolfenbüttel vurderer, at han ledsagedes af ca. 80 ryttere.

Det turde være ganske vist

Opdagelsen skete ved, at jeg læste om Rothkirchs i anden udgave af Dansk Biografisk Leksikon – efter dets redaktører populært benævnt ”Engelstoft og Dahl”. I tilslutning til en biografi af C.F. Bricka i leksikonets første udgave var Rothkirchs liv og indsats i anden udgave skildret af den tidligt afdøde århusprofessor C.O. Bøggild Andersen, der var ekspert i 1600-tallets danske historie. Han skrev: ”1619 blev Rothkirch Berider og Lærer for Prins Christian⁶. 1621–31 beklædte han Stillingen som Kongens Staldmester, fra 1627 tillige som Ritmester for Hoffanen⁷ og fra 1628 desuden som Hofmarskal. Under Kejserkrigen fulgte han Christian IV til Tyskland, og her indtraf det historiske Øjeblik i hans Liv, da han 17. Aug. 1626 reddede Kongen fra Fangenskab ved at overlade ham sin Hest; selv undgik han dog ogsaa at falde i Fjendens Hænder. I hans ovennævnte Udnævnelser efter denne Tid maa man vistnok se et Udslag af Kongens Taknemmelighed”.

Selv om historikerne gør opmærksom på, at de primære kilder til viden om Christian IV’s militære operationer under Kejserkrigen er yderst sparsomme, synes historien om Wenzel Rothkirchs hjælp til kongen således at være ganske sandfærdig.

Ane til min mormor

Jeg kom til at læse om Christian IV’s redningsmand, fordi jeg havde sat mig for at studere anerne til en Madam Munch i Ebeltoft, som var oldemor til min mormor (hendes farmors mor). Hendes fulde navn var Mette Sophie Munch og hendes mand, Peder Munch, var altså købmand i Ebeltoft. At madam Munchs mormor var adelig har jeg vidst i mange år, men har aldrig tidligere haft tid og kræfter til nærmere at finde ud af hvorfor.

Mormoderen hed Anne Kirstine Lange (1677 – 1750) og var gift to gange, første gang med Malte Sehested, der havde overtaget hovedgården Hessel syd for Grenaa efter sin far, anden gang med major Henrik Hoff, som derved blev godsejer til Hessel. Ved nærmere undersøgelse viste det sig så, at Anne Kirstine Langes mor hed Katrine Rothkirch (død 1678) og netop var datter af Christian IV’s redningsmand, Wenzel Rothkirch.

Blev integreret og velhavende

Han var indvandrer, født 1597 i Schlesien, søn af kejserlig general Johan Rotkirch, død 1604, og Catharina Falkenhayn. Han kom til Danmark sammen med en ældre bror og kom i huset hos en hofmarskal, Ditlev Rantzau, og blev vel integreret i den danske adel..

Han ønskede at uddanne sig i ridekunsten og var i flere år elev hos sin bror, der var berider på Antvorskov. Med kongelig anbefalingskrivelse fortsatte han uddannelsen i England, Frankrig og Italien, og blev som nævnt 22 år gammel berider og lærer for den udvalgte prins. Derefter fulgte de nævnte ansættelser ved hoffet, som han imidlertid forlod i 1631, hvor han fik Korsør og Antvorskov len, som han beholdt til sin død, samt Sæbygård. Den mistede han i 1646. 1645 blev han landkommisær⁸ for Sjælland. Han købte Krogsgård ved Tjæreborg (1638), Sneumgård mellem Tjæreborg og Bramming (1646) og Stensgård ved Fåborg (1648). Så ikke alene blev han naturaliseret i Danmark, men han blev også velhavende.

Han var gift to gange. Første gang i 1633 med Kirstine Reedtz (Katrines mor), anden gang 1649 med Dorthe Abildgaard, med hvem han fik godset Kollerup syd for Hadsten.

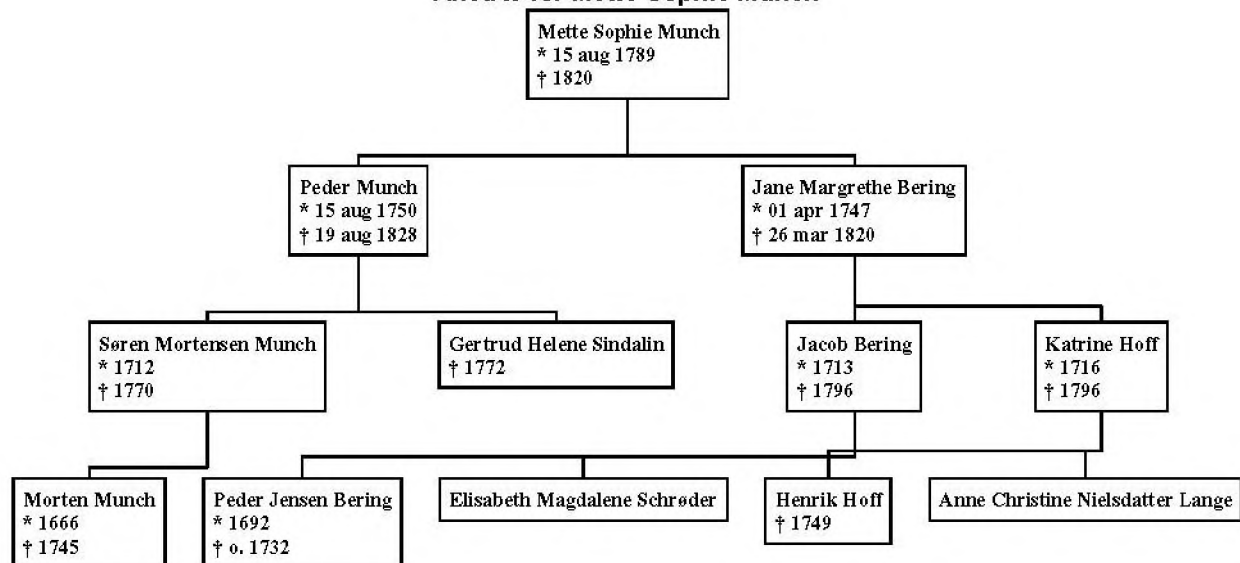
Han døde 1655 og er begravet i Tjæreborg.

⁶ Tronfølgeren, den udvalgte prins (1603-45)

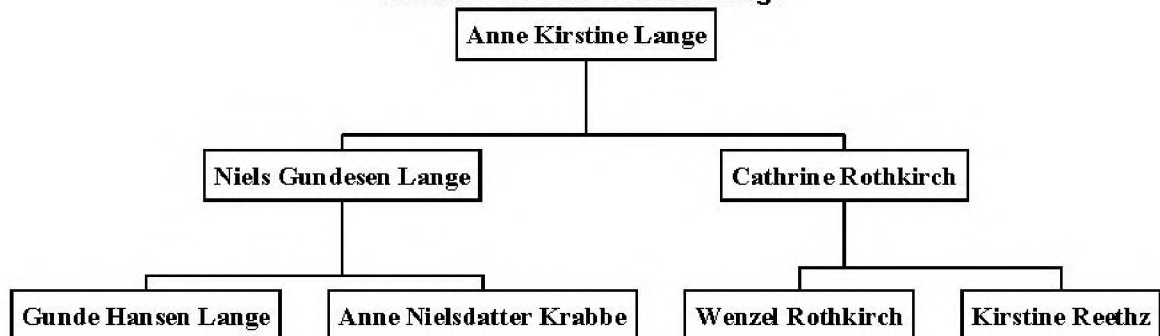
⁷ Kongens livvagt til hest

⁸ I hver af landsdel oprettedes der en landekiste, dvs. en finanskasse til af opbevaring af de skatter, som stænderne bevilgede til militære formål. De blev forvaltet af landkommissarier, hvis medlemmer var landkommisærer. (Håndbog for lokalhistorikere)

Anetræ for Mette Sophie Munch

Anetræ for Anne Kirstine Lange

Gift med Danmarks vovehals

Elsebe Krabbe var gift med Peder Skram (ca. 1500 - 1581), der var kong Christian den tredjes rigsadmiral og i Danmarkshistorien har tilnavnet 'Danmarks vovhals'. Hun var en bemærkelsesværdig dame, som levede fra 1512 til 1578, og det er kun muligt nu - ca. 500 senere - at fortælle noget personligt, men samtidig autentisk om hende, fordi hun tilhørte overklassen. Hun var højadelig. Hendes far hed Tyge Krabbe (1474 - 1541) og var kong Frederik den førstes rigsmarsk (dvs. krigsminister og forsvarschef).

Der kan berettes autentisk om hende, fordi der findes litterære efterladenskaber fra hendes hånd, og der kan berettes personligt, fordi der blandt efterladenskaberne er breve til Birgitte Gjøe, hvor hun fortæller om sine sorger og bekymringer, men også om sin tro på Vor Herre. I den sammenhæng er det spændende, at hun som ung pige og som nygift levede i reformationstiden. Hendes far var katolsk, en af dem som kirkehistorikerne kaldte 'gammelkatolsk', hvorimod to af hendes sønner studerede i Wittenberg, hvor Luther havde prædiken og forelæst. Og så var hun så vidt vides den første kvindelige salmedigter i Danmark.

Som mange adelige fruer i renæssancetiden skrev hun 'slægtbøger' (genealogiske optegnelser) for efterkommerne, men for hendes vedkommende formede de sig særligt som beretninger om ægtefællens bedrifter.

Elsebe Krabbe og Peder Skram var gift i 43 år. Det er derfor ikke muligt at berette om den ene, uden samtidig at måtte fortælle om den anden; og her er det altså fruen, der er hovedpersonen, selv om det som beretningen skrider frem undertiden kan føles omvendt, fordi hun så stærkt forsvarede hans ære. Hun indleder det hele således:

"Kære Børn.... Nu finder I her beskrevet en Memoria eller en Ihukommelse, hvor længe ærlig og velbyrdige Mand Hr. Peder Skram til Urup, Ridder, Høvedsmand paa Laholm, haver

tjent sit Fædernerige Danmark, og udi hvor mange Kongers Tid, for en Kongernes og Rrigens Admiral til Vands, og udi andre Maader til Lands lod sig bruge imod sit Fæderneriges Fjender..."

"En levnedsskildring"

For godt et årstid siden fandt jeg ud af - ved studiet af stamtræet for Wenzel Rothkirch (manden, der frelste Chr. IV, se side 13) - at Elsebe Krabbe og hendes mand kunne tælles blandt mine aner, og da jeg for ½ år siden tilfældigvis faldt over en folkebog i lommeformat med titlen "Peder Skram og Elsebe Krabbe - en levnedsskildring", købte jeg den omgående. Det var på et af de udsalg af antikvariske bøger, der med mellemrum er i Helligsåndshuset i København. Den lille bog var udgivet i 1887 "ved Udvalget for Folkeoplysningens Fremme". Forfatteren hed Jens Nørregaard (1838 - 1913), og om ham vidste jeg, at han havde været forstander for grundtvigske Testrup Højskole i Mårslet sogn, syd for Århus. Han var meget national og en stor modstander af de radikale "Bjørnbakker" fra Lars Bjørnbaks nærliggende Viby Højskole.

Jens Nørregaards 'fortale'

I 'fortalen' skriver Jens Nørregaard:

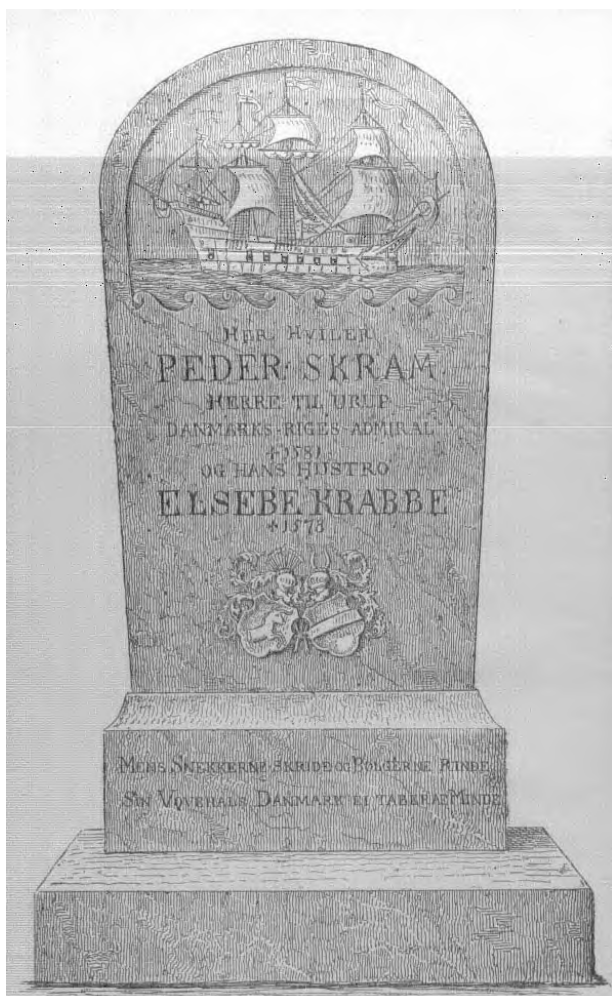
"Den 22. august 1886 rejstes der på Østbirk kirkegård ved Horsens et mindesmærke over Peder Skram og hans hustru Elsebe Krabbe. De var i sin tid blevet gravlagt inde i selve kirken, men ved istandsættelse af denne 1856 flyttedes deres lig ud på kirkegården, medens deres ligsten med deres indhuggede billeder på endnu findes inde i kirken. For nu at disse grave ikke skulle henligge ganske uden mærke eller værn, sattes der i 1881 en indsamling i gang til en mindsten på dette berømmelige ægtepars virkelige hvilested, og denne var det, som afsløredes den 22. august f. å.

De mellemliggende over 300 år har naturligvis hos den nærværende slægt udvisket billedet noget både af disse to personligheder, der er blandt de smukkeste i vort folks historie, og de begivenheder, som danner baggrunden for deres liv.

Derfor udgives denne historiske skildring, bygget på *de pålideligste kilder* (min fremhævelse).

Testrup, i juli 1887".

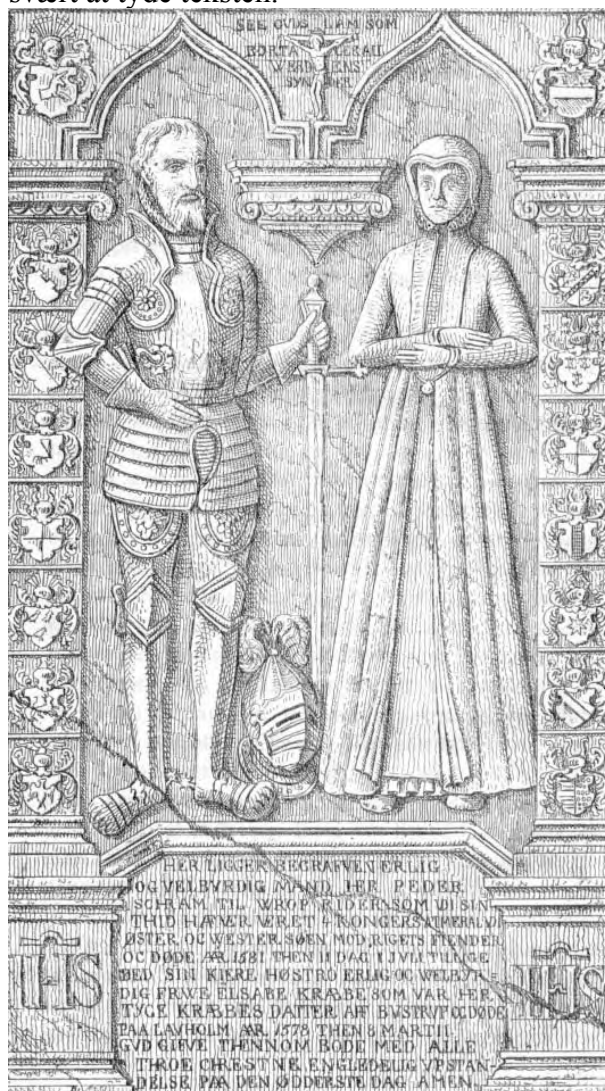
Bogen er velskrevet og let læst, og vi vil citere den et par gange.

Mindestenen på Østbirk kirkegård. Kopi af fotografiet i Jens Nørregaards bog. På en billedside sidst i dette hæfte gengives nogle farve-foto's fra det i højre spalte omtalte besøg i Østbirk år 2005

Mindesmærket på Østbirk kirkegård

I Nørregaards bog ser omtalte mindesten nydelig ud på et sort/hvidt foto, så på vej til Tidehvervs sommermøde i 2005 kørte min kone Lis, min datter Bodil og jeg forbi Østbirk for at et nutidig billede af mindestenen. Den er et typisk udtryk for den tids stil – og med er med et mildt ord ganske rædselsfuld. Ydermere var den nymalet med farver, som bidrog til at fremhæve hæsligheden – og så var den kæmpestor, noget som man først får et sandt indtryk af, når man ser i virkeligheden. Den gamle gravsten inde i kirken er derimod værd at beskue, men den er slidt, og det er svært at tyde teksten.

Gravstenen i kirken. Efter Nørregaards bog

”De pålideligste kilder”

Hvori bestod ”de pålideligste kilder”? Dem vil vi senere se nærmere på; her vil vi kun fastslå, at når Jens Nørregaard overhovedet kunne sidde i Testrup og skrive en folkebog, skyldes det, at en af landets førende kirkehistorikere kort tid før havde kommenteret og offentliggjort kildematerialet. Han hed Holger Fr. Rørdam (1830 – 1913) og var bror til Thomas Skat Rørdam (1832 – 1909), Sjællands første – og indtil videre eneste - grundtvigske biskop, i vore dage især kendt for den udgivne korrespondance med venen Otto Møller i Gylling. Gennem 56 år var Holger Rørdam udgiver af tidsskriftet ’Kirkehistoriske Samlinger’. I alt udgav han 24 bind, hvor ca. halvdelen af stoffet var bragt til veje af ham selv. Han blev dr. phil. på en afhandling om ’Historieskrivning og historieskrivere i Danmark og Norge siden reformationen’; men hans hovedværk er ’Københavns Universitets Historie fra 1537 til 1621’ i fire bind (1868 - 77),

I årene 1873 – 75 udgav han 1. række af en skriftserie med titlen ”Monumenta Historiæ Danicæ, og ved siden af alt dette var han sognepræst, sidst i Kgs. Lyngby ved København. Det er i andet bind af Monumenta Historiæ Danicæ, han i 1875 har udgivet de ’Optegnelser om hr. Peder Skrams Levned af Fru Elsebe Krabbe’, som både er Jens Nørregaards og vor hovedkilde. Rørdam anfører i sin kommentar, at optegnelserne ikke er skrevet med Elsebe Krabbes håndskrift; den kender vi fra brevene. Optegnelserne er altså ikke originale, men foreligger i flere afskrifter og supplerende bearbejdelser, og der er vist ingen tvivl om, at én af dem – hvor både Elsebe Krabbes og Peder Skrams død omtales – er skrevet af deres datter Olive. En nærmere beskrivelse af ’monumenta’ er udarbejdet som et tillæg til beretningen.

Elsebe Krabbe – en kort introduktion

Først en kort introduktion af fru Elsebe. Hun hørte altså til de adelsdamer, som skrev genealogiske optegnelser – en glimrende skik, som historikerne har haft stor glæde af – og hun var som anført en ihærdig forsvarer af sin mands

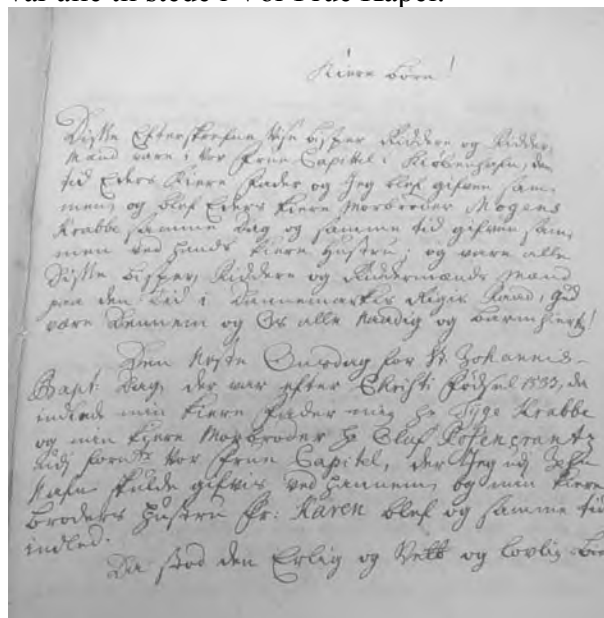
ære. Parret blev viet 2. februar 1535 i Helsingborg.

Det skyldes, at faderen, Tyge Krabbe, var lensmand dér. Han havde været en af hovedmændene bag de jyske adelsmænds oprør mod kong Christian II i 1523. Det havde ført til, at den nye konge, Christian II’s farbror Frederik I, havde udnævnt ham til rigsmarsk og havde givet ham Helsingborg len tilbage.

Det havde Christian II frataget ham nogle få år før. Tyge Krabbe og Helsingborg vil vi komme til at høre lidt mere om.

Hun blev født 12. april 1514. Var fra sit 4. til 13. år i huset hos sin mormor. Da mormoderen døde, kom hun i huset hos en ældre søster på Glimmingehus i Skåne, men blev 19 år gammel kaldt hjem til forældrene for at blive trolovet med Peder Skram.

Denne trolovelse er særlig spændende, fordi den fandt sted under herredagen i København 1533 - i Vor Frue Kapel, alt mens striden bølgede mellem katolicisme og lutherdom. Gennem hendes skildring af trolovelsen kan man se, hvem der deltog i herredagen, for de var alle til stede i Vor Frue Kapel.

Kjære Børn!

Disse Efterskrevne Vise Bisper, Riddere og Ridders-Mænd vare i Vor Frue Capitel i Kiøbenhavn den tid Eders Eders Kiære Fader og Jeg blev giften sammen og blev Eders Kiære Morbroder Mogens Krabbe samme Dag og samme tid giften

Hun fik ikke mindre end 18 børn. Jens Nørregaard skriver: ”Hun fødte sin mand 18 børn, af hvilke dog 3 døtre døde i svøbet, medens de andre 15 - 7 sønner og 8 døtre - blev voksne, og 1 søn og 7 døtre overlevede forældrene”.

En af de 7 døtre, hed Johanne Skram, gift Lange. Hun blev tip-4-oldemor til min mormors farmors mor, Mette Sophie Munch, der var købmandsmoder i Ebeltoft,

Herredagen 1533

At holde herredag indebar, at kongen trådte sammen med rigsrådets medlemmer. Andre repræsentanter for den højere adel, den katolske gejstlighed og de borgere, der betød noget i de større byer, kunne deltage, men det var ikke et decideret stændermøde. Rigsrådets medlemmer var udnævnt af kongen, og rådet omfattede i den katolske tid altid alle biskopperne.

Kong Frederik I havde indkaldt til herredag i juni-juli 1533, men døde forinden i april. Rigsråderne besluttede at gennemføre mødet alligevel. Der Hans forventedes valgt en efterfølger på tronen på herredagen, men af grunde det vil føre for vidt at komme ind på her, besluttede rigsrådet at udsætte kongevalget.

Christian II interneret i Sønderborg

Under herredagen sad Frederik I's nevø, den tidligere konge, Christian II, interneret på Sønderborg Slot. I slutningen af 1531 var han kommet sejlene til Norge fra Nederlandene med en hær, havde angrebet og taget Oslo, og fået hovedparten af nordmændene til at gå over til sig; men det var ikke lykkedes ham at tage fæstningen Akershus, som blev forsvaret af den danske adelsmand Mogens Henriksen Gyldenstjerne. Grunden til at det lykkedes for ham at holde stand i Akershus, var den, at han blev undsat af Peder Skram, der var kommet til fra Sjælland med en lille styrke soldater og nogle få danske og lübske skibe. Lübeck var nemlig på Frederik I's side, fordi Nederlandene støttede Christian II. De to parter konkurrerede uafbrudt om handel og magt i Østersøen. Peder Skram sejlede tilbage til Sjælland, og herfra der nu blev sendt en større styrke til Norge under ledelse af en kommission med

Mogens Gyldenstjernes bror, Knud Henriksen Gyldenstjerne, som førstemand. Han var af kong Frederik I nylig udnævnt til biskop i Odense – uden pavelig godkendelse.

Knud Gyldenstjerne indledte nu forhandlinger med Christian II. De endte – efter omstændigheder, som vi senere vil se Elsebe Krabbe berette om – med, at der blev udstedt et højtideligt lejdebrev: Christian II skulle med 200 mand føres til Danmark og her forhandle med sin farbror og rigsrådet. Det frie lejde blev brudt og Christian II ført til Sønderborg. Han sad fængslet til sin død i 1559. De sidste år på Kalundborg Slot. En af de ansvarlige for, at det frie lejde blev brudt, var Tyge Krabbe.

Tyge Krabbes meriter

Ham karakteriserer kirkehistorikeren Peder Severinsen således i bogen ”Hvordan reformationen indførtes i Danmark (1936): ”Han blev den reaktionære katolske adels fører. Han var egentlig fra Bustrup i Salling, men fik mest sin virksomhed i Skåne som lensmand i Helsingborg. Blandt andet kom han 1524 – 25 til at nedslå den skånske bonderejsning med hård meget hånd. Han var Christian II's hovedfjende, havde været hovedmand ved hans fordrivelse og blev siden hovedmanden for, at lejdet for ham blev brudt og han blev indsat som fange på Sønderborg. Han var adelsrettighedernes voldsomme forkæmper, og religiøst holdt han på det gamle”.

Peder Skram og lejdebrevet

Den fuldmagt, Knud Gyldenstjernes kommission havde fået, gik ud på, at den igen skulle bringe Norge og dets indbyggere under kong Frederik, enten ”med minde, dagtingen (forhandling) eller med magt”. Herom hedder det i Politikens Danmarkshistorie, bind 5 (1963): ”Under samtalerne nævntes det fra dansk side, at kong Christian på tro og love kunne begive sig til sin farbror for personligt at forhandle med ham Christian II afviste ikke tanken, men stillede vidtgående betingelser ... og forhandlingerne blev afbrudt.

Man sendte nu Peder Skram og en anden af de højere officerer til Danmark for at meddele

kong Frederik, hvad der var sket og kræve flere tropper og nye forsyninger. I en ny kongelig instruks, udstedt 2. juni 1532, udtaltes det, ”at det ikke tykkes Kongelig Majestæt rådeligt være, at de på en anden tid giver dem så vidt udi handel med ham, om de oftere kommer med ham til nogen samtale”.

Kort efter blev det tillige klart, at Lübeckerne ønskede en hurtig afgørelse i Norge, dvs. kamp, ikke forhandlinger, og at svenske forstærkninger var på vej til Norge.

En kancellisekretær blev sendt efter Peder Skram og den anden officer, der allerede var på vej tilbage til Norge. Han nåede dem i Helsingør og videregav en kongelig ordre – om den har været skriftlig eller mundtlig er usikkert – ifølge hvilken Knud Gyldenstjerne ikke måtte forhandle med Christian II.

Da de to mænd kom tilbage til Norge den 30. juni var forhandlingerne med kong Christian for længst kommet i gang på ny, ja var så godt afsluttet. Dagen efter blev de vigtige dokumenter underskrevet og besejlet”. Det ovenfor nævnte højtidelige lejdebrev var gældende. Den eneste af de danske højere officerer, som ikke skrev under og ikke satte sit segl på lejdebrevet var Peder Skram.

Det er bemærkelsesværdigt, at han præcis et år senere bliver trolovet datteren af den hovedansvarlige for at lejdet blev brudt.

Elsebe Krabbes fortolkning af sagen

I Elsebe Krabbes beretning til børnene i ’Memoria’, hedder det om Frederik I’s instruks til Knud Gyldenstjerne, at ”Hans Majestæt ville ingen venlig handel eller kontrakt have gjort, men samme Hans Majestæts brev og skrivelse forbød for Knud Gyldenstjerne nogen venlig handel at gjøre med bemeldte kong Christian, og intet andet handle med hannem, men straks gribe ham fjendtlig an og slås med hannem med al magt”. Og om mødet med kancellisekretæren i Helsingør, hedder det, at han befalede, ”at de og mundtlig skulde forbyde Knud Gyldenstjerne nogen handel eller kontrakt at skulle gjøre eller indgå med kong Christian, uden at han ville give sig selv personligen på nåde eller unåde i Hans Kongel. Majestæts

hænder..”. Da Peder Skram og hans medrejsende blev bedt om at besejle lejdebrevet ”nægtede de at ville eller kunne det med æren besejle efterdi de selv efter højmeldte Kgl. Majestæts deres kjære Herres og Konges befaling havde fuldmagt samme handel og kontrakt at forbyde mundtlig”.

De kan altså ikke besejle lejdebrevet med æren i behold. Det er Elsebe Krabbe meget omgørelse at få det understreget. Det er sikkert således hendes fortjeneste, at forfatteren til Peder Skrams biografi i Dansk Biografisk Leksikon (Engelstoft og Dahl), historikeren Astrid Friis, godt 300 år efter kan konstatere: ”Det kan således siges, at Peder Skram var den eneste af de i forhandlingerne med Christian II implicerede danske adelsmænd, der kom derfra med et ganske uplettet navn”.

Hvad Elsebe Krabbe har tænkt om faderens virksomhed i forbindelse med det brudte lejdebrev, vides ikke.

Grevens Fejde

Efter herredagen 1533 udbrød der borgerkrig. Efter grev Christoffer af Oldenburg kaldes den Grevens Fejde. Grev Christoffer var halvfætter Christian II - hans bedstefar var bror til kong Christian I – og professionel soldat det meste af sit liv. Han gjorde fælles dag med Hansestaden Lübeck om at befri Christian II.

I juni 1534 gik grev Christoffers hær i land nord for København og underlagde sig efterhånden hele Sjælland og senere Fyn. Københavns magistrat var indledningsvis modstander af Christoffer, men overgav sig efter en månedstid til greven.

Her i landet stod København og Malmø samt skipper Clement i Nordjylland sammen med Lübeck for at få Christian II tilbage. På den anden side blev Frederik I’s ældste søn, Christian, der havde arvet hertugdømmet Slesvig, efterhånden i Jylland hyldet som konge, under navnet Christian III, og han besejrede lidt efter lidt Christian II’s tilhængere. Først indtog hans feltherre, Johan Rantzau, i 1534 Aalborg, og i juni 1535 sejrede han ved Øksnebjerg ved Assens og sluttede med at indtage København efter at have belejret byen i et år.

Borgerkrigen i Skåne

Også i Skåne rasede borgerkrigen. Lübeck havde hidtil domineret handel og sejlads i Østersøen, og var af den grund også Sveriges fjende. Her var Gustav Vasa blevet konge. Gustav Vasa og Christian III, der i øvrigt var gift med to søstre, stod således side om side – en af de få perioder i vor ældre historie, hvor de to lande ikke havde front mod hinanden.

Efter herredagen i 1533 ønskede adelen i Skåne ikke lutheraneren, den senere Christian III, valgt til konge, men snarere hans yngre bror Hans, der i 1533 var 12 år gammel og katolsk opdraget i Nyborg. En af adelens førere i Skåne var lensmanden i Helsingborg, Tyge Krabbe, Elsebes far, den gamle rigsmarsk. Han var – som nævnt - også gammelkatolsk. Borgerne i Malmø var derimod overvejende lutherske.

I Politikens Danmarkshistorie, bind 6, side 44 (1963) skildres situationen i Skåne i sommeren 1534 således:

”Efter at grev Christoffer havde modtaget almindelig hylding for Sjælland i Ringsted, førte forhandlingerne med den skånske adel til, at også denne gav op uden kamp. Det skete i slutningen af juli, og belønningen i form af nye og rige forleninger udeblev ikke. Tyge Krabbe beholdt Helsingborg, mens Malmø fik udvidede privilegier i lighed med København”.

Tyge Krabbes forræderi

Under denne overskrift fortsætter Politikens Danmarkshistorie på side 74: ”I oktober 1534 kunne Gustav Vasa sende styrker inde i Halland, hvor det lykkedes at erobre Halmstad, mens fæstningen og byen Varberg forsvarede sig med held. De rykkede derefter mod Helsingborg, og der opnåedes flere steder kontakt mellem svenskerne og den skånske adel, der på grund af åbenlyse uoverensstemmelser inden for krigsledelsen var begyndt at få skrumpet...og ved årets udgang opsagde adelen Christoffer huldskab og troskab. Tyge Krabbe holdt endnu gode miner til slet spil, hvad han synes at have haft evner for...Medvirkende til han tøven har muligvis været, at han ikke stolede alt for vel på Gustav Vasa – og denne mistillid var gensidig.

I begyndelsen af januar 1535 lå den svensk – danske hær foran Helsingborg, og de grevelige besluttede at tage slaget her. Men da heller ikke de stolede på lensmanden, forespurgte de først, om de kunne regne med ham; Tyge Krabbe bedyrede, at han ville stå ved sit ord. Den 12. januar, da slaget begyndte, holdt han sig endnu passiv, men om natten sendte han bud til den svenske lejr, at han i det kommende slag agtede at stå ved deres side, samtidig med at han endnu en gang bekræftede over for sine allierede i byen, at han ikke ville svigte dem. Beroliget herved stillede anførerne da hæren i selve byen mellem kirken og klostret, og med slottet og dets kanoner i ryggen. Pludselig lod Tyge Krabbe ’Kärnan’s kanoner åbne ild mod de intetanende lübske tropper. Et par salver af de med hagl ladede kanoner i ryggen på knægtene gjorde udslaget, soldaterne søgte ly i klostret og forsvarede sig derfra, men måtte efter kort tids forløb overgive sig... Tyge Krabbe havde ved sit dobbeltspil skaffet Christian III en stor militær fordel; i Skåne havde grev Christoffer nu kun Malmø og Landskrona tilbage. Om hr. Tyge Krabbe havde opført sig, som det sømmer sig en ridder, er en anden sag. En samtidig kronikør, Petrus Parvus⁹, karakteriserer ham skånsomt således: ”En udmærket feltherre, hvem hverken mod eller klogskab nogen sinde svigtede, og som skønt dansk og jyde af fødsel, dog var næsten lige så snedig og listig som nogen tysker”. På Helsingborg fejrede han nu den nye tingenes tilstand ved at gøre bryllup for sin datter Elsebe og Peder Skram. Han fik dér en svigersøn, der var lige åben og ligefrem, som han selv var træsk”. Så vidt Politikens Danmarkshistorie.

Af ”Hr. Peder Skrams Levned” – anden del

Anden del af Elsebe Skrams beretning om ægtemandens bedrifter handler om hans virke som admiral for den fælles svensk – danske flåde. Han tiltrådte hvervet 10 dage efter deres bryllup i Helsingborg den 2. februar 1535, og

⁹ Petrus Parvus (Peder Lille), d. 1559. Humanist, professor pædagogicus ved Kbh. Universitet. En stor latiner. Tilhænger af den førreformatoriske tyske humanisme.

kæmpede med Lübecks flåde hele resten af året. Først ved Gotland, dernæst ved Bornholm – i en hylende storm – så ved Assens, samtidig med at Johan Rantzau sejrede ved Øksnebjerg, så i Svendborg Sund med erobring af Tranekær på Langeland og endelig blokade af København for at forhindre lübeckerne i at bringe forsyninger til den belejrede by. Det var i forbindelse med indsatsen i den periode, Peder Skram fik tilnavnet ”Danmarks vovehals”. Fruen beskrivelse af hans indsats har formentlig bidraget væsentligt til dette eftermæle. I Politikens Danmarkshistorie, bind 6 (1963) får han følgende karakteristik: ”Peder Skram viste sig ypperligt egnet til at løse sin opgave. Med den energi og handlekraft han i de følgende måneder lagde for dagen minder han meget om Johan Rantzau. I 1535 havde den danske krigsledelse både til lands og til søs den offensive kraft, som modparten nu i høj grad savnede, og som blev en væsentlig betingelse for sejren”.

I forbindelse med blokaden af København blev Peder Skram såret og kommandoen overgik til en preussisk admiral. Elsebe Krabbe skriver: ”da satte samme admiral sig på grund, og derover finge de provianten ind i København, og så holdt de byen så meget længere end de ellers ville have gjort...Efter denne ulykke var sket, gik salig konning ind i teltet, som hr. Peder Skram lå, og af sin fromhed beklagede sig hannem med disse ord: ”O min søn, havde du været oven senge i denne dag, havde denne ulykke ikke vederfaret mig i dag”.

Syvårskrigen

Da borgerkrigen var slut blev Peder Skram lensmand i Helsingborg efter svigerfaderen, og parret boede der i 10 år. Fra 1558 var han slotsherre på Laholm slot 15 – 20 km syd for Halmstad. Her forsvarede han slottet under den nordiske syvårskrig 1563 – 70. Dog måtte Peder Skram endnu en gang gå til søs. Fra Politikens Danmarkshistorie, bind 6, (side 383): ”Befalingen over flåden blev nu overgivet til den aldrende Peder Skram, der nok hellere var blevet siddende på Laholm hos sin Elsebe”. Og side 394: ”Den 10. september tørnede flå-

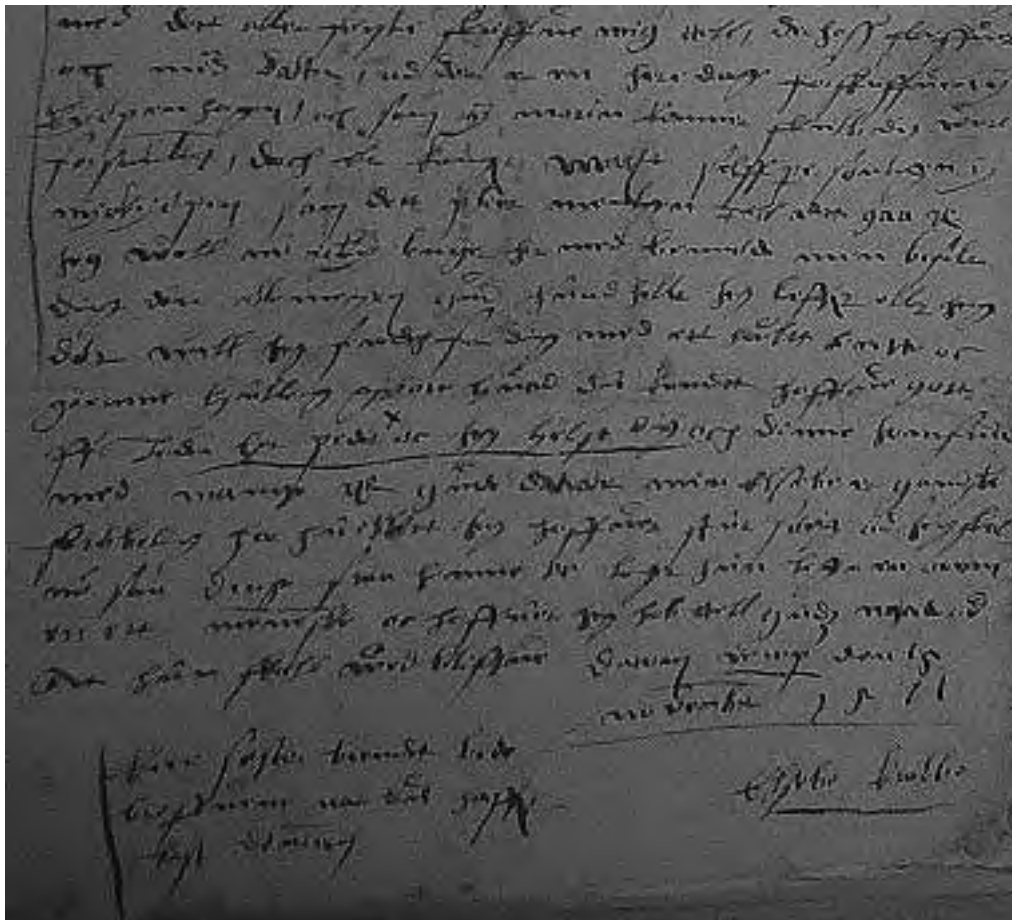
derne sammen ved Øland og tilføjede hinanden stor skade, uden nogen af parterne kunne notere en sejr...Den svenske flåde gik tilbage og lagde op for året. Peder Skram og lübeckerne havde derefter farvandet for sig selv, men kong Frederik II mente, at de sløse tiden bort. Han skrev til sin admiral, ”at nogle svenske skibe skal have været i søen, og endog eder skulle det havde været vitterligt, er de alligevel bortsejlet og har udrettet deres ærinde ..., hvilket er Os underligt at høre. Kongen klagede også over, at han intet brev havde fået, og bad Peder Skram meddele sig ”om I noget i mellemtiden har udrettet”. Den danske flåde blev da også liggende i søen til begyndelsen af november, men noget yderligere skete ikke. Mortensdag var den tilbage i vinterhavnen. Kongen havde nu fået nok af Peder Skram og gav kommandoen til Herluf Trolle. At beskyldningen om uvirksomhed, hvis rigtighed vi ikke kan kontrollere, har pint Peder Skram, kan man læse ud af fru Elsebes skrift om mandens bedrifter, hvor det hedder, at ”Gud almægtigste ...føre sandheden for en dag og tilstoppe alle løgnagtige munde”. Resten af krigen sad den gamle kriger på Laholm, som han et par gange måtte forsvare mod svenske anfald”. Så vidt igen Politikens Danmarkshistorie.

Brev fra Laholm under syvårskrigen

Vi vil nu til slut vende os mod Jens Nørregaards folkebog. Han skriver: ”Opholdet på Laholm under syvårskrigen har været strængt nok for dem begge, og navnlig har året 1566 været strængt. Til krigens gang kom også stor sorg i deres nære slægt. Elsebe Krabbe havde mistet 4 brødre i den sidste tid, og nu i 1566 mistede hun sine 4 ældste sønner, herunder den ældste af en pestagtig sygdom under den danske hærs tilbagegang, en anden døde i Wittenberg, og en tredje døde på selve Laholm”. Alt dette ved vi fra et brev, hun skrev i oktober 1566 til Birgitte Gjøe. Hun skriver bl.a.: ”Hjertekære søster, så kan jeg ikke forholde dig det, at hr. Peder har nu sendt bud og skrivelse til kongelig majestæt og vil endelig herfra; thi vi kunne ikke længere holde det ud; så

beder jeg dig for Guds skyld; hjælp os herfra, os arme sorgfulde mennesker, at vi måtte nu drage hjem til vort eget og bestyre vore døtres

sager til ende; thi det kan ikke længer gå således"... ”Imidlertid blev de jo på Laholm trods de trange og fortvivlede forhold”.

Dette brev af 15. november 1571 fra Elsebe Krabbe til Birgitte Gjøe er fotograferet i Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling for at vise Elsebe Krabbes egen underskrift

I den gengivne del af brevet står der: linie for linie

”med det allerførste skriffue mig tell. Derhoss skriffuer / och mind datter, ad der er en heredag forskreffuen y / Kyøbenhavn, och som o morin kommer skulle dy were / forsamlet, doch er Kong. Matt. Self personligen y / Nyekyøpin, som dett pleier menligen tell adtt gaa etc. / Jeg well nv icke lenger her med bemelde, men befale / dig den allmechtigste Gud. Huad heller jeg leffuer eller jeg / dør, well jeg findis for dig med ett hultt hierte, oc / giernne hullelig gyøre, huad du kandtt haffue gott / aff. Lader Her Peder oc jeg helse dig och dinne jomfruer / med mange M gude nætter. Min Elsebe er gandske/ skrøbelig, for huilket jeg haffuer stur sorig, ad jeg skal / nu drage fraa henne, oc leger hun liger en orum / en ett menneske, oc haffuer jeg hob tell Gudz naade, / ad hun skall wed bliffue.

Datum Wrup den 15 Novembr. 1571

Elszebe Krabbe

Kiere søster brendtt bode / breffuene, nar du haffuer / lest dønnem.

En salme

Salmesang på modersmålet fandt ikke sted under den latinske messe. Der var nok sang, men kun på latin, og den ikke-latinkyndige menighed måtte ikke synge med. Det var forbeholdt koret.

Det var i 1523, Luther fik den idé at få sang på modersmålet ind i gudstjenesten. Han efterlyste nogle digtere, men der var ingen, så han måtte selv i gang, og allerede i 1523 skrev han den smukke salme: 'Nu fryde sig hver kristen mand'.

Også i Danmark kom man efterhånden i gang. Den første danske salmebog blev efter traditionen udgivet i Malmø omkring 1531. Den er gået tabt, men her skulle Luthers 'Vor Gud han er så fast en borg' for første gang været kommet på dansk. Senere udgav Hans Tausen – da han var biskop i Ribe – en salmebog, men første i 1569 kom den salmebog, som blev den danske kirkes 'rigtige salmebog'. Blandt salmeskriverne her var Elsebe Krabbe.

Da faren på Laholm var overstået, skrev hun efter Davids 15. salme 'En christelig Tacksigelse for Guds gode befrielse fra legemlige fiender og uvenner'. Vi vil – let moderniseret - afskrive det første og det tredje af i alt 10 vers efter Nørregaards bog:

Ikke os, ikke os, min Gud og Herre
Men dit navn ske lov, pris og ære
Din nåde og miskundhed hjalp os her
Fra vore fjenders grumme begær
At vore uvenner skal ikke sige nu:
De havde intet af deres Herre og Gud

Vi din godhed i nåden fandt
Hos os med din frimodige ånd
Hvor fjenderne allesteds trængte os på
Anden undsætning kunne ikke vi ikke få
De komme på højre og venstre side
Du alene os hjalp af den kvide

Jens Nørregaard mener, at Elsebe Krabbe har været lidt mere alvorlig anlagt end sin mand. "Men deres stilling til den omskiftelse i tankegang og sæder, som foregik under reformationsbevægelserne, har vist nok været de sam-

me. De var jo endnu unge, da røsterne fra Wittenberg løb ind over landet; Peder Skram havde på sin udlandsfærd selv lært det lutherske liv at kende, da han var med til at bekæmpe bondeoprøret i Tyskland, og flere af hans sønner studerede siden i Wittenberg. De var mellem dem, som afgjort sluttede sig til den åndelige bevægelse, som udgik derfra, men om der er foregået åndelige brydninger hos dem i den anledning, ved man ikke noget om"

Elsebe Krabbes død – og sidste dage

I "Monumenta Historiæ Danicæ", har Holger Rørdam som nævnt kommenteret kilderne til Elsebe Krabbes og Peder Skrams historie og ladet både beretning og breve trykke. Han afslutter sin kommentar således: "Elsebe Krabbe døde den 8. marts 1578 på Laholm slot. Hun jordedes i Østbirk kirke i nærheden af Horsens, hvor også de fleste af hendes børn er begravet. Den som folkeskribent og navnlig som udgiver af en del gudelige skrifter hæderlig bekendte forfatter Rasmus Hansen Revarius¹⁰ udgav 1581 et mindeskrift over hende, der blandt andet indeholder en skildring af hendes liv og gudelige ende, hvilket neden for meddeles som tillæg. Skriftet består i øvrigt fornemmelig af "Trøstelige sententzer aff Guds ord", bestemte til trøst for gamle Peder Skram, der i høje alderdom måtte savne sin trofaste livsledsagerinde".

Revarius' skildring af den sidste periode af hendes liv fylder knap 10 bogtrykte sider; af dem vil kun afskrive et par citater. I oktober 1577 "haffuer hun først fornemmet sin sygdom". Hun blev dog bedre og besøgte en søster og svoger, der ejede Kjørstrup hovedgård på Lolland, mellem Maribo og Nysted. Derefter tvang sygdommen hende atter til sengs, men nytårsdag stod hun op, "førde sig i sine kælder, lod sig indlede i sin stue, oc met sin kiere husbonde gick til Herrens bord, oc annammede Jesu legeme og blod". Da mand og børn nu fornemmede, at hun ikke blev bedre, fik de udvirket hos kongen, at hans læge

¹⁰ Rasmus Hansen Revarius (d. 1582) Præst, bl.a. i Østoftes på Lolland

Peder Sørensen¹¹ måtte komme ”til hende” i 4 uger.

”Der hun aff mangfoldige svaghed, oc høylærde doctor Peders ord, i nogen maade formerckte ingen fortrøstning at vere, til dette liffs sundhedgaff hun sig hierteligen til den Alderhøyeste Doctor, sætte all sin velfærd til lifff oc siæl, i den Almectigste gode Guds behag”.

Hun blev svagere og svagere og var flere gange til alters. I dagningen, den 8. marts, kommer hendes børn ind til hende. De ”formerckte strax, at svagheden haffde faaet offuerhaand, oc hendis tid var kommen” – de sendte straks bud efter sognepræsten. Han tilsagde hende hendes synders nådige forladelse og sagde: ”Kiere frue, ville I icke end en gang annamme Guds søns legeme og blod, til eders sidste spising og til troens bestyrkelse; hun svarede og sagde: O, kiere herre, gjerne udi Jesu naffn, oc strax kaldede hun paa pigen og bad ind hente sin egen kalk og disk”.

”Oc hun sov sagtelig heden der klokken var halffgaaen IX, den VIII martij 1578”.

Tillæg

Bemærkninger om Holger Rørdam og kilderne

I ”Monumenta Historiæ Danicæ”, har Holger Rørdam som nævnt kommenteret kilderne til Elsebe Krabbes og Peder Skrams historie og afskrevet både beretning og breve. Han omtaler en kopi udført af en niece, Anne Krabbe. Først et par ord om hende. Hun var datter af en af Elsebes brødre. I biografisk leksikon (Engelstoft og Dahl) kaldes hun for en ’lærd adelsdame’ og hun har efterladt sig flere håndskrifter, der nu findes i Rigsarkivet og på Det kongelige Bibliotek, heriblandt en række genealogiske oplysninger. ”Det sidste stykke i samlingen har til overskrift: ”Her efterfølger copia aff en schriff, som min goede sl. Fader-søster, fru Elsabe hr. Peder Skrams hafuer hindes børn tilschrefuitt”. Holger Rørdam kommenterer: ”Denne afskrift når imidlertid ikke længere end til det punkt, hvor der fortælles om, at Peder Skram kom op til Norge med Frederik

¹¹ Peder Sørensen (1540 el. 1542 – 1602) Læge og videnskabsmand. Livlæge for Frederik II og Chr. IV

I’s brev og befaling til Knud Gyldenstjerne om kun at modtage Christian II’s overgivelse på nåde og unåde. Den er vel ikke uden mangler, men dog langt bedre end nogen af de andre afskrifter. Hvorfor det må beklages, at den så snart bryder af. En gammel mådelig af skrift med Klevenfeldts¹² hånd. Udenpå er skrevet: ”Copie af den skrift, som Fru Elsebet Hr. Peder Skrams hendis Børn tilskrefvet hafver, saavit som optegnet er udi Resenii¹³ Copia efter Originalen”. Af denne afskrift, i hvilken der er indløbet flere fejl, stammer fra Anne Krabbes overnævnte afskrift, skønnes deraf, at de slutter på samme sted”.

Holger Rørdam anfører videre, at der blandt Anders Sørensen Vedels¹⁴ efterladenskaber i Universitetsbiblioteket findes en mådelig afskrift, der dog ikke er skrevet med Vedels egen hånd. ”Her mangler indledningen, som findes i afskriften i Det kongelige Bibliotek om Peder Skrams og Elsebe Krabbes trolovelse. Derimod strækker optegnelserne til henimod udgangen af året 1563 og bærer præg af at være afsluttede.

Endelig nævner Rørdam, at der i Det kongelige Bibliotek (ny kgl. samling) findes ”en nyere (Klevenfeldts) afskrift af samme håndskrift ... Denne Tekstrecension har følgende overskrift: ”Salig Hr. Peder Skrams Historie kortelig beskreven fra hans Ungdom og til hans sidste Alder, som var 90 Aar 5 Maaneder” Ligesom (datteren) Olive Skrams beretning er det en udvidet og fortsat bearbejdelse af Elsebe Krabbes optegnelser (både hendes

¹² Troels Klevenfeldt (1710 – 77) Genealog og samler. Fra 1737 til 1771 sekretær og assessor i Højesteret. Reddede mange optegnelser af betydning for studiet af adelens historie.

¹³ Peder Hansen Resen (1625 – 88) Historiker og retslærd. Lod afskrifter foretage af dokumenter og håndskrifter af historisk art. Hans hovedværk var ”Atlas Danicus”, en Danmarksbeskrivelse, i 39 bind, som imidlertid gik til ved Universitetsbibliotekets brand i 1728; kun 4 bind er bevaret. Var med til at dømme Griffenfeldt.

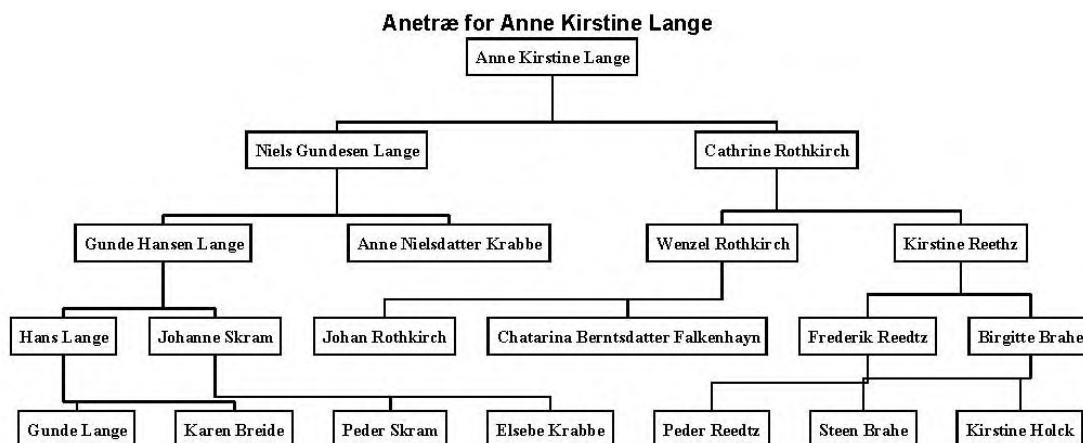
¹⁴ Anders Sørensen Vedel (1542 – 1616) Historiker, berømt for sin begravelsestale over kong Frederik II

egen død 1578 og P. Skrams død 1581 omtales), men den slutter sig dog i hovedsagen så nøje til grundskriftet, at denne tekst kan hjælpe til at berigtige de meningsløse steder i den foran anførte mådelige afskrift i Vedels efterlændskaber.

En gren af efterslægten

En sønnesøn af hende hed Niels Gundesen Lange (1623 - 97). En datterdatter af ham var Katrine Hoff (1716 - 96), en lavadelig dame fra godset Hessel syd for Grenaa, se nærmere side 15. Hun blev gift Bering og blev mormor til en af mine tip-2-oldeforældre ved navn, Mette Sophie Munch (1789 - 1820), der var købmandsadam i Ebeltoft. Hendes datter Erasmie Ørting (1813 - 82), blev gift Poulsen, og er min mormors farmor.

Elsebe Krabbe og Peder Skram er således tip-6-oldeforældre til sidstnævnte.

Højt at flyve...

Købmand i Viborg Hans Jørgen Majoner var pengeudlåner i den store stil. Han døde i 1696 og en af hans biografer, militærhistorikeren, oberstløjtnant Chr. Bokkenheuser, skriver¹⁵: ”I 1696 beskrives han som en gammel, sengelig-gende rådmænd på 76 år, der tilforn havde været en meget formuende mand; han var formedes sine mange debitorers fallering og sin egen store gæld kommet ganske til agters, og han havde ingen handel eller vandel. Kort tid efter døde han; magistraten udstedte proklama, om nogen havde noget at fordre, og børnene fragik arv og gæld. 4 år senere døde hans enke, og da var der i boet ikke tilstrækkelige midler til dækning af gælden; møblerne var fattige, og imellem papirerne fandtes nogle gamle, nu værdiløse obligationer”.

”Navnet Majoner lyder fremmedartet og er det sikkert også. Viborgs købmænds- og håndværkerstand har fået et stort tilskud af udlændinge, nogle oprindeligt som gæster og liggere – ”overvintrende” købmænd – som ofte har kunnet tilføre byen et gavnligt tilskud af kapital og faglig dygtighed”, således skriver Paul G. Ørberg i 1. bind af ’Viborgs historie’, udgivet 1998.

Lokket af Viborg snapsting?

Var det mon Viborg snapsting, der lokkede udlændinge til byen i tiden omkring enevældens indførelse? Kulturhistorikeren Hugo Matthiessen udgav i 1946 en hel bog¹⁶ – en kulturhistorisk perle - om snapstinget. I den katolske tid og i de første år efter reformationen fandt dette sted lige efter hellig trekonger, senere ud

sat til senere perioder af året¹⁷. Viborg snapsting indtraf således oprindeligt samtidig med årets første retsmøde i landstinget og var jydernes termin for låntagning, afvikling af lån samt opgørelse og tilskrivning af renter.

Hugo Matthiessen skriver (p. 14): ”I løbet af 16. århundrede blev Viborg et magtens sæde for adelen, en samlingsplads, hvor standen ved fælles aftaler udbyggede og sikrede sin juridiske, politiske og økonomiske position. De store slægter, som udgjorde dens kerne, mødtes her fra Jyllands forskellige egne for at varetage deres interesser. Mageskifter, arvedelinger, processer og ægteskabsforhandlinger optog sindene, stridigheder bilagdes og politiske skaktræk drøftedes bag lukkede døre”.

Og Matthiessen fortsætter (p. 27): ”Om ikke retssager og møder krævede dog for det meste terminen deres nærværelse; thi i denne satte man hinanden stævne for at udjævne penge-mellemværender, betale gæld, afdrag og renter, rejse lån, når man var i bekneb, eller frugt-bargøre overflødige midler ved pant eller kaution at anbringe dem hos venner og standsfæller. Afregninger med ind- og udenlandske købmænd foregik sædvanligt i snapsting, hvor jordrotterne inkasserede for salget af korn og kreaturer eller betalte kræmmerne for leverede varer, ja selv bøndernes indfæstningspenge kunne forfalde til Viborg termin, og det samme var langt frem i tiden ofte tilfældet med forpagtningsafgifter. Viborg snapsting var i gamle dage - da banker og lignende pengeinstituter savnedes herhjemme – at betragte som Jyllands store spare- og lånekasse, hvor ledige kapitaler flød sammen”...”1622 påbød det, at alle skøder og pantebreve vedrørende frit jordegods i Danmark skulle på ved-

¹⁵ Personalhistorisk Tidsskrift 1937, side 193 -212, Chr. Bokkenheuser; Et Handelshus i Viborg i det syttende Aarhundrede – Hasse og Majoner

¹⁶ Hugo Matthiessen: Snapstinget, Jydske termin – marked og mennesker (Kbh 1946)

¹⁷ Fra 1672 begyndte det 11. marts. I 1730 blev begyndelsen fastsat til fredag efter påske, men da en skiftende termin viste sig upraktisk, blev det i 1751 fastsat til tiden efter 26. april. I 1778 flyttedes det til tiden 4. – 20. juni, for fra 1786 at finde sit endelige leje i tiden 13. juni og 14 dage frem (Viborgs historie 2, p. 43)

kommende landsting tinglæses og protokol-
leres første eller anden retssamling efter ud-
færdigelsen. Derved droges adelen endnu
stærkere mod Viborg” (p. 31)... ”For at af-
værge, at frit jordegods faldt i borgerliges
hænder, havde adelen stædigt holdt fast ved
forbudet mod, at ikke-adelige tog pant i
eller kom til at eje adeligt gods. Derved afskar
man sig fra i større omfang at udnytte de dan-
ske borgeres villighed til at udlåne midler.
”Pant bærer pengene hjem”, var en gammel
erfaring, og uden sikkerhed turde storkøb-
mænd og forpagtere naturligvis ikke vove sig
ud...For den danske adel følte det derfor sik-
kert som en lettelse, da forbudet 1641 lempe-
des derhen, at borgerlige for fremtiden fik til-
ladelse til at tage pant i og erhverve adelsgoods
på den betingelse, at de inden år og dag atter
afhændede det til adelsfolk. Kreditmuligheder-
ne udvidedes derved kendeligt, og snapstingets
lånemarked fik nyt liv.Fra 1641 begyndte
snapstinget derfor så småt at skifte fysiogno-
mi, - landstingets skøde- og pantebøger bærer
tydeligt præg deraf, - og borgerlige mødte
frem med deres penge. Faldt frit jordegods i
deres hånd, meldte de sig i Viborg for at
opbyde det til salg til ”velbyrdigt og godt folk”
eller – som formularen også lyder – ”til hvilke
adelspersoner, der med hannem handle og
købe vil”” (p.33-34).

Hasse og Majoner

Købmand Majoner slog sig sammen med
købmand Jacob Hasse og oprettede et fælles
handelshus i Sct. Mathias Gade. Chr. Bokken-
heuser skriver (p. 200-201): ”Den almindelige
købmandshandel skaffede Hasse og Majoner
dels gode indtægter og dels forbindelse med
den jyske adel, og da tiderne senere blev stren-
gere for herremændene, og skatter og afgifter
trykkede dem, faldt det dem naturligt at søge
til det store og rige handelshus i Viborg for at
låne penge. I begyndelsen fik de dem vist på
deres adelige ord og underskrift, senere kræve-
de långiverne, at andre skulle være med til at
stå inde for betalingen af renter og hovedstol,
men da heller ikke dette syntes at yde den
nødvendige sikkerhed, fik de 29/12 1663 af

kongen bevilling til at måtte tage adeligt gods
som pant og siden lade sig det udlægge. Det
blev efterhånden store beløb, de to Viborg-
købmænd fik til gode hos den hårdt trængte
jyske adel, og denne del af forretningen har i
det store hele næppe været indbringende. Det
er naturligt at tænke sig, at når det senere
gik stærk ned ad bakke for Majoner, var en af
grundene, at han havde vanskeligt ved at få
sine udlagte penge ind igen.”

Derefter gennemgår Bokkenheuser ved uddrag
fra flere arkivalier adskillige eksempler på ud-
lån fra handelshuset – fra 1660 til 1682 - til
mange jyske godser.

Majoners familie

Bokkenheuser skriver (p 194): ”Hans Jørgen
Majoner, eller som han almindelig kaldtes
Hans Jørig, var født i november 1618 og døde
1696, begravet 25/6; Han var gift to gange.
Hans første hustru var født 14/3 1624 i Foulum
præstegård i Sønderlyng herred, Viborg Amt
(nu Tjele sogn), hed Hylleborg Jensdatter og
var sandsynligvis datter af præsten Jens Mad-
sen Roed, der døde samme år, hun blev født,
men om hvem der i øvrigt intet vides.
Brylluppet stod 26/1654, og i ægteskabet blev
der født 3 sønner og 3 døtre”. Her skal kun
nævnes den ældste, der hed Cathrine. Om hen-
de skriver Bokkenheuser: ”Cathrine sandsyn-
ligvis født i forsommeren 1655, gift 2 gange:
1) 18/6 1671 med Hans Thomsen Svendborg,
sognepræst til Skive-Resen, død 1674, og
2) 4/11 1674 med efterfølgeren i kaldet magi-
ster Niels Nielsen Krog, død 1691”. Hendes
søn Hans Jørgen blev farfar til Gjertrud Krog,
der var en ”kone med ben i næsen”.

Købmandgården på Hjultorvet

I første bind af ’Viborg historie’, der omfatter
tiden indtil en stor brand i 1726, har Marianne
Bro-Jørgensen skrevet et kapitel om ”Nærings-
livet og dagligdagen”:

”Flere af Viborgs købmænd var engageret som
mellemmænd i den indbringende studeeksport
og mange af dem var i stand til at tilbyde mere
end et bredt udvalg af købmandsvarer. De var
også bankierer i mindre format og gav gerne

deres adelige kunder kredit eller direkte penge-lån i en snæver vending, I det lange løb blev det dyrt for de fleste af dem, men så længe det gik nogenlunde for den danske adel, klarede købmændene sig også.

Midt i 1600-årene dukkede en af disse købmænd ud af mørket, Hans Jørgen Majoner, som i kompagniskab med Jakob Hasse snart blev en af byens store handelsmænd. Han fik råd til at erhverve sig en af byens bedste grunde som lå mellem Sct. Mathias Gade og Bradepanden, det der kom til at hedde St. Sct. Peder Stræde, og her byggede han sig en stor rummelig købmandsgård. Ud mod Bradepanden lå to lave en-etages huse i bindingsværk, og i gården bag ved var der foruden tørvehus, lade og lagerbygning med svalegang også stalde til stude, heste og køer og med plads til foder på loftet, I gården fandtes også husets lokum, et lille træhus placeret over en dyb kule, som langsomt, men sikkert fyldtes. Derpå flyttede man så overbygningen til en nygravet kule på gårdspladsen og lukkede den gamle.

Selve hovedhuset strakte sig i grundens bredde, 10 fag med facaden mod Sct. Mathias Gade og Hjultorvet. Det var opført i bindingsværk og tre stokværk højt, måske sin tids højeste privatbolig i Viborg. Ud mod Sct. Mathias Gade var der bygget en karnap, der gik op til første stokværks højde, og det stråttækte tag havde to kviste. Alt i alt et statejagt hus, som nok kunne svare til sin ejers ambition om at være en stor mand i byen.

Familien Majoner havde ikke mindre end 16 værelser og syv ildsteder at gøre godt med. Bag forsvarligt låste døre lå i kælderetagens mange rum købmandens store lagre af engelsk og tysk klæde, saltet fisk og kød, nordtysk øl foruden fade med den lyse rhinskvin omhyggeligt adskilt fra fadene med den røde franske og spanske vin, I stueetagen lå selve kramboden, hvor kundekredsen af adelsfolk og bedsteborgere købte vin, krydderier, klæde og kolonial. Byens madammer og deres døtre kom for at udvælge sig knapper, kniplinger og bånd eller for at købe brandenborgske uldstoffer og engelsk lærredsvævet baj, olmerdug

eller noget helt andet af bodens rigelige udvalg. I skabe og kister lå duftende violette handsker, hatte og nattrøjer med udtungede kanter og ærmer af plys. De fine herrer blandt kunderne spurgte måske mere efter vinkælden, men også sort tobak var at få hos Hasse og Majoner. Håndværkere fra byen og bønder fra oplandet har også søgt til købmandsgården efter salt, tommer, tjære, som, beslag, nøgler og låse, beg og teglsten.

Købmandens stue lå nærmest kramboden. Her sad han og førte sine regnskaber, og her havde han bøgerne over alle de mange, som han og kompagnonen Jakob Hasse lånte penge ud til. Byens og omegnens adelige familier kunne opnå lån, men også købmænd, håndværkere og embedsmænd, som var i midlertidig økonomisk knibe måtte ty til kramboden og låne penge.

Majonerfamiliens stuer på første sal gav ikke blot indtryk af velstand, men antyder også tætte slægtsforbindelser til Nederlandene. Den ene af stuerne havde 14 hollandske skilderier og 28 alabasterbilleder på væggene og en udskåren træfrise med engle langs loftet. Omkring kakkelovn og vinduer var der opsat hollandske fliser, mens "nystuen" var beklædt med stoftæper, tre stykker flamsk tøj, et broderet stykke og noget sribet omkring vinduerne, der var blyindfattede i krydsmønster. Karnappen ud mod Hjultorvet var udsmykket med udskåret træværk og malede lærredstæper. Store malmstager skaffede det nødvendige lys i alle stuerne, langs væggene stod skabe, og i dagligstuen var der et glasskab og et hængeskab over kakkelovnen.

Køkkenet lå i stueetagen ud mod gården, og det rummede foruden det store ildsted, også et stort skab, muret ind i væggen. Døren kunne låses, så man her kunne opbevare og gemme de levnedsmidler, som husmoderen selv ville bestemme forbruget af. Det kunne være krydderier, sukker eller vin, som var kostbare, og derfor skulle bruges med omhu. I køkkenet stod også borde til tilberedningen af maden. Til afvaskning af det brugte service var der en vaskeplads og afløbet ned til gårdspladsen foregik via en rende af granitsten. Vandet til

madlavningen blev hentet ude i gården ved brønden. Den var med godt vand og fuldt udstyret med spande og kæder til optræk.

Hans Jørgen Majoner var indtil 1680 en af byens store skatteydere og blandt de førende i købmandslavet, men efter 1682 gik det hastigt ned ad bakke. Han solgte ud at sine gårde i byen og af jorden i bymarken og endte sine dage som fattig og forgældet i et lille hus på hjørnet at Vestergade og Hjultorvgade.” Så vidt Marianne Bro-Jørgensen.

Handelshusets ophør

Bokkenheuser skriver (p. 207-208): ”I 1680 ophævede Hasse og Majoner deres købmandshandel og delte de pantebreve, der endnu var i behold. De to indehavere og deres familier gik

derefter hver sine veje og deres kår blev i høj grad ulige. Jacob Hasse vedblev at være velstående, mens Majoner efterhånden blev fattig; grunden hertil er vanskelig at finde” Hans første kone Hylleborg døde i 1677 og i 1680 giftede han sig igen med rådmand Niels Pedersen Nepsgaards datter Helvig, født i 1638, død 1700. De fik ingen børn.

Rådmand

I deres velmagtsdage, skriver Bokkenheuser (p 209), sad både Hasse og Majoner i byens råd. Majoner blev rådmand i 1677, men i 1682 indskrænkedes magistraten, og han måtte derfor træde tilbage. Der var ikke væsentlige indtægter forbundet med at være rådmand.

Viborg 1987 – Kopi fra bogen ”Hugo Matthiessens Viborg – fotograferet september 1919, udgivet 1987 i anledning af Viborg Stiftsmuseums 125-årsdag i 1986.

KART over den i NORDRE JYLLAND beliggende Bye WIBORG opmaalt i Sommeren 1795 af Joh. Heinn du Plat

Foto efter Viborgs historie, bind 2. Placeringen af de ejendomme, der på næste side anføres i som tilhørende Majoner, er søgt markeret som numrene 1 - 5

Status

Inden det andet ægteskab måtte han skifte med sine børn. Han nævned selv denne omstændighed som kilde til sine økonomiske vanskeligheder, skriver Bokkenheuser, og fortsætter: ”men det kan ikke have været det vigtigste; Hasse havde to gange tidligere været ude for tilsvarende forhold. Majoner hævdede, at han desuden havde lidt skade ved en ildebrand, og han sigtede rimeligvis til branden i 1667, der lagde en stor del af gårdene i Sct. Mogens Gade og på Nytorv i aske; det gik ved den lejlighed ud over Majoners store gård på den nordre side af torvet, men hen ejede næppe andrea de brændte gårde; man har imidlertid lov til at gætte på, at han har haft pant i nogle af dem, og at han har lidt tab derved; datiden kendte jo

ikke til brandforsikring. Man kan også tænke sig, at de to indehavere i den fælles forretning, kramhandelen og pengehandelen, har været ulige store”.....Omkring 1682 ejede Majoner gården i Sct. Mathias Gade, hvor han selv boede (**nr. 1 på kortet**), en gård i Vestergade (**nr. 2**), en mindre gård i Sct. Mikkelsgade (den pantsatte han umiddelbart før sin død) (**nr. 3**), en ladegård på vestre side af Gravene, (ikke markeret på kortet), et hus i den sydlige del af Nedergade (ikke markeret på kortet), og endelig opførtes han som ejer af den store gård på Nytorvet, der som omtalt var brændt i 1667, men som han netop var i færd med at udlægge til sine børn som part af deres mødrende arv (**nr. 5**); når denne sidste fradrages, stod by-

ejendommene i grundtaksten opført til 673 rigsdaler. Derudover ejede Majoner 3 stykker markjord, i alt 1 tønde og 5 skæpper.”

....Skatteregnskaberne fortæller om Hasses og Majoners stilling indenfor borgerskabet.

I 1672 betalte byens største skatteyder, den nyligt afdøde borgmester, 87 rigsdaler; de næste i rækken var Majoner 85 rdl., Hasse 83 rdl. og købmand Kield Bøge 50 rdl.

I 1677 var Hasse den første og betalte 55 rdl. Og som de næste fulgte den tidligere borgmesters enke med 41 rdl., Majoner med 38 rdl. og en købmand Ugelriis med 37 rdl.

I 1682 betalte købmand Ugelriis 43 rdl., Hasse 42 rdl. En købmand Bødker 41 rdl., Kield Bøge 36, borgmester Bruun 35 rdl. og Majoner 29 rdl. I 1682 klagede både Hasse og Majoner over store tab, lidt ved forskellige skyldnere, og de nævnede begge, at de havde stor gæld til både indenrigske og udenrigske folk.”

Bokkenheuser slutter sin skildring således: ”De fleste af byens store mænd fulgte i det nævnte tiår nedadgående linier, ligesom Hasse og Majoner, men forskellen mellem 1672 og 1682 var gennemgående mindre”.

Tør vi andre konkludere, at det skyldtes, at de andre ikke havde spekuleret så kraftigt som de to, specielt Hans Jørgen Majoner, der vel af den grund økonomisk faldt så dybt.

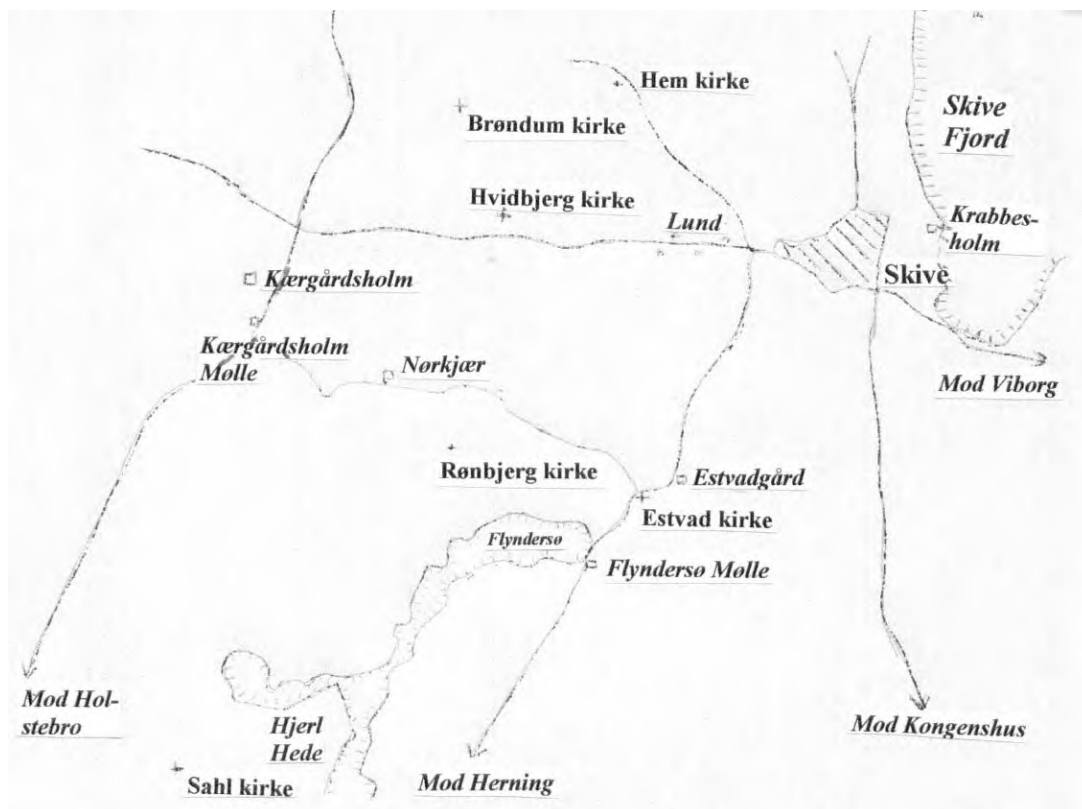
En kone med ben i næsen

Gjertrud Krog, eller helt præcis Gjertrud Pedersdatter Krog, levede fra 1755 til 1820.

Historien om hende handler om en kone, der tog sagen i egen hånd i en tid, hvor kvindernes ejendom og midler traditionelt blev forestået af en mandlig værge. Hun overtog først sin mands forpagtning af en tidligere ladegård for senere selv at blive ejer af samme, dvs. proprietær, som man kaldte det dengang. Det er ikke så ofte, det er muligt at finde forudsætningerne for en længere beretning om en kvinde fra den periode, hvor disse som regel ses i arkivalierne som forholdsvis anonyme koner, mødre, søstre og døtre.

Derfor er Gjertrud Krog beretningens hovedperson, selv om vi ikke bliver fri for også at høre en del om hendes ægtefælle gennem 12 år, Otto Marsvin Laurberg. Parret var min morfars mormors forældre, dvs. tip-3-oldeforældre til mig og mine søskende samt for alle fætre og kusiner på mødrene side.

Hun kom til verden i Kærgårdsholm Vindmølle, ca. 10 km. vest for Skive. Her var hendes far, Peder Hansen Krog, fæster af vindmøllen. Vi ved ikke meget om hendes opvækst, kun at hun 12 år gammel flyttede med sine forældre til Flyndersø Vandmølle, som faderen fæstede i 1767. Den lå ved Flyndersø's nordøstlige ende, 5-6 km. sydvest for Skive – ejet af Estvadgård Kloster, hvor godsforvalteren fire år før var blevet gift med hendes fars kusine. Kusinen hed Agnete Cathrine Harch, og kusinens far, Naaman Pedersen Harch, var broder til Gjertrud Krogs farmor. Mellem gården Nørkjær i Rønbjerg sogn, hvor godsforvalteren boede i de første år, og Kærgårdsholm Vindmølle var der kun få kilometer. Senere – da Gjertruds far havde overtaget Flyndersø Vandmølle - flyttede godsforvalterfamilien til Estvadgård, og mellem denne og vandmøllen var der også kun et par kilometer.

Gift 1782

Godsforvalteren hed for resten Otto Marsvin Laurberg, så Gjertrud kom altså senere til at kende ham indgående. De blev gift i 1782. Da var hun knap 27 år, han dobbelt så gammel. Faderens kusine, Agnete Cathrine Harch, var død allerede i 1767 – samme år som Gjertruds far overtog vindmøllen – men i de mellemliggende år havde Otto Marsvin Laurberg været gift igen, ikke mindre end to gange – i øvrigt med to søstre. Det var en stor opgave, Gjertrud påtog sig. Hun blev både madmoder – som den blev kaldt, der forestod en stor husholdning, – og stedmoder for 3 piger fra de to midterste ægteskaber. De var 11, 9 og 7 år i 1782. Endvidere var der en søn fra første ægteskab, men han var 19 år og vist nok rejst hjemmefra. Selv fik hun og Otto Marsvin Laurberg tre børn i henholdsvis 1783, 1788 og 1791. Ved folketællingen i 1787 omfattede Godsforvalterens husstand på Estvadgård familien selv og 8 tjenestefolk.

Det er jo ikke usædvanligt, at et yngre kvindeligt familiemedlem træder til og hjælper en enkemand med mindreårige børn – og derefter ægter børnenes far. Det er set både før og siden. I nærværende situation skal man endvidere betænke, at godsforvalteren og møllerfamilien – som nævnt - i mange år havde boet ganske tæt ved hinanden.

*Otto Marsvin Laurberg
Silhuet arvet fra min mors hjem i Randers*

Estvadgård Kloster

Lad os til forståelse af Gjertrud Krogs situation kort præsentere hendes ægtefælle og hans stilling. Han var som nævnt godsforvalter på 'Stiftelsen Estvadgård Kloster', dvs. at han som inspektør for stiftelsen forestod godsets drift og administration og sørgede for, at der var overskud til at stiftelsens virksomhed. Den var netop blevet oprettet ved testamente af den sidste ejers enke. I stiftelsen skulle 6 adelige enkefruer og jomfruer nyde frit ophold og have en årlig pension på 40-50 rigsdaler. Tillige skulle en gård, som enken havde haft i Viborg, indrettes som fribolig for 7 enker. I værket 'Danske Slotte og Herregårde' (bind 12 – Estvadgård) står der: "Da indtægterne fra godset i disse år var forholdsvis ringe, havde stiftelsen vanskelig ved at klare de økonomiske forpligtelser overfor klosterdamerne....Der var adskillige begyndervanskeligheder med klosterets administration, og først i 1753 synes stiftelsen at fungere nogenlunde normalt... Klosteret blev styret af en priorinde og en direktør (efor)Stiftelsen fungerede aldrig helt tilfredsstillende, og i 1802 besluttedes det at stille gården og godset til auktion.... I 1804 bestemtes det, at fundatsen skulle ændres, godset sælges og damerne flyttes fra Estvadgård. Den lagdes ind under Ribe Stiftsøvrighed med amtmanden og biskoppen som direktører. Stiftelsen består stadig med denne styrelse" (skrevet 1966).

Det synes bemærkelsesværdigt, at stiftelsen først fra 1753 "synes at fungere nogenlunde normalt". Det var det år, Otto Marsvin Laurberg blev godsforvalter. Desværre ved vi kun lidt om hans virksomhed som sådan, men eftersom han virkede i stillingen lige til sin død i 1794, dvs. i over 40 år, kan det vel ikke været så ringe endda.

Nørkjær i Rønbjerg sogn

I alle årene var Otto Marsvin Laurberg tillige forpagter af gården Nørkjær i Rønbjerg sogn. Ved matrikuleringen i 1688 blev gården sat til 14 tønder hartkorn og det dyrkede areal var 141 tønder land. Den havde tidligere været la-

degård til Estvadgård. Derved havde den før enevældens indførelse haft skattefrihed i lighed med hovedgårdene, og selv om skattefriheden bortfaldt med enevælden, havde en del af bønderne under Estvadgård stadig hoveriplygt på Nørkjær. På den anden side havde den status som bondegård, står der i en fremragende sognehistorie, som i år 2000 blev udgivet af Skive Museum, skrevet af en lokalhistoriker ved navn Svend Laustsen. Den har titlen: ”Estvad og Rønbjerg sogne – hovedtræk af sognenes historie indtil 1880”, og resten af denne beretning består hovedsageligt af citater herfra.

Kongetienden til Brøndum og Hvidbjerg sogne, ejedes af Estvadgård, men var knyttet til forpagtningen af Nørkjær. Alle ved, at den væsentlige del af præsternes lønninger i 1700- og 1800-tallet hidrørte fra tiende, dvs. at tiendejeren for korntiendes vedkommende udtog hvert tiende neg på marken, mens den for kvægtiendes del efterhånden var blevet afløst af et fast pengebeløb. Før reformationen ydedes der tiende i tre lige store dele. Til biskoppen, til præsterne og til kirkerne, dvs. til disses vedligeholdelse. Der skelnedes altså mellem bispetiende, præsetiende og kirketiende. Ved reformationen tilfaldt bispetienden kongen under navn af kongetiende, men både konge- og kirketiende blev efterhånden en handelsvare, der kunne købes og sælges. Ejeren af et sogns kirketiende havde ansvaret for kirkens vedligeholdelse, og ejeren af kongetiende ansås for at have overtaget de såkaldte patronatsrettigheder fra kongen, hvilket indebar, at den pågældende indstillede til biskoppen, hvem der skulle kaldes som præst, den såkaldte kaldsret.

Rønbjerg Kirke

Før vi helt forlader ægtemanden, der døde i oktober 1794, vil vi citere, hvad Svend Laustsen skriver i sognehistorien om Rønbjerg Kirke: ”Der foreligger intet konkret om, hvorfor fire jernankre på tårnets vestside er udformet, så de danner årstallet 1779, men det er nærliggende at formode, at årstallet skulle minde kommende slægter om gennemførelsen af et betydeligt restaureringsarbejde.

Godsforvalter på Estvadgård og forpagter på Nørkjær, Otto Marsvin Laurberg, var tre år tidligere blevet ejer af Rønbjerg kirke, og som kirkeejers har han i modsætning til de fleste følt sit ansvar for kirkens ve og vel. Han var allerede på det tidspunkt blevet enkemand to gange, idet hans første hustru Agnete Cathrine Harch, døde 1767, og hans anden hustru, Mette Cathrine Kirketerp, døde 1771. Begge var blevet hensat i Rønbjerg kirke, formentlig netop i tårnrummet. Han har utvivlsomt betragtet kirkens tårnrum som sin families gravplads, som det var ham magtpåliggende at holde i bedste stand. Hans forgængere som kirkeejere har næppe ofret meget hverken på kirke eller tårn, så en restaurering har været påkrævet.

Foto efter ”Estvad og Rønbjerg sogne”

En gitterlåge fra 1781

Efter tårnets istandsættelse har det været nærliggende for Laurberg at fortsætte inde i kirken med at gøre sit gravsted ”bekvem” for familien. Han har derfor ladet smede to gitterdøre til afskærmning af sit gravkapel i tårnrummet fra det øvrige kirkerum.

I året 1781 skete der imidlertid det, at Laurbergs tredje hustru, der hed Mette Kirketerp og var en søster til Mette Cathrine, døde og blev, ligesom de andre, hensat i Rønbjerg kirke. Og da var det, at Laurberg lod sine egne og sin tredje hustrus initialer, OML og MK, sætte på gitterlågen tillige med årstallet 1781.

Denne gitterlåge er endnu bevaret, og efter at den har ligget på kirkens loft i mange år, blev den i forbindelse med en gennemgribende restaurering i 1935 atter anbragt på deres rette plads i kirken. Gravkapellet blev i 1847 tømt for kister, og tårn-rummet er nu optaget af orglet”.

Forpagter af Nørkjær fra 1794

Nu forlader vi ægtemanden. Før vi går videre med at citere sognehistorien, skal det bemærkes, at Svend Laustsen herefter konsekvent enten kun nævner Gjertrud Krog ved fornavn eller kalder hende Gjertrud Laurberg.

Han skriver: ”Gjertruds egne 3 børn var endnu i skolealderen, så hun besluttede sig til at overtage mandens forpagtning af Nørkjær og blive boende på gården. Foruden hvervet som forpagter skulle hun også bestride de pligter, der fulgte med at være sognets største jordbruger og fornemste person, og samtidig som den, de andre bønder skulle yde hoveri til. Man får det indtryk, at hun klarede sin opgave på bedste vis, men naturligvis måtte hun have hjælp dertil, i et omfang som fremgår af folketællingen fra 1. februar 1801.

Gjertrud, der da var 45, havde sin 40-årige ugifte bror, Jens Krog, der var ”tømmermand” boende, foruden en søsterdatter på 25, der var stuepige. Til sine to yngste børn havde hun en 48-årig student som ”informatør”. Derudover 10 tjenestefolk, nemlig to tjenestepiger og en 13 år gammel hønsepige, en ladefoged og to ladetærskere, hvoraf den en var landsoldat, en røgter og en røgterdreng på 17 år samt to hyrde drenge på 13 og 16 år, hvad hyrderne så ellers har beskæftiget sig med i februar måned.

Gjertrud Laurbergs sidste fulde kontraktperiode løb til maj 1807. Imidlertid blev Estvadgård Stiftelse allerede i 1805 opsat på at afhænde al

dens gods og at afsætte Nørkjær på auktion. Stiftelsen opsagde derfor kontrakten i utide, til 1. maj 1806, hvilket Gjertrud kun nødtvungent accepterede. Men da den nye slutdato nærmede sig måtte stiftelsen indse, at den alligevel ikke kunne sælge Nørkjær i 1806, hvorfor fru- en blev anmodet om at påtage sig forpagtningen endnu et år, altså frem til den oprindelige slutdato maj 1807. Afgiften var ret stor, 800 rigsdaler, men så fik hun betydelige indtægter fra Brøndum og Hvidbjerg kongetiender. Og endnu havde hun krav på bøndernes hoveriarbejde, men da stiftelsen var i færd med at sælge bøndergårde, blev hun tilbudt 20 rigsdalers afkortning i afgiften for hver halvgård, som ved salg blev fritaget for hoveri.

Fire gange blev hun anmodet om at køre videre på en etårig kontrakt, men den sidste gang var hun godt nok på nippet til at forlade gården. Uden Brøndum og Hvidbjerg kongetiender og uden bøndernes hovararbejde ville hun ikke strække sig længere end til en forpagtningsafgift på 450 rigsdaler. Og så var hun, eller måske snarere hendes broder Jens, der stadig hjalp hende på gården, blevet uenig med den afdøde ægtemands efterfølger som forvalter på Estvadgård om udkørsel af noget gødning.

Så sent som den 5. marts 1808 om aftenen gik Jens op til forvalteren og sagde, at nu krævede hans folk besked, om han kun havde brug for dem til majdag, eller om de skulle blive der ud over denne dato. Forvalteren var i en slem forlegenhed, for ikke blot var han underlagt stiftslandinspektøren, men i den spændte situation skulle Rentekammeret i København godkende ethvert skridt, specielt med hensyn til tien-derne, som det helst så afhændet til tien- deyderne i hvert enkelt sogn. Forvalteren dristede sig til at sige til Jens, at han nok “i al stilhed” kunne fæste sine folk, da Gjertrud Laurberg vel ville komme overens med inspektøren om den ny forpagtning. Det var i hvert fald en skam, om hun skulle rejse fra gården, mente Forvalteren. Her sluttede mødet brat, idet: ”*Jens slog til huen nogle gange, og derpå bød han god nat,*” som forvalteren

kortfattet, men malende beskrev sceneriet i et brev til stiftslandinspektøren dagen derpå. Og han fik jo ret. Forpagtningskontrakten blev underskrevet en allersidste gang, og den udløb endelig den 1. maj 1809.

Nørkjær, sommeren 1902
Foto efter "Estvad og Rønbjerg sogne"

Proprietær på Nørkjær

Den 22. februar 1809 klokken 10 om formiddagen blev der holdt auktion over Nørkjær, og Gjertrud Laurberg blev den højst bydende med et bud på 4700 rigsdaler. Brøndum og Hvidbjerg sognes kongetiende blev af andre budt op på 5450 rigsdaler og 5620 rigsdaler henholdsvis. Men mens man ventede på Rentekammerets godkendelse, indløb der et overbud på 15900 rigsdaler for alle tre dele fra en gæstgiver i Århus. Rentekammeret ønskede imidlertid, som før nævnt, at sælge tienderne til sognenes beboere. I hvert fald blev gæstgiverens tilbud afvist, og den 9. maj forelå Rentekammerets godkendelse af Gjertrud Laurbergs bud på gården. Hun overtog dermed Nørkjær, selvom det endelige skøde først blev skrevet den 24. juni 1810.

I den følgende halve snes år støder man ofte på Gjertrud Laurbergs navn. Hun var således medlem af Rønbjerg skolekommission, som netop i de år fik pålagt meget arbejde i forbindelse med den ny skolelov. Hun havde i en årække trøst og opmuntring på Nørkjær af enken efter sognedegn Hans Severin Laurberg. Sognedegnen var en fætter til hendes mand, og enken boede på Nørkjær lige til sin død i marts 1818. De var jævnaldrende, begge født i 1755. Efter overtagelsen af Nørkjær fik Gjertrud åbenbart bygningerne sat grundigt i stand, idet forsikringssummen efter en taksation i juli 1810 blev hævet fra 2200 til 6500 rigsdaler.

Hun fik sat en vinkel på stuehusets østre ende, bestående af 5½ fag, indrettet med stue og kammer, som kunne opvarmes, hvilket sandsynligvis er blevet bygget til degneenken. Alle huse var gavlmurede og forsynet med stråtag. Specielt laden må have været imponerende med dens 31 fag og 19 alen i bredden, indrettet som kørelade med portåbning i begge ender. Kørelader var ikke ukendte, men denne har uden tvivl været den eneste i Rønbjerg sogn på den tid. Den alene blev da også brandforsikret for 3420 rigsdaler.

Begravelse og skifte

Gjertrud Laurberg døde den 11. juli 1820 og blev begravet på Rønbjerg kirkegård, idet det ikke længere var velset og knap nok tilladt at hensætte kister inde i kirken. Hverken gravsted eller gravsten findes mere, men ifølge en bog om Laurberg slægten, skulle der i Kildehaven ved Randers findes en ligsten over Gjertrud Laurberg, født Krog, med data for fødsel og død, samt dette digt af Adam Oehlenschläger:

Hvad er vel livet, et pust i sivet
et spil af kræfter, som higer efter
en evighed.
Som morgenrøden går vej herved
kun gennem døden til evigheden.

Det er ikke lykkedes at finde hverken et sted ved navn Kildehaven eller denne ligsten, men en nærliggende tanke er, at den omtalte ligsten muligvis var den oprindelige gravsten fra Rønbjerg kirkegård. Gjertruds søn, Peder, blev amtsfuldmægtig i Randers og godsforvalter på herregården Benzons, det nuværende Sostrup, og det er tænkeligt, at han eller en efterkommer på et tidspunkt har fået flyttet stenen ned i nærheden.

Den 20. juli samledes på Nørkjær hendes tre sønner, juristen Peder Laurberg fra Randers, Laurits Laurberg på Nørkjær og teologen Palæmon Laurberg, der på den tid var kapellan hos amtsprovsten over Vejle amt og boede i Gauerlund præstegård. Med hjælp fra vurderingsmænd delte de først moderens personlige

ejendele, såsom sølvtøj, sengetøj, fruens gangtøj og en del indbo ved lodtrækning.

Derefter blev følgende ført til protokols:

“Da arvingen Laurits Laurberg bestandig har opholdt sig hjemme hos den afdøde moder og gået hende til hånd med bestyrelsen af gården og dens bedrift, så var intet billigere end at han blev gården overdraget med dens besætning og inventarium på sådanne vilkår, at han kunne besidde ejendommen. Hans brødre og medarvinger, Peder og Palæmon Laurberg, var derfor enige om at overdrage deres broder Laurits Laurberg stervbogården Nørkjær med bygninger og rette tilliggende ejendom, således som deres afdøde moder efter skøde af 24. juni 1810 har ejet samme, med derpå værende besætning af alle slags samt tiender.”

Besætningen var på 7 heste, 22 stude, 12 køer, 4 svin og 50 får, og gården med al dens tilbehør blev vurderet til 6000 rigsdaler. Det forekommer at være en flot gestus fra de to brødres side, men i hvilken udstrækning de forærede Laurits deres andele af gården er svært at gennemskue af skiftets videre, ret så indviklede redegørelse. Men som et resultat af dette såkaldte samfrændeskifte sad Laurits som ene-ejer af Nørkjær i godt ni år, indtil han døde, kun 41 år gammel, den 1. november 1829”.

Så vidt Svend Laustsen i ”Estvad og Rønbjerg sogne”.

Hendes slægt – mange navne

Før vi helt forlader vor hovedperson, skal der meddeles lidt om hendes baggrund. I denne beretning har jeg konsekvent skrevet Krog som efternavn. Derimod har Svend Laustsen i hele sognehistorien stavet hendes slægtsnavn med ”h i enden”, altså Krogh – både når hun, hendes far og hendes brødre bliver nævnt.

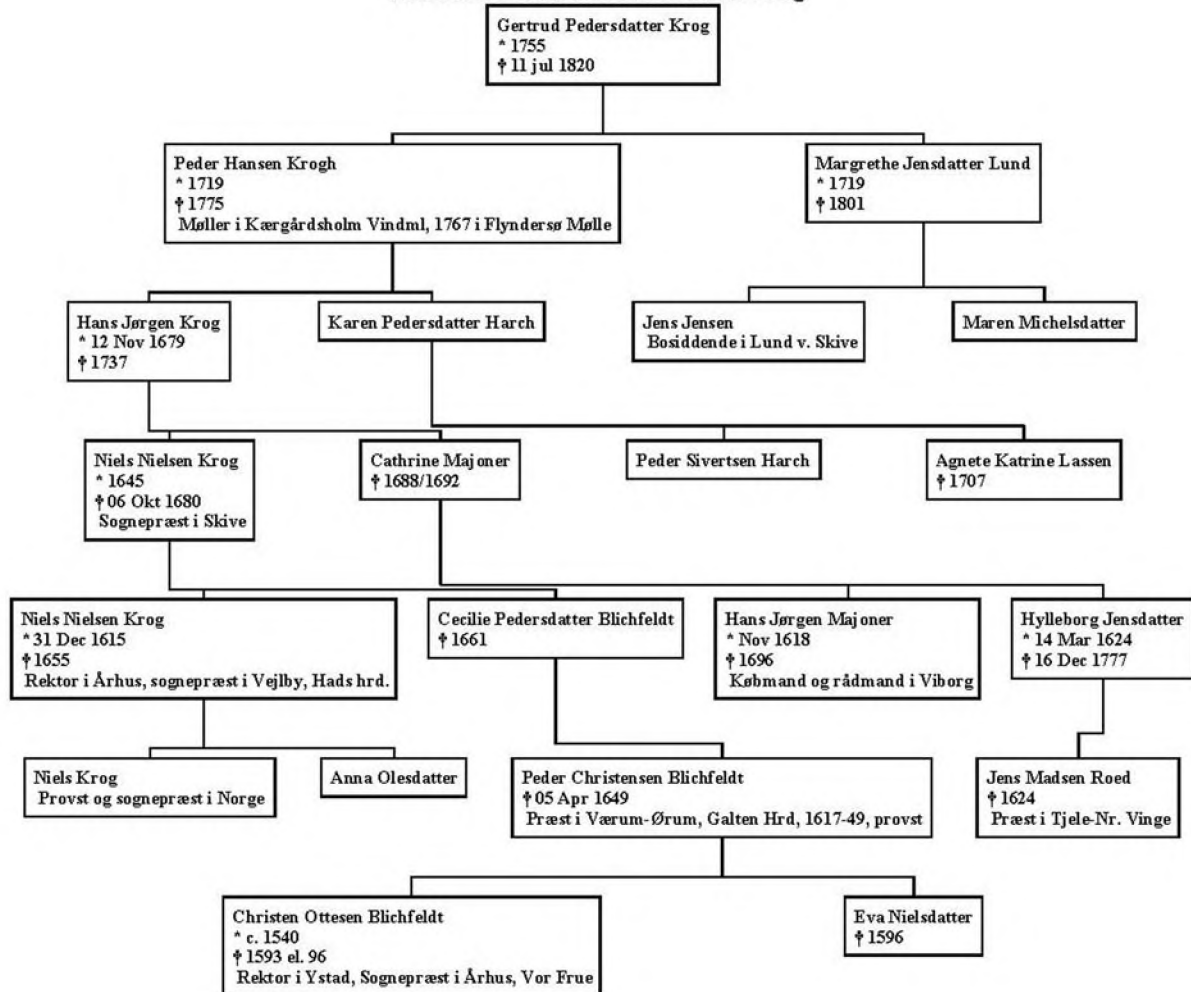
Begrundelsen for at udelade h’et er, at hun nedstammede fra en norsk slægt, der skrev sig således. Herom skriver genealogen Albert Fabricius i Dansk Biografisk Leksikon (Engelstoft og Dahl): ”Navnet Krog føres af norske og norsk-danske borgerlige Slægter, af hvilke den ældste, nu uddøde Slægt føres tilbage til Munk i Hamar på Hedemarken Christen Krog, hvis sønnesøn, sognepræst i Aaby, magister Niels Krog (1615 – 85) var Fader til Biskop i Trondhjem, Dr. theol. Peder Krog (1654 – 1731)”. Derfor Krog uden h.

Gjertrud Krogs oldefar, Niels Nielsen Krog, bror til Biskoppen i Trondhjem, var præst i Skive 1674 – 80, men døde kun 35 år gammel. Han havde på vanlig vis ægtet forgængerens enke, Cathrine Majoner, en købmandsdatter fra Viborg. Deres søn, Hans Jørgen Krog blev også købmand i Viborg, ”men havde formedes vanheld måttet kvittere sin købmandsgård”, står der i Nygaards sedler på Rigsarkivet. Hans Jørgen Krog var som nævnt gift med en datter af Peder Sivertsen Harch, købmand i Viborg. Hun hed Karen og var - som nævnt et par gange - søster til Otto Marsvin Laurbergs første kones far, Naaman Pedersen Harch

Gjertruds far hed Peder Hansen Krog. Modernen hed Margrethe og var en bondepige fra Lund ved Skive; morfaderen, Jens Jensen, var gårdmand i Lund.

Gjertrud havde således både handels- og bondeblood i årene; det har nok bidraget til at hun viste sig både at være ”karl for sin hat”, ”at kunne stå på egne ben” og ”at have ben i næsen”.

Anetræ for Gertrud Pedersdatter Krog

En forsmået magister

”Hvad Gud har sammenføjet, må et menneske ikke adskille”, hedder det i ritualet ved kirkelig vielse, og vielsen er nu til dags – både i kirken og på rådhuset – den offentlige handling, der besegler, at et par hører sammen, mens forlovelsen er en privatsag. I 1700-tallet, hvor denne historie foregår, var det anderledes. Da var trolovelsen afgørende. Den fandt sted hos præsten og derefter var der normalt ingen vej tilbage. Denne historie, hvor pigen simpelthen løb sin vej, efter at der var lyst til bryllup anden gang, viser imidlertid, at der kunne være undtagelser. Man måtte imidlertid helt til højesteret, før undtagelsen indtraf.

Vor hovedperson

Historien handler om magister Eiler Christian Dyssel, nyudnævnt sognepræst i Vrensted – Tise ved Hjørring. Den 7. marts 1709 blev han, 26 år gammel, blevet trolovet med den 19-årige præstedatter Maren Holst, fra Vraa,

og det var hende, der løb sin vej – meget forståeligt, når man stifter nærmere bekendtskab med magisterens sande karakter. Den kender vi fra hans senere gejstlige virksomhed og hans økonomiske transaktioner. Han synes ikke at have været en behagelig herre.

Efter trolovelsen gik de unge i gang med at indrette hjemmet i Vrensted præstegård. I juni måned blev der i Vraa lyst for dem første og anden gang og nogle dage før Sct. Hansdag (24. juni) var de unge til selskab hos magisterens far, amtmand Arnold Christian Dyssel på Sejlstrupgård, med flere ”fornemme venner”. Men da magisteren Sct. Hansdag kom hjem til Vrensted fra gudstjensten i Tise, var hans trolovede og hendes mor dér, og det kom nu til et sammenstød, hvor de to kvinder håned og spottede ham, så han ikke kunne finde sig i det. De tog hjem til Vraa; der blev ikke lyst tredje gang og Maren Holst rejste med skib fra Sæby til København og var væk i 7 uger.

For provsteret og tamperret

Sagen måtte nu for tamperretten¹⁸ for at få trolovelsen ophævet. Dyssel accepterede, at pigens far, pastor Peder Holst i Vraa, rejste sagen, men stillede krav om

- at der blev givet bøde for den ”spot og hånhed” der var tilføjet ham og at han fik erstatning
- at han ville have ret til at gifte sig når og hvor han ville, hvorimod hun ikke skulle have en sådan ret, ”andre til eksempel og afsky”
- at han ville beholde nogle dyr og redskaber, som den forventede svigerfar havde leveret til favørpris i Vrensted præstegård.

Inden sagen kom for tamperretten havde Peder Holst i Vraa ført proces for at få dyrene og redskaberne retur og havde endvidere indstævnet Dyssel for provsteretten, som imidlertid henviste sagen til tamperretten. Her kom den for allerede 18 sep. 1709. Dommere var stift-

¹⁸ Ægteskabssager skulle ifølge kanonisk ret afgøres af kirkelige domstole, og denne praksis overlevede reformationen i godt 150 år. Ved Riber Artikler af 1542 blev det fastslået, at ægteskabssager skulle pådømmes i hvert stift af stiftsbefalingsmanden og domkapitlet, mens biskoppen kun skulle medvirke ved særligt vanskelige sager. Denne særlige domstoer i ægteskabssager kom senere til at gå under betegnelsen Tamperretten, fordi den holdtes på de 4 quatemperdage (quatuor tempora), oprindeligt fastedage, som faldt på onsdagene efter første søndag i fasten, pinsedag, 13. søndag efter trinitatis og 3. søndag i advent. Tamperretten skulle kun beskæftige sig med ægteskabssager, og da trolovelse blev anset for ægteskabets begyndelse, kom domstolens virke til at dreje sig om ophævelse af både trolovelse og ægteskab. Retsgrundlaget for tamperretten blev præciseret 1582 ved Frederik II's ægteskabsordinans for at få et ensartet grundlag i alle stifter. Der opregnedes en række årsager, der kunne føre til ophævelse af trolovelse og ægteskab, f.eks. tvungen forlovelse. Fra 1683 blev grundlagte for ægteskabssager præciseret ved Danske Lov, men det var i det store og hele en ordret gengivelse af Fr. II's ægteskabsordinans. Tamperretten blev ophævet i 1790, men op igennem 1700-tallet udviklede der sig en ny praksis med kongelig bevilling både til separation og skilsmisse.

(Ole Bech Knudsen: Separations- og skilsmisssager i Person.hist. Tidsskrift 1993)

amtmanden, biskoppen og to præster fra Aalborg med en tredje aalborgpræst som sekretær. For Dyssel mødte hans fars, amtmandens fuldmægtig og fremlagde en skriftlig redegørelse fra Dyssel, ligesom provsterettens henvisning oplæstes. Sagens akter eksisterer desværre ikke længere, men dommen kender vi fra tamperretsprotokollen.

Tamperrettens dom

Den lød – i moderniseret form således: ”Det ægteskabsløfte mellem magister Eiler Christian Dyssel og Maren Pedersdatter Holst, som er fastslået ved den hellige trolovelse, bør stå ved magt. Selv om begge parter i deres indlæg ønsker at blive skilt, finder retten ikke efter loven at kunne løse det hellige bånd imellem dem. Der er holdt kristelig trolovelse og derefter to gange sket lysning fra prædikestolen, og der er ikke for retten er fremført noget til bevis for, at Maren Holst er blevet tvunget til ægteskabsløfte og trolovelse. Tværtimod har hun selv i sit indlæg bekendt, at hendes kære forældre ikke med nogen særlig hårdhed har tvunget hende til at sige ja til amtmand Dyssels begæring på hans søns vegne.

Men da man må gå ud fra, at de hæderlige folk ikke har begyndt sådant helligt værk uden Guds råd, så må de selvgjorte tanker, som kan være opstået efter trolovelsen, ikke hindre opretholdelse af så vigtigt og helligt et bånd. Andre, som evt. har de samme tanker, måtte blive forarget, hvis ikke trolovelsen stod ved magt”.

Den endelige afgørelse

Som nævnt blev trolovelsen hævet ved højesteretsdom. Det skete 28. maj 1710. Peder Holst og hans datter fik en bøde på 50 rigsdaler.

For at forsvare tamperrettens dom var både biskoppen og stiftamtmanden og indkaldt af højesteret. Begge var forhindret i møde og indsendte derfor en skriftlig erklæring. De skriver her, at trods tamperrettens dom, så kunne stiftsøvrigheden (der jo netop består af de nævnte herrer) ikke nægte, at der ville følge

adskillig fortræd med ægteskabets fuldbyrdelse,

- da det erfares, at det var Maren Holsts forældre, der havde foranlediget trolovelsen,
- og da hun aldrig havde haft hjerte til Dyssel,
- og da Dyssel på sin side havde udtalt, at den spot, hun havde tilføjet ham, og at sladder om hendes bortrejse til København ”altid ville kvæle ham”.

Peder Holst forsøgte atter at få sine leverancer til Vrensted præstegård retur. Men ved Børglum – Jerslev herreders ting blev Dyssel frifundet. Til gengæld gik han nu angrebsvis til værks og anklagede Holst på 8 punkter, heraf ét drejede sig om at lade sine folk arbejde på helligdage. Justitsprotokollen er ikke bevaret, så vi kender ikke dommen. Men de to næstenabopræster kan ikke siden have haft det særlig hyggeligt med hinanden.

Både Dyssel og Maren Holst blev gift i 1710. Han med Kirsten Mejer Gerade, præstedatter fra Jegindø i Limfjorden.

Grundlaget for vor viden

Magisterens næstældste søn, Arnold Christian Dyssel (1718 – 77), opkaldt efter sin bedstefar, amtmanden, blev præst i Sdr. Hygum mellem Rødding og Ribe. Han gjorde nogle optegnelser, der blev meddelt i Personalhistorisk Tidsskrift 1911. Dels på grund af dem, dels på grund af en grundig artikel sammesteds i 1942 af den nordjyske lokalhistoriker Carl Klitgaard¹⁹ ved vi en del om vor hovedperson. Siden har to medlemmer af Dyssel-slægten, L.W. Dyssel og Vagn Dyssel

¹⁹ I Dansk Biografisk Leksikon (Engelstoft og Dahl) skriver arkivar Stig Nygaard om Klitgaard. ”Navnlig har K., hvis arbejde i udstrakt grad hviler på benyttelsen af primære kilder, som ingen andre forstået at sammendrage det historiske stof, der findes i de gamle tingbøger, men hans styrke ligger ikke i stilistisk at behandle det fremdragne stof som i at samle de spredte enkeltheder til en helhed”.

(far og søn) i 1952 udgivet en bog med titlen ”Slægten Dyssel i Danmark gennem 300 Aar”, som i alt væsentligt er baseret på artiklerne i Personalhistorisk Tidsskrift. Heller ikke i den her foreliggende beretning er der tale om originale bidrag; alt her er andenhånds arbejde.

Foto fra ”Slægten Dyssel”

Klitgaard skriver, at magister Dyssel synes at have været en nidkær og vel nok pietistisk indstillet præst. Der synes ikke at have været tvivl om hans nidkærhed, men det er vanskeligt at vurdere på grundlag af det, Klitgaard skriver om sine kilder, om han har været særlig pietistisk. Han synes lige så vel at kunne være gammeldags ortodoks. Han levede jo midt i en tid, hvor luthersk ortodoksi og pietisme stødte sammen.

Om kilderne skriver Klitgaard: ”I Aalborg bispearkiv findes i biskop Frands Thestrups kopibog en række breve til Dyssel omhandlende forhold, som Dyssel har skrevet til ham om. Desværre er de indkomne breve til biskoppen efter landsarkivets udsagn i så opløst en stand, at pakkerne ikke kan åbnes og brevene benyttes, men såvel gennem biskoppens brev som gennem tingbøgerne kan man dog danne sig et billede af Dyssels embedsførelse”.

Om skriftemål og altergang

Før vi går videre med magisterens gejstlige og økonomiske meriter et par generelle bemærkninger om skriftemål og altergang:

”Skriftemålet er ikke afskaffet i kirkerne hos os. Herrens legeme (dvs. nadveren-sk) plejer nemlig ikke at blive rakt til andre end dem, der forud er prøvet og har opnået absolution”, står der i Cofessio Augustana, artikel 25²⁰. Absolution er syndsforladelse; ordret oversat betyder ordet ’afløsning’ og efter folkekirkens ritual af 1912 - se Den Danske Salmebog af

²⁰ Her citeret efter Leif Grane: Cofessio Augustana, 2. udg. 1976, side 190.

1953, side 337 - kunne afløsning indgå i gudstjenesten i forbindelse med altergangen. Nadvergæsterne knælede omkring alteret, og præsten tilsagde dem først syndsforladelse samlet ved at sige: ”Så sandt I af hjertet angrer jeres synder og henflyr til Guds nåde i Jesus Kristus, som blev givet jer i den hellige dåb, så kan jeg nu efter hans ord tilsige jer alle jeres synders nådige forladelse i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn”. Derefter under håndspåleggelse til hver enkelt: ”Så tilsiger jeg dig alle dine synders nådige forladelse i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn”.

Hvis der var flere hold af nadvergæster, rejste man sig, når afløsningen var afsluttet, og gik enten tilbage på plads eller blev stående i korret, og først efter salmen ”O du Guds lam” knælede første hold atter omkring alteret.

Denne skik er nu helt forladt. I ”Den Danske Salmebog” af 2002 er ”afløsning” udgået. Grundvigianerne har sejret. I tidligere tid var det endvidere almindeligt, at skriftemålet enten fandt sted om lørdagen, eller – for at folk ikke skulle af sted to gange - om søndagen, men forud for gudstjenesten mellem anden og tredje ringning.

Den gejstlige virksomhed

Klitgaard gennemgår i kronologisk orden 15 sager, hvor der foreligger skriftligt materiale. Flere af dem vedrører skriftemål og altergang. Først klagede Dyssel selv over, at nabopræsterne tog hans sognebørn til alters – selv om disse ifølge regulativet skulle søge nadveren i deres sognekirke – dernæst blev Dyssel anklaget for ikke at bruge den sædvanlige måde for altergang på søn- og helligdage. Han henviste folk til altergang på hverdage, og hvis der var for mange ville han på skriftemålene om lørdagen ikke modtage alle dem, der ville skrifte.

”Dyssel skulle”, skriver biskoppen, ”i alting se, at han ikke lod sig drive af særdeles passioner i de hellige forretninger”. Senere samme år, skriver biskoppen til Dyssels provst, at Dyssel ikke må vise nogen fra skrifte, med mindre han kan beskylde dem for at overtræde nogle nærmere definerede paragraffer i Dan-

ske Lov, og at han – hvis han ikke kan tage så mange til skrifte på én gang - må begynde skrifttetiden lørdag morgen og blive ved så længe, at alle de, der fremstiller sig, kan blive absolveret. Og biskoppen slutter: ”Og som jeg ved, magister Dyssel er flittig med katekisationen, så kan de tilholdes der at lade sig undervise, at de ej vankundige skal søge skriftestolen”.

Katekisation betyder undervisning gennem samtale, og baggrunden for den sidste bemærkning var, at for at kunne komme til alters, skulle den pågældende kunne de 10 bud, fader- vor og trosbekendelsen. Hvis dette ikke var tilfældet, måtte de lære det ved katekisation, og denne indlæringsmåde lagde biskop Frands Thestrup særdeles megen vægt på.

Biskoppen

Før han blev biskop i Aalborg, havde han først været rektor i Nyborg og dér reddet latinskolen fra undergang, dernæst været præst i Nakskov, hvor han - skriver kirkehistorikeren, arkivar Bjørn Kornerup i ’Dansk Biografisk Leksikon (Engelstoft og Dahl) – ”lagde vægt på gennem fredagsprædikener at forklare større dele af bibelen og gennem flittige katekisationer med de unge at højne kristendomsundervisningen”. Senere blev han præst ved Helliggejst i København og fortsatte her undervisningsvirksomheden. Bjørn Kornerup skriver: ”Til sin nye virkeplads fortsatte han metoderne fra Nakskov. Trods modstand og en vis ringeagt fra sine embedsbrødre fortsatte han sit katekisationsarbejde... Hans navn er dog særligt knyttet til oprettelsen af en friskole i Helliggejsts sogn, den første af de såkaldte ”kirkeskoler”. I den meddeltes ikke blot undervisning, men børnene fik tillige gratis klæder og bispisning. ...Hans indsats må betegnes som en af de vigtigste milepæle i det københavnske skolevæsens historie.” Det var altså den foresatte biskop, der vidste, at Dyssel var flittig med katekisationen.

”Særsindighed bør mulkeres og straffes”

Et år senere måtte biskoppen imidlertid igen påtale Dyssels forhold. Han har erfaret, at

Dyssel stadigvæk uddeler nadveren på andre tidspunkter end under gudstjenesten, og ”om han tør forrette gudstjeneste på andre tidspunkter end loven byder, og om han ikke agter efter sin præsteed at i agttage de foreskrevne kirkelige ceremonier og vise provst og biskop lydighed, kan sådant ikke ej anses uden som særsindighed, som bør mulkteres og straffes”, selv om biskoppen ”stedse har berømmet hans flittighed med ungdommen og nidkærhed over sabbaten”.

De eneste, der kunne skrifte og komme til alters uden forbindelse med gudstjenesten var militærpersoner, ”fordi de ikke nogen tid kan være visse på, hvad ordre de kan få”. Biskoppen modtog klage over, at Dyssel havde nægtet en kaptajn og hans kone skrifte og altergang efter disse regler. Biskoppen forlangte, at Dyssel gav kaptajnen en undskyldning. Klitgaard skriver, at denne sag måske var en hævn over, at nogle kaptajner havde besværet sig over, at en række soldater blev afvist af nogle af præsterne, ”fordi de ikke var oplyste nok eller ikke kunne læse i bøger”.

”Med beskedenhed og sagtmødighed”

Med hensyn til Dyssels ”nidkærhed over sabbaten” havde der været en sag, hvor Dyssel havde nægtet at tage en karl til alters, fordi karlen ”på en tredje pinsedag var kørt til Dronninglund i sin husbonds ærinde og havde harvet på hans jord”. I første omgang havde Dyssel sagt: ”Vil du love bod og bedring, så vil jeg tage til alters denne gang”. Da karlen så svarede, ”at for sit eget vedkommende ville han gerne gøre bod og bedring, men kom der bud fra herskabet, så fik han som en fattig undersåt vel lyde”, havde Dyssel nægtet at ham altergang. Sagen kom for provsteretten, som kom til det resultat, at ”da karlen på kristelig måde havde fremstillet sig for skriftestolen, men ikke fået tilsigelse om syndsforladelse, burde Dyssel ”herefter se sig vel for, at han efter ritualet med beskedenhed og sagtmødighed omgås det hellige embede med skriftestolen og ej hånlige afviser nogen der fra”.

”Svækket af andre affaires”

Omkring 1718 begyndte hans økonomiske vanskeligheder. Om det er dem, der har gjort ham særlig krakilsk, ved vi naturligvis ikke, men da var han utrolig illoyal overfor sin nabopræst i Ingstrup, der var provst for Hvetbo herred. Denne havde nægtet at trolove en pige i sognet, fordi hun allerede var flyttet sammen med den mand, hun ville giftes med, og havde frabedt sig, at Dyssel tog hende til alters og trolovede parret. Ikke desto mindre gjorde han det. I provsteretten anførte naboprovsten, at når han direkte havde nedlagt forbud, var det ikke fordi dette i og for sig var nødvendigt, da loven forbød at tage folk fra en fremmed menighed til alters og trolovelse, men fordi han frygtede, at magister Dyssels hukommelse ”af andre affaires var svækket”.

De økonomiske arrangementer

Klitgaard skriver: ”Magister Dyssel var ligesom flere af sine samtidige en stor spekulant i jordegods, og han erhvervede sig i årenes løb en mængde bøndergods i Tise, Vrensted, Fureby sogne og i Hellevad, der ligger 6 km. nordvest for Dronninglund. Han havde således i 1717 ca. 65 tønder hartkorn i Tise sogn, 60 tønder i Vrensted sogn og ca. 170 tønder i Hvetbo herred. Størstedelen heraf havde været ryttergods, indtil kronen afhændede dette i 1716.”

”I 1712 havde Dyssel købt den ret store Sundstedgård i Vrensted sogn. Han havde her ladet markerne indhegne med diger, men betegnede nok for hans økonomiske sans havde han ikke sat digerne på sin egen jord, men på Vrensted bys tilstødende ejendom og fællede, ligesom han havde ladet digetørvene grave på Vrensted hede og fællede. De andre lodsejeres herskaber rejste derfor i 1715 tiltale mod ham, og han blev dømt til at nedrive digerne. Som ejer af 22 tønder hartkorn havde han ret til at lade 66 høveder græsse i fælleden, men han holdt 160 høveder dér, foruden heste og får. Også dette forhold blev han tiltalt og dømt for”.

Kreditorernes opmarch

I 1718 stod Dyssel som ejer af hele Fureby sogn, som nu domineres af Løkken by, men netop da begyndte hans vanskeligheder. Da faldt Ifølge Klitgaard en del store kreditorer over ham, således borgmesteren i Thisted, som han skyldte 1300 daler, stiftamtmanden på Sæby kirkes og skoles vegne for 1850 daler, den gejstlige enkekasse i Aalborg for 500 sletdaler, en præst i Aalborg 1400 rigsdaler, en købmand i Aalborg 800 rigsdaler, præsten i Nørresundby 700 rigsdaler og flere andre.

Han måtte lade igen kronen overtage det ryttergods, han havde købt. Det blev delvis solgt videre til den provst i Ingstrup, som Dyssel samme år havde en kontrovers med om trolovelse af en pige fra Ingstrup, delvis til ejeren af Børglum Kloster, en ikke adelig, tidligere forpagter fra Dronninglund ved navn Frederik Kjær, der havde købt klosteret i 1716. Han blev senere adlet under navnet Kjærskiold. Dyssel tabte ca. 3000 rigsdaler ”ved sit uforsigtige køb”, står der ifølge Klitgaard i ”Kronens skøder”.

Lånte lillebrors arv

Hans far, Arnold Christian Dyssel, havde som nævnt været amtmand over Børglum -, Aastrup – og Sejlstrup amter, ”på vilkår at han aldrig skulle nyde anden løn end frihed for familieskat af sin gård Sejlstrup”²¹. Han boede på Sejlstrupgård fra 1690 og indtil han døde i 1714. Søn nr. 12, der var 14 år yngre end magisteren, havde samme navn som faderen: Arnold Christian Dyssel. Han overtog Sejlstrupgård og blev først jurist (justitsråd) i Thisted, senere borgmester og derefter landsdommer i Viborg. Som justitsråd i Thisted måtte han i 1728 lægge sag an mod sin ældre bror i Vrensted, som skyldte ham 2590 rigsdaler. Årsagen var, at Børglum – Jerslev herreders ting i ulykkesåret 1718 havde dømt magister Dyssel til overføre 1480 rigsdaler til stiftamtmanden, der i sin egenskab af overformyndet forvaltede den fædrene arv til en 16 år yngre bror, Mathias. Stiftamtmanden havde nu

overdraget justitsråden i Thisted at inddrive beløbet, der med renters rente altså androg 2590 rigsdaler. De tilkom nu Mathias arvinger, idet Mathias selv var død, vist nok efter en duel i Holland. Arvingerne er i øvrigt ukendte.

Midt under sagen døde Eiler Christian Dyssel; han blev kun 45 år. Hans bror, justitsråd Arnold Christian Dyssel i Thisted blev værge for hans børn, der 30. juli 1729 fragik arv og gæld efter faderen. Moderen var død ½ år tidligere. Boet var utvivlsomt insolvent, men der findes ingen udskrift af skifteforretningerne. Skifteprotokollen er gået tabt.

Tip-5-oldefar

Eiler Christian Dyssel synes at have været meget velbegavet, men forkælet og selvbevidst. Han blev student som 15-årig og kandidat som 18-årig, men desværre ved vi ikke, hvad han foretog sig, indtil han som 26-årig i 1708 blev magister og samme præst i Vrenstrup – Tise. Her ejede hans far, amtmanden på Sejlstrup, begge kirkers konge- og kirketiender, så Wi-berg kan i sin præstehistorie skrive: ”Blev kaldet af sin fader”. Han overtog senere selv de to tiender, men satte dem over styr under sin økonomiske nedtur.

Han fik 9 børn med Kirsten Mejer Gerade, men nr. 2 – 4 døde som ganske små. Det har jo heller ikke højnet humøret.

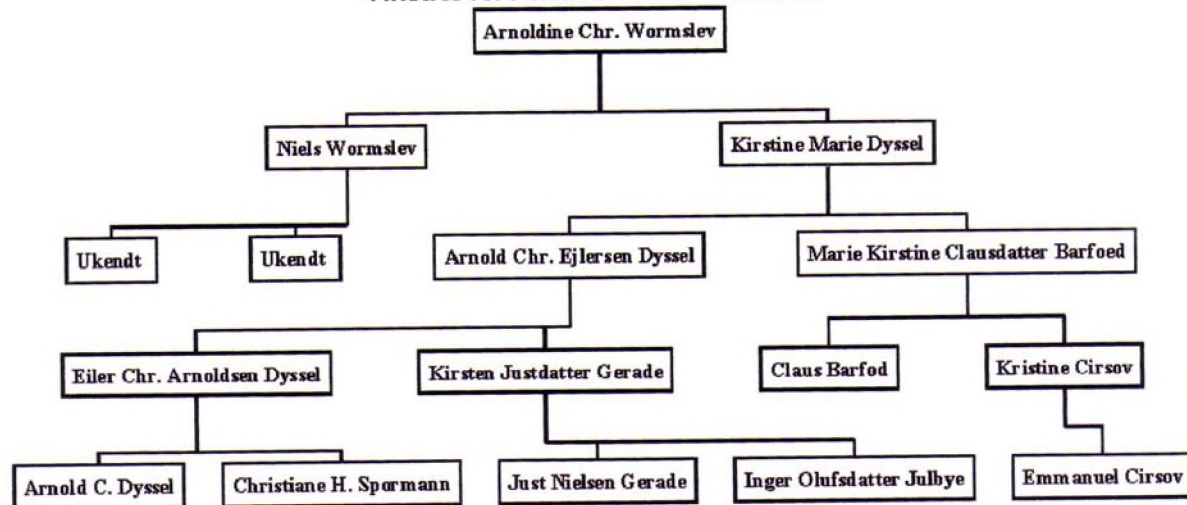
Han må have haft et vanskeligt sind. Og ligesom han var grisk, krakilsk og rethaverisk over sine sognebørn, har han sikkert hverken som vordende ægtemand eller som faktisk ægtefælle og far været nem at omgås. Man forstår godt pigen, der løb.

Men mon ikke han i virkeligheden havde det sværest med sig selv?

Hans oldebarn, Arnoldine Wormslev, blev i 1815 gift med min fars farmors morfar, stiftprovst Jens Krarup i Aalborg. Det er nok lykkeligt, at han som tip-5-oldefar er så fjern en ane, at de gener, han har givet videre, efterhånden må være helt forduftet.

²¹ Rentekammerets kgl. Resolutioner nr. 14979, jf. ”Slægten Dyssel”, side 21.

Anetræ for Arnoldine Chr. Wormslev

Et pietistisk ægtepar?

Christian Krarup (1699 – 1769) og Constance Bygum (1707 – 66) regnes for Krarup-slægtens stamforældre. De blev gift i 1724 og købte samme år gården Dejbjerglund nord for Skjern i Vestjylland.

Dejbjerglund omkring 1897. Gården brændte 1920-21; hovedbygningen blev reddet. Den er i dag præstegård i Dejbjerg. Tegnet af arkitekt P. Ingolf Christensen, Skjern

Hun var født på Viumgård i Sønder Vium sogn. Hendes far, Niels Jensen Bygum, ejede gården, og hendes morfar, Thure Therkelsen (1640 – 1709), var præst i Hemmet – Sønder Vium fra 1683 til sin død. Morfaderen var gift tre gange; hans sidste kone hed Ida Pedersdatter. Hun var både præstedatter og præsteenke fra Dejbjerg. Hun blev gift med sin faders efterfølger dér. Ida nåede selv at komme i et tredje ægteskab, idet hun i Hemmet blev gift med Thure Therkelsen eftermand, der var 22 år i embedet.

Constance Bygum, Krarup'ernes stammoder, lærte ikke sin egen moder at kender. Hun døde kort efter Constances fødsel, men selv om Niels Jensen Bygum hurtigt giftede sig igen, synes Constance at have været meget nært knyttet til morfaderens hjem i Hemmet præstegård, herunder til morfaderens tredje kone, som altså blev boende i præstegården efter morfaderens død. Det er således Ida Pedersdatter, der bærer Constances ældste søn, Christen, til dåb i Dejbjerg kirke i 1726.

Disse indledende bemærkninger om stammoderens baggrund, fordi tre forfattere har anty

det, at familien på Dejbjerglund skulle være særlig præget af tidens åndelige vækkelser. To forfattere mener således, at Christian Krarup og Constance Bygum skulle være særligt grebne af pietismen, og den tredje endog, at familien ligefrem skulle være herrnhutisk sindet.

Hvorvidt disse antagelser er rigtige, kan vi imidlertid ikke vide. Vore hovedpersoner har i så henseende ikke selv efterladt sig spor; vi kan kun overveje sagen ud fra vort kendskab til deres omgangskreds og deres børns senere virke samt på baggrund af de foreliggende generelle studier af egnens kirkelige forhold i perioden.

Udsigt mod Dejbjerg Kirke og Dejbjerglund, mod Ringkjøbing Fjord og klitrækken, set fra Dalgasstøtten ved Skjern – Ringkjøbing-landevejen. Tegnet 1918 af P. Ingolf Christensen

Vi vil begynde med den forfatter, der antager familien for herrnhutisk, fordi han samtidig præsenterer den for os.

Præsentation af familien

”Meddelelser om Familien Krarup”, som slægtens utrættelige genealog, sognepræst i Tjustrup ved Sorø Christian Krarup (1881 – 1972) udgav fra 1915 til 1933, har sognepræst i Græsted Villads Christensen (1883 – 1969) i 1933 i forbindelse med en udførlig biografi af den næst yngste søn fra Dejbjerglund, Jens Henrik, givet følgende skildring af familien på Dejbjerglund:

”Faderen, Christian Krarup, var ikke nogen almindelig landmand. Han var en mand både af lærdom og dannelse. I flere år, fortælles der, havde han søgt uddannelse både i landbrug og videnskab hos den tidligere Rektor ved Viborg lærde skole, Jens Reenberg, der havde trukket

sig tilbage fra skolelivet til sin Gård, Lynderupgård. Så Forvalteren på Søvig, hvilket han var i nogle år, var vel rustet til sin livsgerning, da han i 1724 købte gården Dejbjerglund i nærheden af Ringkjøbing. Han var også i besiddelse af midler, så han rykkede ind som en gældfri mand. Denne gård var i hans besiddelse indtil 1768. Det var dengang en meget stor gård med betydeligt jordareal og bøndergods. Omtrent ved denne tid ægtede han sin hustru, der hed Constance Bygum. De fik 8 børn, alle født på Dejbjerglund.

- Den ældste søn hed Christen, han døde som præst i Ølby.
- Niels Bygom hed den næste, han døde som Præst i Vejrum og var fader til den kendte amtsprovst og seminarieforsøger Chr. Lodberg Krarup i Borris.
- Nr. 3 i Rækken var Jens Henrik, som her skal omtales.
- Endvidere var der Thure Krarup, den lærde rektor i Århus, som var gift med Biskop Bildsøes datter,
- og endelig datteren Anna Kirstine, der blev gift med konrektor Lange i Ribe.

Hjemmet på Debjerglund tyngedes i en lang årrække af moderens sygdom. I ikke mindre end 14 år måtte hun ligge til sengs, men fra sin seng styrede den åndslivlige, begavede kvinde ikke desto mindre hele sit store hus, til hun døde 1766. To år efter blev den gamle Krarup træt af sin vidtløftige ejendom, solgte den og flyttede til Viborg for at bo hos sin datter, som boede dér med sine børn, efter at hendes mand, konrektor Lange var død. Her døde han 1769. Takket sære sine gode kår og sin egen interesse for åndslivet, sørgede godsejer Krarup for, at alle hans børn fik en fortrinlig uddannelse. De tre ældste gik i skole i Ribe hos den udmærkede Rektor Chr. Falster, den fjerde derimod kom til Aarhus hos den ikke mindre betydelige Rektor Worm, hvem han siden efterfulgte som rektor. Sønnerne blev alle fire betydelige sprogmand, og ganske særlig udmærkede de sig i det latinske sprog”.

Om mulig herrnhutiske fromhed

Sønnen Jens Henrik (1735 – 91) blev præst i Svendborg (Sct. Jørgen og Sørup). Villads Christensen skriver: ”Om han i sin præstetjeneste har bevaret noget af herrnhutistiske fromhed, der skal have præget hans barndomshjem i Vestjylland skal jeg ikke kunne sige, men det er muligt”.

Om mulig pietistisk grebthed

Herom har to forfattere ytret sig. De to er:

- Apoteker i Viborg Jens Lind (1874 – 1936), selv tip-2-oldebarn fra Debjerglund,
- og forstander for Skals Folkehøjskole, cand. theol. Folmer Elle Jensen (1884 – 1973).

Grundlaget for dem begge er en udskrift fra Debjerg – Hanning kirkebog over samtlige faddere til parrets otte børn – tre døde tidligt - alle døbt i Debjerg Kirke. Udskriften findes i ”Meddelelser om Familien Krarup” fra 1916 under overskriften ”Hvad kirkebogen fortæller om den første børneflokk”. Begge forfattere har konstateret at en af de mere fremtrædende pietistiske skikkelser i dansk kirkehistorie, Peder Nissen Wedel - præst 1722 – 38 i Debjergs nabosogn Stavning - var fadder til flere af børnene.

”De ældste Krarup’er”

Først Jens Lind. Også her begynder vi med en kort præsentation. Jens Lind skrev i 1933 en større artikel - ”De ældste Krarup’er” - i ”Meddelelser”. Om Christian Krarup skrev han bl.a.: ”I 1717 blev han student, men han fortsatte ikke studierne... Han forpagtede gården Søvig; herfra er der kun 2 mil til Viumgård, der i en fjern fortid havde været en rigtig herregård med volde og grave, men nu var en almindelig stor proprietærgård, tilhørende Niels Bygum. Her har Christian Krarup truffet Niels Bygums 17-årige datter Constance; de blev gift 20. september 1724 og samme efterår købte Christian Krarup Debjerglund.

Ægteskabet varede i 42 år, indtil hun døde i 1766. I ”Taknemmeligt Æresminde” (over deres næstældste søn Niels Bygum Krarup (1727 – 99), der blev provst i Vejrum)²² kaldes Christian Krarup ”En redelig, stille, retsindig mand”, og hans kone karakteriseres som ”En udmærket forstandig, ved 18 års sygeleje prøvet kone”. De havde 8 børn, hvoraf 3 døde i en ung alder. Af de 4 voksne sønner blev de tre dygtige præster, den fjerde rektor i Aarhus.

Jeg er blevet gjort opmærksom på, at man af fadderlisterne ved de otte barnedåb, kan finde ikke så lidt. Man ser, at familien har stået i et nært omgangsforhold til omegnens præster. Dette vilde der ikke være noget særligt mærkeligt i, hvis ikke den hyppigst forekommende fadder havde været hr. Peder Wedel i Stavning. Denne mand, der 1720 sammen med Enevold Ewald (Johs. Ewalds fader) var kommet hjem fra et længere studieophold i Halle og 1722 var bleven præst i Stavning, begyndte her en pietistisk vækkelsesvirksomhed, som gav genlyd viden om. ... Peder Wedel vilde næppe have stået i et så nært forhold til Krarups på Debjerglund, hvis ikke også de havde hørt til de religiøst grebne...”

”Pietismen i Jylland”

Dernæst Elle Jensen. Han udgav i 1944 bogen ”Pietismen i Jylland”. Her skriver han om Peder Wedel, der fra Stavning blev kaldet til

²² Trykt i ”Meddelelser om Familien Krarup” 1915

embedet som sognepræst ved Frederiksborg Slotskirke af Christian VI personligt: ” Ved sin ankomst til Stavning udtalte han, at der ikke var en omvendt kristen i sognet. I skarpe prædikener drog han derefter stærkt til felts mod al gammel slendrian, ivrede mod de gængse fornøjelser, gjorde flittige husbesøg og førte ved dem indtrængende samtaler om sjælenes tilstand... Wedel var utvivlsomt en betydelig personlighed med indflydelse langt ud over sognets grænser. Familien Krarup på Dejbjerglund hørte til hans venner og benyttede ham og hans hustru som faddere, og ifølge kirkebogen gjorde de gengæld”.

Vore overvejelser og fremgangsmåde

Men er de nævnte antagelser rigtige? Vi vil nærme os spørgsmålet ad to veje. Først vil vi korthed se, om vi kan få et billede af hjemmets teologiske orientering gennem de tre sønner, der blev præster. Dernæst vil se nærmere på familiens forhold til kredsen af faddere.

Tre sønners teologiske ståsted

- Christen (1726 – 1801), præst i Ølby – Asp – Fousing, ved vi intet om.
- Niels Bygum (1727 – 99), præst og provst i Vejrum: Som nævnt skrev hans børn i 1799 et ”Taknemmeligt Æresminde” efter hans død. Dets ydmyge tone må nok tages som et udtryk for øjeblikkets stemning og i højere grad som et udtryk for sønnernes teologiske holdning end for hans tilsvarende. Som et udtryk for en særlig pietistisk opdragelse synes det imidlertid ikke at kunne læses. Lettere omskrevet til nutidig sprogbrug står der: ”Hans troskab i embedet kender menigheden bedst. Ved grundig og klar tale tilstræbte han at indprente Jesu blide lære. Med held søgte han ved tilbagevendende katekisationer – samtaler – at undervise de unge. Også skolens undervisning havde hans store opmærksomhed. Især tog han sig af de fattige og modløse i sognet. Sent vil mindet om ham blive glemt. Han var provst i 17 år og passede dette embede med omhu og dygtighed. Som kristen og som menneske i omgang med andre stræbte han efter at

vide kristendommens frugter og at være et godt eksempel på den lære, han prædikede. Hans væsen var præget af munterhed; man søgte hans selskab”.

- Jens Henrik (1735 – 91), præst i St. Jørgen og Sørup: I Villads Christensens biografi beskrives det, at han efter at være blevet theologisk kandidat som 21-årig, tilbragte han 5 år som Alumne på Borchs kollegium og en tid som dekan ved det kongelige kommunitet (Regensen). Han dyrkede her foruden filosofi og theologi særlig matematik og fysik, i hvilke discipliner han tilegnede sig betydelige kundskaber. Desuden vides han at have gjort anselige studier vedrørende statistik og personalhistorie. I 1765 afbrød han pludselig studierne og blev præst på Avernakø og blev gift samme år. Om tiden efter 1765 skriver Villads Christensen direkte: ”Så lidt fyldige oplysninger, der er levnet os fra hans modne præsteår, får vi et indtryk af en stille lærd, som har levet med i sin tids spørgsmål og givet sit bidrag til dens behandling” Og så slutter han med det anførte citat om barndoms-hjemmets mulige herrnhutiske fromhed.

Herrnhutister?

Hvorfra Villads Christensen kan have sin antagelse, ved vi ikke – ligesom det heller ikke har været muligt at spore, hvor hans oplysning om Christian Krarups discipelforhold til Jens Reenberg på Lynderupgård stammer fra. Vi ved, at Stavning-præsten Peder Wedel var pietist, men han var ikke herrnhutisk.

Herrnhutternes missionsvirksomhed er grundigt belyst i Jørgen Lundby: ”Herrnhutismen i Danmark” (1903). Her beskrives, at først omkring 1750 førte de herrnhutiske emissionærer sig rigtigt frem udenfor København. Tyngdeområdet i Jylland var dels Randers-egnen, dels området nord for Ålborg. I Skjern opstod der først ifølge Jørgen Lundby en herrnhutisk kreds omkring præsten Jens Jensen Bering fra 1761 til 1792, så der forekommer ikke være belæg for Villads Christensens antagelse.

Pietismen omkring Skjern

Der er ingen tvivl om, at den pietistiske bølge på mange måder var en stimulans for den danske kirke. Den begyndte i første af 1700-tallet, og som havde to udgangspunkter, dels København, dels Sønderjylland, her især Tønder-egnen med de tre brødre Brorson (Nicolai, Broder og Hans Adolf i henholdsvis Bedsted, Mjolden og Randrup) og med Peder Wedels far, der var præst i Døstrup. Ud over Stavning har den imidlertid ikke haft større udbredelse på Skjern-egnen. I ”Pietismen i Jylland”, som indeholder en topografisk gennemgang af vækkelsens udbredelse, bliver der ikke omtalt andre sogne i området. Jørgen Knudsen Lang, der var præst i Dejbjerg 1717 – 54 og dermed i næsten alle de år, stamforældrene ejede Dejbjerglund, var således næppe pietist. Iflg. Wibergs Præstehistorie var han ”bemidlet”²³. Han og hans kone, der var datter af Peder Wedels forgænger i Stavning, har tydeligt hørt til Krarup-familiens omgangskreds.

Dejbjerg-familiens faddere

Alle børnene er døbt af præsten i Dejbjerg, og hans kone var gudmor til det ældste barn, en pige, som blev hjemmedøbt i 1725, men som døde kort efter fødslen.

Den næste var Christen i 1726. Han blev som nævnt båret af Ida Pedersdatter fra Hemmet Præstegård og en søster til Dejbjerg-præstens kone ’stod hos’ (var huemor); denne søster var imidlertid gift med Peder Wedel i Stavning; derfor var han også fadder sammen med bl.a. barnets morfar, Niels Jensen Bygum.

Næste dåbsbarn var Niels Bygum i 1728 – båret af morfar Niels Jensen Bygums tredje kone. De kvindelige faddere var en moster til Constance fra Hemmet præstegård og præstekonen i Dejbjerg. Mandlige fadder var morfaderen Niels Jensen Bygum og Peder Wedel. Næste gang (1729) var det en pige, der døde tidligt. Hun blev båret af Dejbjerg-præstens

kone. Hendes søster fra Stauning Præstegård var en af de kvindelige faddere, og blandt de øvrige faddere var Peder Wedel og Niels Jensen Bygums svigersøn, som året efter skulle overtage Viumgård.

I 1730 døbttes pigen Anne Kirstine, der blev gift med konrektoren i Ribe, båret af morfaderens kone. Øvrige faddere: Dejbjerg-præstens kone, den søster til Constance, hvis mand havde overtaget Viumgård og ejeren af den store hovedgård Brejninggård nordvest for Ringkjøbing.

1735 - Jens Henrik. Båret af Constances søster fra Viumgård. Øvrige: En datter fra Stavning præstegård og Peder Wedel fra samme, den lokale degns kone samt ejeren af den store hovedgård Kvistrup ved Struer. Sidstnævnte og Christian Krarup var fætre og var vokset op sammen.

1736 - en dreng, der blev kaldt Thure, men som døde tidligt. Båret af Margrethe Thuresdatter, moster til Constance og gift med en ny præst i Hemmet, der også var fadder. Øvrige faddere: Fru Wedel og hendes mand fra Stavning, ejeren af gården Rybjerg i Velling sogn og en datter fra gården Slumstrup i Sædding sogn samt degnen Frederik Hammerich i Skjern. Sidstnævnte var søn af sognepræsten i Skjern, Just Hammerich, som var antipietist og meget lidt begejstret for Stavning-præsten.

Endelig i 1739: Thure, der blev rektor i Aarhus. Båret af fru fra Vennergård i Velling sogn. Blandt de øvrige: Fruen fra Slumstrup, Dejbjerg-præstens datter og ejeren af Vennergård, gudmoderens mand.

Åndelige spørgsmål eller flæskepriser?

Pietismens tale var: ”Gør bod, omvend dig, prøv dig selv, lad din tro ses af dine gerninger, ellers er der ingen levende tro”²⁴ Var familien på Dejbjerglund grebet af den tale? Det kan vi ikke afvise, men grundlaget for at påpege det – den omstændighed, at Peder Wedel flere gange deltog som fadder i Dejbjerg Kirke – forekommer mig at være en for spinkelt. Jeg tror, at

²³ Jørgen Knudsen Langs far var byfoged i Lemvig og herredsfoged i Skodborg herred. En søn blev præst i Vilsted ved Bramminge og ”fik flere medaljer for mønsterværdigt landbrug. (Georg Hansen: Præsten – en kulturhistorisk Undersøgelse, 1946, p. 66)

²⁴ Citeret efter Johs. Pedersens afsnit i Hal Kock og Bjørn Kornerup: ”Den danske Kirkes Historie”, bind V, side 42.

Peder Wedel stod bi på grund af sit ægteskab med en søster til Dejbjerg-præstekonen, der - som vi har set - var fadder næsten hver gang.

Foruden sidstnævnte er fadderne ved de ældste børns dåb navnlig slægt og venner fra Hemmet – Sønder Vium, men ved yngstes dåb deltager der flere proprietærer og deres koner fra flere af nabosognene.

Det ses således, at Christian Krarup, der også ejede gården St. Oldager i Skjern sogn, plejede omgang med alle sine jævnbyrdige landmænd, både de private selvejere og flere af præsterne.

Præstegårdene i Skjern, Stavning, Hemmet og Dejbjerg var nemlig – regnet i hartkorn - ca. halvt så store som egnens hovedgårde²⁵.

Jeg tror derfor, at der i lige så høj grad som debat om åndelige spørgsmål er blevet diskuteret flæskepriser ved sammenkomsterne på Dejbjerglund, selv om mange af deltagerne var præster, og selv om Christian have penge nok til at lade alle sønnerne få en boglig uddannelse.

Men vide det bestemt kan vi ikke.

²⁵ Min kilde, G. Begtrup: Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, Nørrejylland III, Kjøbenhavn 1812, beskriver ganske vist forholdene omkring år 1800, men jeg tror ikke ændringerne fra 1740 til 1800 har været voldsomme.

Stamfaderens morfar – og epitafiet i Dejbjerg Kirke

Hovedpersonen i denne beretning er morfar til Christian Krarup til Dejbjerglund, der regnes for Krarup-slægtens stamfader.

Morfaderen hed Hans Larsen Krarup, men ham ved vi nu ikke ret meget om. Uvidenheden har imidlertid givet anledning til, at en efterkommer har fantaseret om nogle bedrifter, han skulle have udført.

Denne efterkommer hed Janus Frederik Krarup, der levede 1841 – 1910 og var tipoldebarn af Christian Krarup og dennes kone Constance Bygum. Han var historiker, ansat i Geheimearkivet og fra 1882 – 84 redaktør af Personalhistorisk Tidsskrift.

Han måtte tidligt lade sig pensionere p.g.a. svagelighed, men om der er en sammenhæng mellem svageligheden og hans livlige fantasi, ved vi ikke. Imidlertid fremsatte han en fantastisk tese - helt uden hold i virkeligheden - om vor hovedperson, hans egen tip-3-oldefar, men senere slægtsinteresserede Krarup'er tog tesen til sig i forbindelse med opsætning af et epitafium i Dejbjerg Kirke.

Den rigtige historie

Først den rigtige historie om Christian Krarups morfar. Han var søn af det første medlem af familien, vi kender, nemlig Lars, bonde i en landsbyen Krarup i Hodde sogn nordøst for Varde. Vi ved, at bonden Lars mindst havde én datter og to sønner. Datterens navn kender vi ikke, men hun blev gift med en bonde i den hjemlige landsby. De to sønner kender vi derimod. De hed Hans og Christen.

Hans Larsen Krarup blev landmand på hjemegnen, mens broder Christen (ca. 1639 - 1711) rejste til hovedstaden, hvor han avancerede til kornskriver på proviantgården ved Københavns Slot. Som sådan deltog han i bestyrelsen af leverancer til slottet og disses fordeling til hoffet, hæren og flåden. Senere var han som selvstændig handelsmand et aktivt medlem af "Det vestindiske Handelskompagni", der blev etableret efter den danske erhvervelse af øerne Sct. Thomas og Sct. Jan, og senere leverandør til hæren under den skånske krig 1675 – 79.

Han blev i hvert fald hoveddrig og lånte penge ud til herremænd, der var i økonomiske vanskeligheder. Udlånene skete mod pant i de pågældendes herregårde. 1682 overtog han således herregården Mullerup i det sydøstlige Fyn, men mageskiftede den år 1700 med Vindumovergård mellem Viborg og Randers.

Samme år 1700 bliver han opfordret til at give et forskud på 5000 rigsdaler til kongens kasse: Han beder imidlertid om, at kongen "vilde ansee min ringe persons oprindelse, at jeg er fød af fattige, erlige bønder folk, men Gud almechtigste har gifvet mig lykke udi købmands handel, og det fornemmeligen med udenrigs købmænd udi England, Holland og andre steder, ald den middel jeg i så måde med mine endnu uliquiderede medinteresserede samblet er udi fast jordegods anvent". Og så meddeler han, at vil gøre sit yderste for at skaffe kongen 3000 rigsdaler, for hans gods tynges af skat, og bønderne har i 2 år haft sådan misvækst, at deres husbond ikke alene må betale deres skat, men også sørge for kosten til hovbønderne – dvs. dem der arbejder på herregårdens mark.²⁶

Man mener, hans kone hed Stivart – og hendes navn har ført til mange gisninger om, hvor hun stammede fra. Dem vil nu lade ligge. Christen Larsen Krarup fik ingen børn. Til gengæld betænkte han sine søskende og deres børn med noget af det strøgods, han erhvervede i Vardeegnen. Broderen Hans havde nemlig børn, i hvert fald fire døtre, hvoraf den ene af dem altså blev mor til Christian på Dejbjerglund. Hans Larsen Krarup blev med Christens hjælp selvejerbonde i landsbyen Gårde syd for Ølgod. Det er værd at bemærke, for det er ham, der har stimuleret arkivarens fantasi.

Epitafiet

Nu til epitafiet i Dejbjerg Kirke. Det er ikke oprindeligt, men en rekonstruktion, opsat af Apoteker i Holbæk, Arnold Krarup i 1928.

²⁶ "Meddelelser om Familien Krarup", 1929, side 52.
Kilde: Fynske indlæg 1700.

Mens de biografiske oplysninger om fru, Constance Bygum, der angives at stamme fra en tidligere munk og – på god luthersk vis –

tidligere nonne (det sidste er ikke anført), så er oplysningerne om herren, Christian Krarup, ren opspind.

Epitafiets tekst:

I det øverste lille felt: *”Lykkelig den Slægt, der vandrer i Herrens Spor”*.

I hovedfeltet: *”Til Minde om Slægten Krarups Stamforældre, **Christian Krarup** til Dejbjerglund, født 1699, død 1766,*

Søn af Hans Thomasen Lange til Vormarksgaard og Inger Hansdatter Krarup, en Datter af Hans Lauridsen Krarup, der skal være falden som Oberst i Slaget ved Chotin 1673, faa Aar efter hendes Fødsel, hvorfor hendes Farbroder Christen Lauridsen Krarup til Mullerup og Vindumovergaard antog sig hende, hvis Sønner som Erkendtlighed antog Slægtsnavnet Krarup, og hans hustru

Constance Biugum, født 1707, død 1766,

Datter af Niels Biugum til Viunggaard og Maren Thuesdatter, hvis Moders Farfaders Forældre var Biskop i Aalborg Jacob Jensen Holm og Else Pedersdatter Løvenbalk. Dennes sidstes Fader var Biskop i Viborg Peder Thøgersen, født 1533, død 1595, Søn af en tidligere Munk, Læsemester ved Viborg Domkirke, Thøger Jensen, født ca. 1480, død 1538, som på Spindesiden skal have nedstammet fra Ætten Løvenbalk”.

Christian Krarups morfar var, som nævnt, ikke oberst og deltog ikke i det slag ved Chotin (eller Choscim), hvor polakkerne under Johan Sobieski i 1673 besejrede tyrkerne så overbevisende, at han året efter blev valgt til konge af Polen - og i øvrigt som sådan førte polakkerne under slaget om Wien i 1683, hvor tyrkerne blev forhindret i at indtage byen og igen led et afgørende nederlag.

Frederik Krarups "opdagelse"

Under overskriften "Om slægtens oprindelse" citeres der i "Meddelelser" 1930 (side 35) et brev fra arkivar Janus Frederik Krarups bror, præst i Aastrup på Falster, Nicolaj Thure Krarup (1835 – 1930). Her skriver præsten bl.a.: "Kong Johan III Sobienski af Polen (1674 – 1696) havde blandt sine tropper både et fransk og et tysk hjælpekorps. I en fægtning i Polen faldt anføreren for det tyske, som kaldes "Johan af Danmark". En dag som min broder i Geheimearkivet registrerede nogle papirer angående polske forhold på den tid, træffer han på et meget utydeligt navn, som han syntes så ud som "Krarup". Han viste det til sin sideemand og spurgte: "Hvad står dér?" Denne, daværende registrator Plesner, der var ualmindelig dygtig til at læse gammel, utydelig skrift svarede: "Jeg synes der står Krarup, men jeg tør dog ikke sige det for vist!" Det faldt siden Frederik ind, at der kunde være en mulighed for, at denne Johan kunne være Hans Larsen Krarup, som forudsat at han var den før omtalte underofficer (?), måske kunde være gået i polsk tjeneste og dér endt sit liv. Man har ellers ikke andet spor af ham end hans døtre. Frederik mente at kunne efterspore den sag nøjere, men hans sygdom forhindrede ham i at komme i arkivet, så der er ikke videre at sige om denne sag".

Meddelernes udgiver bad Frederik Krarup Erlang (1876 – 1948), kontorchef i kreditforeningen i Ringkjøbing, kommentere Nicolai Thures indlæg. Erlang skrev: "Jeg havde en del forbindelse med Frederik Krarup i de sidste år af hans levetid, og når pastor Krarup skriver, at hans broder ikke fik oplyst, om Hans Larsen

Krarup var den Johan af Danmark, som faldt i Polen, så stemmer dette ikke med Frederiks udtalelser til mig. Jeg vedlægger et brev fra ham, hvori han omtaler sin opdagelse af disses identitet, og ved andre lejligheder har han brugt endnu stærkere udtryk og talt om denne identitet, som han havde opdaget og bevist."

Det er apoteker i Viborg Jens Lind, tip-2-oldebarn efter Christian Krarup og Constance Bygum, der i artiklen "De ældste Krarup'er" i "Meddelelser" fra 1933 fastslår Hans Larsen Krarups identitet som selvejerbonde i Gårde. Historikeren Janus Frederik Krarup tæse om Christian Krarups morfar må således betegnes er som det pure opspind.

Jens Lind gennemgår i ovennævnte artikel detaljeret, hvordan Christen Larsen Krarup sørgede for sine søskende og alle deres børn. Disse detaljer vil vi springe over. Vi kan dog ikke forlade denne historie uden at få skildringen af vor stamfader, Christian Krarups herkomst og opvækst med.

Christian Krarups herkomst og opvækst

Det vil vi da gøre med udgangspunkt i endnu en artikel i "Meddelelser". Den er fra 1922²⁷. Christian Krarups mor, Inger Hansdatter Krarup, var gift to gange. Først 1687 med Hans Thomesen Lange, der døde i marts 1699 på Vormarksgård i Hesselager sogn, 34 år gammel, dernæst 1701 med Hans Christensen Anker, der overlevede hende. Hun døde selv i 1730 på Vormarksgård. Der var ingen børn i 2. ægteskab. Om Hans Thomesen Langes herkomst vides i øvrigt intet. Christian Krarup blev født i 1699, efter faderens død. Han blev sammen med en bror optaget i Christen Larsen Krarups hjem på Vindumovergård. Her var også en fætter Christian Moth, søn af Inger Hansdatters søster. Han blev senere ejer af herregården Kvistrup i Vejrum sogn ved Struer. Christian Krarup blev student fra Viborg 1717, men derefter landmand.

²⁷ "Oplysninger om Inger Hansdatter Krarup og hendes børn" af cand. mag. Nanna Lange, registrator ved Landsarkivet for Sjælland. ("Meddelelser", side 37).

Tre generationer bekendte sig til Herrnhut

Min far blev temmelig gammel – 95 år – og klarede sig i eget hjem lige til det sidste – bl.a. takket være, at han boede ganske nær ved min søster Majken, mens hun var sognepræst i Nebsager ved Horsens. Far kørte også bil, indtil et par måneder før han døde i november 1999; og han elskede at køre.

I 1996, først på sommeren blev han inviteret til en 100-årsdag den 2. august samme år hos en halvkusine, Hildegard Stumpf. Hun havde i sit aktive liv været pianistinde og konservatorielærer og boede nu i nærheden af Aachen, nær den tysk – belgiske grænse. Hildegard og far havde kendt hinanden som unge . Hun havde omkring 1920 besøgt hans hjem i Nørresøgade – mens fars mor endnu levede - og den 16 - 17-årige danske gymnasiast havde vist den 20 - 21-årige tyske studine Kongens København, og de havde hygget sig sammen. Efter fars mors død i 1922 var bekendtskabet døet ud, og først efter den tyske genforening blev forbindelsen genoptaget mellem de to - nu gamle, men åndsfriske - til 1996 dog kun pr. korrespondance.

De var altså næstsøskendebørn. Deres fælles oldefar, Karl August von Zezschwitz, født 1777, havde været retspræsident i byen Bautzen i Sachsen. Hans gravsten har jeg brugt ca. 1 time til at lede efter på 'gudsageren' i Herrnhut. Han boede nemlig i Herrnhut de sidste år og døde dér i 1854.

Beretningens hovedpersoner og grundlag

Bortset fra den 100-årige Hildegard og min far er denne beretnings hovedpersoner deres fælles oldefar, retspræsidenten Karl August, hans bedstefar Hans Heinrich von Zezschwitz til Taubenheim samt Karl Augusts forældre, Friedrich Christlieb von Zezschwitz til Deutsch Baselitz og Sara Foster. Hun var født i England. Fælles for de tre nævnte von Zezschwitz'er er, at de alle bekendte sig til brødrømenigheden i Herrnhut.

Endelig en kort omtale af fars mors morbror, der var professor i teologi i Erlangen, og som brød med menigheden i Herrnhut.

Beretningens grundlag er først og fremmest en slægtshistorie på knap 400 sider, der blev udgivet i 1911 i Dresden af Paul von Zezschwitz med titlen "Zur Geschichte derer von Zezschwitz".

Alle slægtens nulevende medlemmer er efterkommere af ovennævnte Friedrich Christlieb til Deutsch Baselitz . Derfor er godsets navn for alle von Zezschwitz'er omgivet af en særlig nimbus.

Forfatteren til "Zur Geschichte" er sønnesøn af en yngre bror til Karl August. Bogen er i 1988 suppleret med "Stammbaun derer von Zezschwits 1486 – 1986", udgivet af Ecke von Zezschwitz, oldebarn af Karl Augusts ældste søn, Benno. Hans efterkommere overtog Deutsch Baselitz fra 1913.

100-årsdagen

Tilbage til hundredeårsdagen. Far besluttede at tage imod invitationen og til stor foruroligelse for sine tre børn bestemte han sig for at gøre turen i bil – og han ville ikke have nogen eskorte. Vi skulle ikke høre ham føre sig frem på tysk. Turen blev en oplevelse for ham. Han gav sig god tid. Brugte tre dage til at tilbagelægge de ca. 1000 km derved; kørte altså kun godt 300 km. pr. dag. Boede natten før og efter fødselsdagen ca. 25 km. fra Aachen, så han kun skulle køre 2 x 25 km på selve dagen.

Den blev fejret med manér. Der var tale af borgmesteren, telegram fra forbundspræsidenten og koncert af gamle elever. En masse ældre medlemmer af von Zezschwitz-familien deltog, og da far kom hjem, fortalte han vidt og bredt om dem alle sammen. Endvidere var det gået op for ham, at hans eget gemyt, hans

Fødselaren 2. august 1996

udadvendthed, fortælleglæde og snakkesalighed, som vi alle – også han selv – altid har troet var en arv fra hans morfar, Carl Paul Caspary, nok i lige så høj grad stammede fra von Zezschwitz'erne. Han havde i høj grad følt sig blandt sine egne.

Den fælles oldefar

At også den fælles oldefar, retspræsidenten Karl August, havde været udadvendt og snakksom, kan vi læse os til. Således citerer maleren Vilhelm Kügelgen (1802 – 1867) i sine posthumt udgivne erindringer (*Jugenderinnerrungen eines alten Mannes*) et brev, han selv havde skrevet i 1832: ”For et par uger siden foretog jeg en rejse gennem Oberlausitz²⁸ med min fætter Konstantin Kügelgen (også maler), hans brud Sally og hendes far, den gamle joviale Karl von Zezschwitz. Jeg var daglig ved at gå til af latter, sådan plagede Zezschwitz mig med sine vittigheder, og selv om han har haft det svært, blev vi overdænget af hans morsomheder fra 6 morgen til 10 aften; og så er der da ikke - næst gudsfrygt – noget, der er sundere for maven end latter, og jeg er nærmest blevet overfodret i så henseende i den sidste tid”.²⁹ ”Selv om han har haft det svært”, skrev Kügelgen i 1832, og måske var Karl Augusts – nok lidt ansænde – form for humor et forsøg på

¹ Oberlausitz er den østlige del af Sachsen, omkring Bautzen, Görlitz og Zittau.

²⁹ Her citeret efter ”Zur Geschichte derer v.Z.“

Retspræsident Karl August von Zezschwitz

at dække over en række familieære sorger, han havde haft. I 1832 var han i sit tredje ægteskab. Hans første kone var død i 1814, efter 4 års samliv. Hun var blevet smittet med tyfus af indkvarterede soldater³⁰, og han havde måttet overgive den nyfødte Sally – den senere fru Konstantin Kügelgen – til fremmed omsorg. Karl August blev så gift med en halvsøster til Sallys mor, men heller ikke dette ægteskab varede mere end ca. 4 år. Det bragte ham sønnen Benno. I det tredje ægteskab, indgået i 1822 med Konstanze Frederikke von Polenz, fik han 2 sønner – en major og den teologiske professor i Erlangen - og to døtre; den ældste fars mormor. Konstanze døde i 1833 i forbindelse den yngste datters fødsel, men datteren overlevede kun moderen i 6 uger. Karl August giftede sig igen i 1834, og den fjerde kone overlevede ham, men også de fik sorg. De fik to døtre, der begge døde i julen 1840, henholdsvis 4 og 2 år gamle – og i 1839 var datteren Sally død fra mand og tre drenge. Kort sagt: Et familieliv med megen sorg, men hans livsglæde var stadig i behold.

³⁰ Sachsen blev i 1813 oversvømmet af soldater. Landet var skueplads for flere kampe mellem Napoleon og de forenede hære fra Rusland, Preussen, England og Sverige (under Bernadotte). I 1813 udkæmpedes der en række afgørende slag: Ved Lützen (20 km. sydvest for Dresden) 2/5, ved Bautzen 20-21/5, ved Dresden 26-27/8 – i de tre sejrede Napoleon – og endelig det afgørende slag ved Leipzig 16-18/10, hvor de allierede sejrede i napoleonstidens blodigste slag. I de tre første slag var der ca. 100 000 mand på hver side, i det sidste: Napoleon ca. 170 000 mand, de allierede 200 000.

Et tredje af hans oldebørn, dr.jur. Theodor von Zezschwitz, bekræfter dette. Han udgav i 1988 et hæfte om fars mors morbror, teologen Gerhard, med titlen: ”Erinnerungen an meine grossvater Gerhard von Zezschwitz (1825–86), Professor der Theologie in Erlangen”.

Om retspræsidentens humør skriver Theodor: ”Ud over en forkærlighed for vittigheder og anekdoter fortalte han gerne von Zezschwitz’ernes familiehistorie, om slægtens generaler og om deres oplevelser i Frederik den Stores krige og i den tyske befrielseskrig”. Det kunne godt – bortset fra historienes indhold – have været en beskrivelse af vores far.

I 1845 trak Karl August von Zezschwitz sig tilbage til Herrnhut efter at være blevet æresborger i Bautzen, hvor han havde boet siden 1822, først som ’oberamtsregierungsrat’, og fra 1835 som retspræsident (på tysk: Appellationsgerichtspraesident). Theodor skriver: ”Min bedstefar voksede op i et kristent hjem, der gennem generationer havde bekendt sig til Herrnhuterne, og han tilbragte sin livsaften i

Herrnhut”. Men hvad er Herrnhut og herrnhutismen? Lad os indkredse sagen.

Herrnhut

Herrnhut er i dag en by i Sachsen. Den ligger 30 km. sydøst for Bautzen, i Oberlausitz, Sachsens sydøstlige hjørne, omtrent dér hvor Tysklands, Polens og Tjekkiet grænser mødes. Byen blev centrum for en brødremenighed, der efterhånden udbredtes til mange dele af verden på grund af en intensiv mission med tilhørende undervisning. Den danske afdeling har hjemme i Christiansfeld ved Haderslev. Brødremenigheden blev oprettet i 1720’erne ved et samarbejde mellem nogle håndværkere og bønder, der på grund af deres tro var udvandret fra Mähren i Tjekkiet, og den sachsiske greve Nikolaus von Zinzendorf (1700 – 1760). De mähriske brødre var efterkommere efter tilhængere af teologen Johan Hus (ca. 1370 – 1412). Han havde allerede omkring år 1400 protesteret mod flere forhold i den katolske kirke, bl.a. afladshandelen og nadverpraksis.

Grev Zinzendorf var søn af en kabinetsminister hos kongen af Sachsen, men blev opdraget i Halle, i et "pædagogium" (en kostskole for bedrestillede unge), oprettet af den fremtrædende pietist August Francke, præst og professor i Halle. Senere studerede Zinzendorf retsvidenskab i Wittenberg, men beskæftigede sig tillige med Luthers og pietisternes skrifter.

Da han var 22, fik han godset Bertelsdorf overdraget af sin bedstemor og inviterede den mähriske brødremenighed til at bosætte sig her ved foden af bjerget Hut. Sammen fremkaldte Zinzendorf og brødrene en vækkelse i Bertelsdorf, og de vakte tilsluttede sig brødrene. Det religiøse liv i Herrnhut vakte opsigt, og der strømmede folk til fra alle sider, lutheranere, reformerte og flere mähriske menigheder.

Kristeligt set var brødremenigheden et konglomerat af flere konfessioner³¹. Karismaen, den personlige overbevisning og følelsernes styrke var afgørende. Zinzendorf selv var en karismatisk herre – bl.a. charmerede han ved et besøg i København i 1731 i høj grad den pietistiske Christian VI.

Socialt set fungerede brødremenigheden på samme måde som en kibbutz i det moderne Israel. Den var inddelt i afdelinger, kaldet 'kor', for børn, ægtepar, ugifte kvinder, ugifte mænd, enker og enkemænd, og der var værksteder, landbrug, skoler for menighedens brødre og søstre. Kort sagt: Et kristent, kommunistisk lokalsamfund, som lagde vægt på ydre mission. Det var det samfund, retspræsidentens bedstefar Hans Heinrich von Zeszschwits sluttede sig til. Han var blevet betaget af Zinzendorf, som han første gang mødte på universitetet i Wittenberg.

Zinzendorfs teologi

Zinzendorfs teologi er både blevet kaldt for blodteologi og korsteologi. Jørgen Lundby, der i 1903 udgav "Herrnhutismen i Danmark", skriver: "Både i prædiken og sang dvælede

han væsentlig ved den blodige forsoner, hans blod, død og sår, og han drev næsten udelukkende på kærligheden til frelseren" (p. 14).

A. Th. Jørgensen, dr. theol. og i 1920'erne og 30'erne kirkelig medarbejder ved Berlingske Tidende, skriver i 'Den store Salmonsens': "I hans troesliv indtog fantasien og følelsen den første plads. Historiske og dogmatiske hensyn var ham underordnet, og som teolog var han mådelig.... Omkring 1736 udformede han sin lære om frelsen, som han knytter nøje til Jesu død på korset. Hans teologi drejede sig i det hele stadig om Jesu sår og død, der ofte udmaledes på en meget smagløs måde. Men det var en glad kristendom, han forkyndte, og han talte med en underlig blanding af barnlighed og forskruethed om Gud Fader som "den kære Papa", Helligånden som den "kære Mama" og Kristus som "Bruder Lämmelein". På lærens område var han subjektivist og skriften spillede en underordnet rolle som lærekilde".

I "Teologiens Historie, en dogmhistorisk oversigt" af Bengt Hägglund (Lund, 1967) skriver denne: "Zinzendorf samler hele sin teologiske forkyndelse om et eneste centrum: Den gennem betragtning af korset vundne følelse af kristusfællesskab. Teologien har for ham ingen relation til filosofi eller almen dannelse; ej heller regner han med nogen naturlig gudserkendelse. Kun i den korsfæstede findes vished om Gud. Resten er hedensk spekulation. Denne korsteologi har et helt subjektivt, følelsesmæssigt præg. Gennem betragtning af korset, af blodet og sårene vækkes følelsen af, at Kristi kamp og lidelse befrier os fra straf og gør os til ét med den frelser, der er skænket os, som tillige er Faderen og Skabereren".

Et besøg i Herrnhut

Som nævnt har jeg anvendt en times tid på at finde fars oldefars grev i Herrnhut. Det var i 1991, ca. 1½ år efter den tyske genforening. Far havde spurgt, om jeg ville være med til at gøre et forsøg på at spore hans mormors tyske familie, nu hvor det igen var muligt – også for en militærperson - at komme i det tidligere Østtyskland. Sammen med en norsk halvkusine, Vesla Clasen, hvis mor også var oldebarn

³¹ Efter nogle år anså brødremenigheden sig selv for en del af den lutherske, sachsiske landskirke (Jørgen Lundby)

af retspræsident Karl August, og Nete Langballe, fætter Jesper Langballes mor, drog vi da af sted på en 8-dags tur til Sachsen i fars fine bil, en Alfa Romeo, som kunne køre stærkt på de tyske autostradaer med fri hastighed.

Far havde gennem 'Forenede Danske Motor-ejere' (FDM) lejet en hytte med fire sengepladser tæt ved grænsen til Tjekkiet, ved byen Marienberg syd for Chemnitz. Ganske langt fra Oberlausitz, men det var, hvad der dengang var mulighed for. Med udgangspunkt her op-søgte vi da på nogle én-dagsture dels Sachsens kulturperler, dels de steder, som familien havde haft tilknytning til, altså også Herrnhut. Turen dertil var dog en to-dags tur, Nete Langballes faldt desværre om natten i sit og Veslas fælles badeværelse og fik hjernerystelse, som hun – af frygt for at genere os andre – ikke fik gjort noget ved, men fortsat deltog i udflugterne, selv om hun må have haft det ganske forfærdeligt. Efter sin hjemkomst blev hun indlagt på neurokirurgisk afdeling, så i virkeligheden har der måske været tale om en blodansamling i kraniet. Faktisk genvandt hun aldrig rigtig helbredet.

Kirkesalen i Herrnhut

Om besøget i Herrnhut har jeg i sin tid noteret: "Herrnhut. Så forsamlingssalen (der var hverken alter eller prædikestol, kun en forhøjning med en armstol til 'taleren'). Talte med personalet på forstanderkontoret, fik udpeget hvor Karl August v. Zezschwitz' grav skulle være på 'Gottes Acker'. Til kirkegårdens mandsafdeling. Fandt ikke graven. Besøg på arkivet, venlig dame. Videre til Taubenheim". Taubenheim havde været ejet af det første

familiemedlem, der tilhørte brødremenigheden, Hans Heinrich (1696 – 1778).

Besøget her var en skuffelse. Vi så en nygotisk kæmpevilla, formentlig bygget sidst i 1800-tallet. Der havde været børnehjem i en årrække – vi kørte straks videre.

Hans Heinrich von Zezschwitz til Taubenheim

Det var Hans Heinrich, der blev betaget af Zinzendorf i Wittenberg, og som var ven med greven resten af livet. Han afsluttede imidlertid ikke sine studier i Wittenberg, fordi faderen døde i 1717. Han skiftede med sine søskende og overtog godset Piskowitz nær Kamenz. Det solgte han og købte i stedet Taubenheim syd for Bautzen. Var gift to gange og fik 4 børn i hvert ægteskab. Alle børnene af første ægteskab døde som små. I det andet var alle fire sønner, men nr. 2 og 3 døde begge, da de var ca. 20 år gamle.

Indtil 1743 passede Hans Heinrich sit gods og forskellige offentlige hverv, bl.a. som medlem af den sachsiske landdag, hvor han repræsenterede Budissin-kredsen.³²

Hans Heinrich von Zezschwitz

Der er ingen tvivl om, at han har været en foretagsom handelsmand og en dygtig administrator.

I 1745 sluttede han sig helt til brødremenigheden og flyttede med kone og de to yngste børn til en afdeling af denne i Wetterau ved Lindheim, 40 km. nordøst for Frankfurt am Main. Her tog han vare på godsadministrationen og hans kone forestod børnehuset.

³² Budissin er et gammelt navn for Bautzen

I 1750 boede han og hans kone et årstid hos Zinzendorf i London, men vendte så tilbage til Herrnhut. Om tiden derefter – indtil han døde i 1778 i Herrnhut, 82 år gammel - strømmer ”Zur Geschichte derer von Zezschwitz” over af lovord. Således havde han i 1751 arvet flere slet drevne godser fra en herrnhutisk greve, der døde barnløs. Han rettede dem op med stort besvær og ”overførte dem til brødemeninghedens bedste, uden at beholde det mindste til sig selv”. 1753 blev han på en synode i London valgt til vicekansler og ’senior civilis’, hvilket formentlig antyder, at han var en form for forvaltningschef. To år senere oprettede man et administrationskollegium, hvor han blev vicepræsident.

1772 overdrog han Taubenheim til sønnerne Karl Heinrich, der var ugift, og Christlieb. Han havde således ikke hidtil givet afkald på alle sine jordiske goder, selv om han i Herrnhut var ’broder’, så selvom alle i princippet var lige i menigheden, er det nok et spørgsmål om, hvorvidt greverne og de adelige trods alt var jævnbyrdige med den praktiserende håndværker i alle livets forhold. Både Zinzendorf og Hans Heinrich var jo formuende.

Til slut et citat af en bøn, som han selv skal have noteret på sin 77-årsdag (1773): ”Uanset om jeg i alle menneskelige forhold har fremført min lektie dårligt eller godt for Frelseren, så er ringen sluttet, og jeg kan for altid føre et bestandigt, uafbrudt saligt liv med ham. Jeg stiller mig frem for Frelseren som én, der helst vil slutte af. Kære Frelser, hvorfor hindre mig i længere i alle livets forhold at handle efter dit hjerte, at signe mig fra morgen til nat. Tal dog til Helligånden, at den iler med at give mig det smykke, som afslutningen er, og at stedes for dig. Lær mig skikkene i dit hus, for at jeg – når jeg engang måtte stå for dit ansigt – måtte opføre mig, som om jeg allerede havde været dér en stund”. Her kan man vist tale om frelsesvished?

Deutsch Baselitz

Efter i 1772 at have overtaget Taubenheim arvede Hans Heinrichs to sønner i 1780 også fa-

miliegodset Deutsch Baselitz efter en kusine. Også Deutsch Baselitzs opsøgte vi naturligvis i 1991. Stednavnet dækker ikke blot godset, men også den omliggende landsby. Og den var det eneste vi kunne finde. Nord for landsbyen ligger der nogle store damme, så vi tænkte, at det kunne jo være at godset lå der omkring, for vi mente at vide, at karpeopdrætning i disse damme havde været et af godsets hovederhverv. Men der var kun en moderne campingplads helt mod nord. Altså tilbage til landsbyen. ”Dér” sagde Nete Langballe, ”dér er der et lille hus – det eneste med en smule stil, det må have været en del af slottet”. Ganske rigtig. En bygningshåndværker kunne meddele, at det var godsets gamle gartnerhus, som nu var købt af en von Zezschwitz fra Vesttyskland. Han ville åbne ’bureau’ dér.”

Jeg noterede dengang: ”Kørte til Gasthaus. Her lang samtale med Frau Engelmann og hendes svigerdatter. De forærede os en ’pamflet’ om godset, skrevet af Ida von Zezschwitz og et billede af slottet (postkort). Videre til Piskowitz, hvor vi så det gamle slot, der nu er Gasthaus”.

Deutsch Baselitz (kopi af postkortet)

Pamfletten – som jeg kaldte det dengang – var skrevet i 1947 af godsets sidste ejer, som havde overtaget det ved sin mands død i 1936. Den indeholdt en kort gennemgang af godsets historie samt en detaljeret beskrivelse af familiens flugt i 1945 foran de fremrykkende russiske tropper, om tilbagekomsten efter tyskerne kapitulation og om, hvordan familien var blevet forvist fra landsbyen i forbindelse med godsets overgang til socialistisk landbrugskollektiv. Hun skriver: ”8. september 1945 blev

alle godser på mere end 100 hektar ved en jordreform eksproprieret uden erstatning. Vi besiddere blev smædet som junkere, krigsophidsere og skadedyr for folket”.

Ida von Zezschwitz flyttede til det senere Vesttyskland. Krokonen, Frau Engelmann, havde som barn deltaget i julesammenkomster på slottet for byens børn. Hun fortalte, at slottet simpelthen var blevet jævnet med jorden, da familien havde forladt det. Kun gartnerhuset var tilbage.

Christlieb von Zezschwitz

Om Karl Augusts far, Friedrich Christlieb (1743 – 1810) hedder det i ”Zur Geschichte”: ”Han blev født på Taubenheim og opdraget i brødremenigheden. Efter afsluttet uddannelse tiltrådte han en rejse til England, lærte dér Sara Foster at kende og forlovede sig med hende. Efter at være blevet gift 29. januar 1773, rejste de nygifte til Fulnek i grevskabet York, hvor de boede i tre år og fik to sønner. Efter sin fars ønske besluttede Christlieb i 1776 at tage tilbage til Tyskland, hvor han vekslende boede på sine godser Taubenheim og Deutsch Baselitz.

Christlieb von Zezschwitz og Sara Foster

Hans ægteskab blev velsignet med 10 børn. Med stor omhu tog Christlieb sig selv af børnenes opdragelse, så vel som af forvaltningen af sine to godser. Også sine undergivnes vel, men især kirkes og skoles trivsel, lå ham på sinde; med brødremenigheden var han i stadig forbindelse, og der døde han. Hans valgsprog var: *l'esperance me soutient*” (Håbet hjælper mig).

”Lad dog børnene”

I ”Zur Geschichte” står der: „Et par ord om Christliebs Frau Sara. Som er stammomder til alle nulevende von Zezschwitz’er. Hendes huslige virksomhed og opgaver som moder opfattede hun som sin højeste forpligtelse i dette liv. Ved opdragelsen af deres mange børn (10 i alt) fulgte hun den grundsætning, at der skulle være størst mulig frihed. ”Lad dog børnene” (man lasse sich) var hendes ofte anvendte mundheld, der er blevet næsten ordsprogsagtigt i familien. Sine undergivne i Deutsch Baselitz holdt hun af, som var hun deres mor, sørgede virksomt for deres fysiske og åndelige fornødenheder ved gennemført skolegang, såvel som understøttelse og pleje af dem, der måtte trænge hertil. Hun forskønnede Deutsch Baselitz, som efter hendes mands død testamentarisk var tilfaldet hende, med smagfulde haveanlæg, som hun omhyggeligt plejede egenhændigt. Et barnebarn har skildret sin bedstemor således: ”Sara von Zezschwitz var en lille, lidt undersætsig kone med et venligt og roligt væsen. Efter sin mands død ledede hun bedriften med klar forstandighed. Hun var ganske vist det tyske sprog mægtigt, men en del småfejl lod os ikke forglemme den engelske afstamning, således sagde hun vekslende ”du” og ”De” og tiltalte også ofte mandlige personer forkert, f.eks. ”meine Fritz”. Hun vidste ganske nøje, hvad hun ville; når forvalter Donecke på Baselitz kom tidligt til hende for rapport, sagde hun f.eks.: ”Meine Dornecke, hvad har du gjort forkert i dag, du skulle hellere have spurgt mig på forhånd”. I de sidste år boede hun om vinteren på Kleinwelka (nordvest for Bautzen) og opholdt sig kun om sommeren på Baselitz. Da blev der dagligt drukket the kl. 5 om eftermiddagen, af og til i gården foran døren” Hun døde i 1829 på Kleinwelka.³³

³³ I Ecke von Zezschwits: ”Stambaum derer von Zezschwitz“ (1988) har et afsnit overskriften: ”Om slægten Foster til Bamborough Castle“. Det fremgår her, at Saras far, William Foster, var regeringsråd på Jamaica, og medlem af brødremenigheden. Moderen, Dorothy Gale, var som faderen født på Jamaica. Begge forældrene døde i England. Oversigten omfatter flere af Sara Fosters aner.

Professoren, der brød med Herrnhut

Vi vil nu forlade de tre aner, der bekendte sig til Herrnhut, og vende os mod fars mormors broder, Gerhard von Zezschwitz, der blev professor i praktisk teologi i Erlangen. I det tidligere citerede Hæfte fra 1988 af dr. jur. Theodor von Zezschwitz (Erinnerungen an meinen grossvater...) fortæller denne sønnesøn af professoren om et besøg, som den gamle retspræsident og hans 24-årige teologi-studerende søn i 1849 aflagde hos familien Kügelgen i Harzen i forbindelse med Harzen-rejse. Og han slutter skildringen således: "Min bedstefar blev efter afslutningen af rejsen endnu en tid hos Kügelgen, og denne beretter: "Han havde desværre valgt den lutherske retning, men også kun delvis "desværre"; for han har ikke taget skade af det, ingen hjerteløshed, ingen kulde. Han er et fornuftigt, gennemdannet menneske, en karakter fra top til tå, ganske glad og beskeden". De havde diskuteret kirkelige spørgsmål".

Gerhard von Zezschwitz

Og efter at have beskrevet, hvordan bedstefaderen i begyndelsen af sin studietid havde nydt tilværelsen, fortsætter sønnesønnen: "Efter det glade liv tog han imidlertid en højst vigtig, endelig beslutning: Han bekendte sig udtrykkelig til Konkordieformlen³⁴, og det betød til ortodoks lutherdom. Kügelgen havde i 1849 udtrykt beklagelse over denne beslutning.

³⁴ Konkordieformlen er et bekendelsesskrift, der blev affattet i 1577 og indført i de fleste lutherske kirker. I hovedafsnittet afvises alle tilnærmelser til romerkirken og calvinismen (Salmonsens)

Kügelgen taler på baggrund af en bekendelse til Herrnhut, men gør det også klart, at min bedstefar gik imod familietraditionen. Det var tillige en generationskonflikt, en afgørelse, der går imod hans far, ud fra den forståelige grund, at hver generation også i religiøse spørgsmål vil tale sit eget sprog.

I stedet for Herrnhut'ernes religiøse subjektivisme, i stedet for deres pietistiske kraft, valgte han den lutherske ortodoksi. Det lyder næsten som et oprør. Men ved siden af generationsaspektet var der noget andet og vigtigere. Min bedstefar ville i stedet for den pietistiske subjektivisme, den emotionelle tilbedelse og Herrnhuternes foreningsagtige religiøsitet, fastlægge sikre troesforudsætninger. Det afgørende element for hans beslutning var trangen til at sikre troen en fast basis, der gik tilbage til Luther, ud fra hvilken han i fremtiden kunne gå ind for sin tro og forsvare den."

Familienverband von Zezschwitz

Det faktum, at gartnerhuset i Deutsch Baselitz som en reminiscens fra fordums storhed var overtaget af en von Zezchewitz, bevirkede, at far efter hjemkomsten fik kontakt med familien og året efter blev inviteret til Familientag i 'Familienverband von Zezschwits' samt fik genoptaget forbindelsen med Hildegard Stumpf. Han deltog nu ikke i den pågældende Familientag, men sendte i stedet min bror Søren to døtre, Agnete og Katrine, som begge havde studeret teologi et halvt år i Tyskland og derfor var sproget mægtigt. Også de fortalte om, hvor de var blevet slået af ligheden mellem far og von Zezschwitzer'ne.

Først ved Hildegards 100-årsdag kom far selv af sted. Og så hører det for resten med til historien, at mens han gav sig god tid til udturen til Aachen, så kørte den 92-årige herre de ca. 1000 km hjem til Nebsager ved Horsens på en eneste dag. Men da var han også udkørt.

Knyttet til Frijsenborg

Gennem tre slægtsled har mine forfædre på en eller anden måde været knyttet til grevskabet Frijsenborg.

Fars oldefar, Niels Bygum Christian Krarup, oprettede i 1830'erne Jyllands første landbrugsskole på hovedgården Frijsendal, der hørte under Frijsenborg. Frijsendal havde han forpagtet. Før den tid havde han været lærer på Lyngby Seminarium ved Grenaa samt forpagter af den lokale præstegård. At det blev muligt for ham at blive forpagter af en hovedgård skyldtes måske hans svigerfamilie³⁵.

Svigerfaderen var præst, hed Johan Gottfred Manniche og var født 1766. Gennem hovedparten af sit liv beklædte han to embeder, og begge steder ejede Frijsenborg kirkerne og havde kaldsretten, dvs. greven kunne bestemme, hvem kongen skulle ansætte. Først var Johan Gottfred Manniche 23 år i Hammel, dernæst 30 år i Søften.

I Wibergs præstehistorie står der, at hans far var løjtnant i landmilitsten og havde - omtrent som sønnen - navnet Gottfred Manniche. Denne far har vi hidtil ikke kendt meget til; derfor vil vi med denne beretning først og fremmest koncentrere os om ham.

Landmilitsten

Løjtnant i landmilitsten - hvad vil det sige? Ja, en militstenhed er en ikke-professionel militær enhed med en kortere uddannelse end de professionelle. Landmilitsten i 1700-tallet var på den ene side oprettet til at blive indsat i fæstningerne og andre hjemlige anlæg, når den hvervede hær var udenlands. På den anden side skulle den virke som en pulje, hvorfra militstfolkene individuelt kunne erstatte mangler blandt de "geworbne", svarende til det man i vore dage ville kalde et personelerstatningsdepot.

³⁵ Niels Bygum Christian Krarups skæbne er beskrevet i beretningen "To kammerråder" (Ikke uden fars hjælp", side 68 -75).

Landmilitstens mandskab arbejdede i det daglige som karle i landbruget i hjemstavnen, men mødte til uddannelse hver tredje søndag efter kirketid. De var derfor "stavnsbundne", måtte ikke uden pas forlade området for det gods, de hørte til. Foruden søndagseksercitsen havde man 1-2 uger om året samlede øvelser i kompagni-, bataljons- og regimentsramme. I flere år faldt bataljons- og regimentsøvelserne imidlertid bort, fordi der skulle spares.

Landmilitsten oprettedes oprindeligt i 1701 under Frederik IV, men blev nedlagt 1730, da Christian VI blev konge, for atter at opstå i 1733.

Løjtnant Manniche gjorde tjeneste i landmilitsten i en periode, som militærhistorikeren K.C. Rochstroh i 3. bind af sit mammutværk, "Den Nationale Hær", har kaldt "Landmilitstens stille tid, 1744 --57"

I Hirsch: "Danske og norske officerer 1648 - 1814"³⁶ står der nemlig, at Manniche blev udnævnt til fenrik ved Søndre Jyske Nationale Infanteriregiment 9. maj 1748, blev premierløjtnant ved regimentet 28. august samme år og afskediget 6. september 1758. Mere er der ikke om ham, men han står opført som Gottfried Mancke med navnene Manecke og Mannich i parentes.

Landmilitstens stille tid

Den stille tid fulgte efter en periode omkring 1742 - 43, hvor landmilitsten havde været aktiveret på grund af frygt for svensk aggression, da en gottorpsk prins - efter russisk pres - var blevet valgt til tronfølger i Sverige. Søndre Jyske Nationale Regiment blev herunder indsat som besætning i fæstningen Rendsborg. Og den stille tid sluttede med, at der i 1757 blev

³⁶ Johan Chr. Waldemar Hirsch (1842-1922), oberstløjtnant og personalhistoriker udarbejdede sammen med sønnen Cay Hirsch (1873-1935) et håndskrevet værk i 12 foliobind, som indeholder alle kendte oplysninger om "Danske og norske officerer 1648-1814". Værket står på Det Kongelige Bibliotek og er en guldgrube for personalhistorikerne

udtaget 1500 mand fra landmilitsten til at supplere de geworbne rytterregimenter, der var samlet i Holsten under den preussiske syv-årskrig.

I den stille tid var aktiviteten ved landmilitsten ikke særlig stor, skriver Rochstroh.

Søndre Jyske Nationale Infanteriregiment var udskrevet i Ribe- og Aarhus stifter, altså i den sydlige del af Nørrejylland. Det omfattede 12 kompagnier, kan vi se af en oversigt fra 1758, der ligger i regimentets arkiv i Rigsarkivet. Oversigten indeholder officerernes navne og fødested samt kompagniernes samlede styrke. Desværre er den først udfærdiget ved årets udgang, og da Gottfred Manniche som nævnt blev afskediget i september samme år, er han desværre ikke blandt de 36 officerer. Men det er interessant at se, at af dem er de 32 født i kongeriget. Det var nemlig et krav til officererne i landmilitsten, at de kommanderede på dansk. De fire resterende er fra Mecklenborg, Oldenborg, Holsten og Norge.

Gotfried eller Gottfred?

Af Hammel kirkebog fremgår det, at han var 62 år ved sin død i maj 1773. Han var altså født omkring 1711, og således hele 37 år, da han blev officer. Det synes derfor sandsynligt, at han har været underofficer før udnævnelsen til fenrik i landmilitsten.

Men har dette været i et hvervet regiment, eller i landmilitsten, og har han heddet Gotfried og er oprindeligt fra Mecklenburg, Holsten eller Ditmarsken, eller har han heddet Gottfred og været dansk?

I Hirsch' oversigter er der anført en herre ved navn Gottfried Christoph Mancke, regimentsfeltskærer i Rendsborg ved det oldenborgske infanteriregiment til fods, ansat 1726 og afskediget 1756. Det kunne måske være en bror til vor Gotfried.

Ved Nordre Jyske Nationale Infanteriregiment – altså i landmilitsten – var der en sergent ved navn Hans Kristoffer Manniche eller Mannik med bopæl i Gjerlev herred, Ommer syssel, død 1774. Det kunne måske være en broder til vor Gottfred, der i så fald ville være født i Danmark.

Vi finder aldrig ud af, hvad der er rigtigt; men vil kort vende tilbage til sagen i forbindelse med relationerne til Frijsenborg.

Hvem var præstens mor

Men først tilbage til Wibergs præstehistorie. Der står der også, at præsten Johan Gottfred Manniches mor hed Maren Nielsdatter, og at hun siden blev gift med en berider hos grev Frijs, med hvem hun fik en søn, der blev præst på Falster.

Men var Maren Nielsdatter præstens mor?

I mange år har det nemlig givet anledning til undren, at der i Mallings ”Samling af Vielser i danske Landsogne 1661-1792”³⁷ står, at løjtnant Gottfred Manniche og Maren Nielsdatter blev viet i 1772.³⁸

Hvordan kan det dog være? Deres søn blev jo født i 1766. Der måtte vel enten være tale om en skrivefejl, eller var Maren Nielsdatter måske slet ikke mor til Johan Gottfred? Løjtnanten havde måske været gift før!

Og det havde han, viser det sig, hvad vi vender vi tilbage til; men ikke desto mindre er Maren præstens mor. Det er der dokumentation for fire steder: 1) Et refereret brev fra 1766 i Danske Kancellis brevbog, 2) Skifteforretningen ved løjtnantens død 1773 3) En dåbsattest fra 1797 og 4) Johan Gottfreds vita i Århusbispens vitaprotokol .

³⁷ I 1660 blev der indført en forbrugsskat på bryllupper for folk, der ikke tilhørte bondestanden. Den kaldtes kopulationskat. Udenfor København blev den opkrævet indtil 1792 – i København helt til 1869. Fra tiden før 1700 er regnskaberne for kopulationskatten for størstedelen gået tabt, men for tiden 1761-92 er regnskaberne en værdifuld kilde. Overretssagfører H. Malling har udarbejdet et register over alle de vielser i landsognene, der er findes i kopulationsregnskaberne. Registret i 4 håndskrevne bind findes på læsesalen på Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland. Registret indeholder henved 8000 vielser.

³⁸ Der står hos Malling, at vielsen fandt sted i Linaa, Randers amt, men det har ikke været muligt at finde vielsen i en kirkebog, hverken i Linaa sogn i Randers Amt, i Todbjærg sogn i Randers Amt, hvor der ligger en landsby, der hedder Linaa, i Lime sogn, Randers Amt, eller i Linaa sogn ved Silkeborg.

Brevbogen – skriftemåls frihed

I Danske Kancellis brevbog (Jyske Register 1766, side 204, nr. 372) står der: ”Skriftemåls frihed formedes lejermål for Lieutenant Gottfred Manniche og Maren Nielsdatter af Aarhus Stift”.

Denne frihed for at stå offentlig skrifte må være meddelt i forbindelse Johan Gottfreds fødsel. Han var jo netop født i 1766.

Skifteforretningen

”Anno 1773: Skifte Forretning efter afgangne velædle og velbårne hr. Lieutnant Gottfried Manniche i Hammel, begyndt d. 21. Juni og sluttet dend 30. Decemb.”, således indledes skiftesagen, der fylder ikke mindre end godt 18 håndskrevne sider i skifteprotokollen for Frijsenborg gods, og som varede lidt over et halvt år. Efter en redegørelse for, hvem der var til stede begynder den lange skiftesag med at fastslå formålet: ”At registrere og vurdere den afdødes Efterladenskaber til lovlig Skifte og Deling imellem den efterladte Enke Maren Nielsdatter på den ene Side og den med den afdøde avlede Søn Johan Gottfried Manniche, 6 år, på den anden Side”.

Dåbsattesten

Med danske kancellis brevbog og skiftesagen er det dokumenteret, at Johan Gottfred virkelig var søn af dem begge. Oplysningerne i Wi-bergs præstehistorie var rigtige. Men Johan Gottfred var det, man dengang kaldte et slegfredsbarn³⁹. Mon det dengang det haft nogen folkelig betydning i forbindelse med kaldelsen til præst i fødesognet efter bare 31 års forløb? Alle i sognet har givet vidst hvem han var, og hans stedfar og mor boede der stadigvæk. Men

³⁹ Slegfred kaldtes i det gamle lovsprog en kvinde, der levede sammen med en mand uden at være gift med ham, når de i øvrigt kunne have ægtet hinanden. Børn fra et sådant forhold kaldtes slegfredsbørn. Begrebet udvidedes efterhånden til at omfatte et uægte barn, dog ikke et ’horebarn’, dvs. at mindst én af forældrene var gift med en anden. Et barn kunne således være horebarn til både far og mor, eller horebarn til en gift far og slegfredsbarn til en ugift mor, eller omvendt. Ikke at forveksle med nutidens typografiske udtryk ’horeunge’. (Salmonsens)

der blev skrevet en meget diplomatisk dåbsattest, da han - for at sikre sin tilkommende kone, Elsebeth Margrethe Christiane Nielsen - søgte om optagelse i enkekassen. Attesten var udstedt 1797 af sognepræsten i Haurum, der var Johan Gottfreds studenterkammeret fra Århus Katedralskole. Der står: ”Udi Hammel Kirkes Ministerialbog, pag. 87, findes antegnet, at Faderen Leutenant Gottfred Manniche har haft en Søn til Daaben Anno 1766, den 12 October, som blev født den 10de October og kaldt Johan Gottfred – Moderen, skjønt hendes Navn ej er anført i Kirke Bogen, er Maren Nielsdatter af Hammel. Dette, Saavel som og, at Requirenten, Herr Johan Gottfred Manniche efter troværdige Folks Udsagn er bemeldte Søn bekræftes med Haand og Segl”. En meget diplomatisk formulering til slegfredsbarnet som vordende nabopræst.

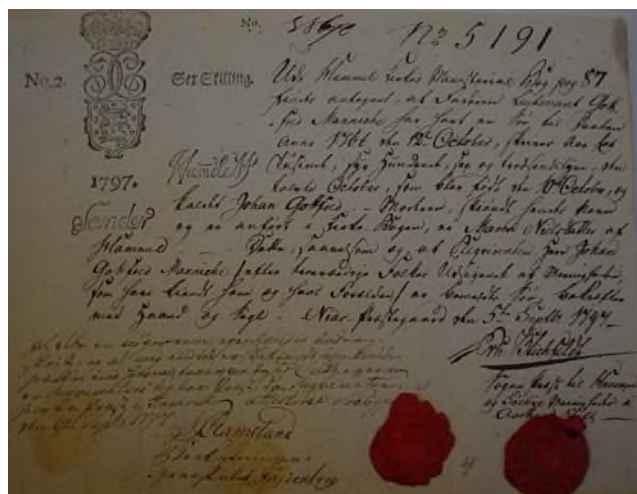

Foto af dåbsattesten fra 1797. Bemærk, den er skrevet på stempelpapir

Først viet i 1772

Forældrene blev nemlig først blev gift i 1772. Under 10. april 1772 står der i Hammel kirkebog: ”Trolovet lieutenant Manniche og **hans pige** Maren Nielsdatter”. De må derfor været blevet viet kort efter, selv om det ikke er indført i kirkebogen.

Men i samme kirkebog og i samme år finder vi følgende: ”Anden søndag i fasten: ”Maren Nielsdatters uægte barn døbt Nille Marie; båret af Laurs Snedkers kone, faddere: (Bl.a.) Laurs Snedker” (bror til Maren), og ”Den 18. juli.

Begravet Maren Nielsdatters uægte barn, navnlig Nille Marie, gl. 24 uger”.

Hvorfor har landmilitssløjtnanten først giftet sig med hende et år før, han døde? Hvorfor skulle hun føde endnu en gang, før han ægtede hende? Var grunden den, at han var gift med en anden – så Johan Gottfred således i virkeligheden var et horebarn – og at han først måtte ud af dette ægteskab, eller var Maren Nielsdatter simpelthen ikke fornem nok til hans omgangskreds? Den omfattede præster og funktionærer ved grevskabet Frijsenborg, kan vi se af kirkebogen, og hun tilhørte bondestanden, født 1737, som datter af snedker Niels Laursen og Ane Andersdatter i Hammel. Hendes bror Laurs senere overtog snedkeriet.

På den anden side viser navngivningen jo tydeligt, at Gotfred Manniche vedkendte sig færdværdigheden.

Nille Jørgensdatter Hiersing

Som nævnt havde han været gift med en anden. I 1759 blev han i Hammel kirke viet til Nille Jørgensdatter Hiersing, provsteenke fra Vitten. Det fremgår af Wiberg – og af Hammel kirkebog. Brylluppet fandt sted 26. april, men allerede 11. november samme år blev hun begravet, 47 år gammel. Fra første ægteskab med provsten Christen Høst havde hun flere børn. De yngste – bl.a. en datter fra 1746 – var ikke voksne ved hendes død, så løjtnant Manniche har måttet tage sig af dem i nogle år, har altså i praksis adopteret i hvert fald den yngste. Det kan være en forklaring på, at Maren Nielsdatter måtte vente.

Lad os et kort øjeblik rette blikket mod provsteenken Nille Jørgensdatter Hiersing.

Hun var datter af Jørgen Nielsen Hiersing, præst i Lyngå-Skjød 1707–1754, og således både datter og enke fra præsteembeder, hvor kaldsretten tilhørte Frijsenborg, og det er ikke en tilfældighed, at vi hidtil har mødt flere, hvis levebrød skyldtes grevskabet. Et par ord om dette

Grevskabet Frijsenborg

Skaberen af det hed Mogens Friis, der levede 1623–75. Hans far skrev sig *til* Favrskov, et

gods, der ligger 4 km. sydvest for Hadsten, i Lyngå sogn. Mogens Friis var ansat i Danske Kancelli i kong Christian IV's sidste år og blev i 1657 af kong Frederik III udnævnt til rentemester (finansminister). Han havde arvet en betydelig mængde jord i Skåne, som jo - Bornholm inclusive - blev afstået til Sverige ved Roskildefreden 1658. Efter svenskekrigenes ophør og bornholmernes frihedskamp deltog han i forhandlingerne om Bornholms tilbagevenden til Danmark. Til gengæld for Bornholm forlangte svenskerne, at der til den svenske krone blev overdraget 8000 tønder hartkorn, ejet af danske adelsfolk. Mogens Friis havde arvet flere godser i Skåne efter sin mor, og det blev da aftalt, at han gav afkald på de 8000 tdr. hartkorn, som svenskerne forlangte, mod at han som modydelse fik tilsvarende jord i Jylland, og at han selv måtte være med til selv at bestemme, hvor denne jord skulle være placeret. Han valgte da nogle arealer, der ikke lå for langt fra fædrenegården Favrskov. I april 1672 blev grevskabet Frijsenborg så dannet af en række herregårde mellem Randers, Silkeborg og Århus.

Grevskabet gik derefter i arv fra far til søn i tre generationer, men Mogens Friis' sønnesøn fik fem døtre, men ingen sønner. Den ældste datter døde som lille, og den næstældste blev gift med grev Erhard Wedel, der 1763 overtog Frijsenborg og antog navnet Wedel-Friis. Han var rytterofficer, lige som hans svigerfader, Christian Friis, havde været, og han overtog også svigerfaderens regiment. Erhard Wedel-Friis sad på Frijsenborg i 23 år, til 1786, og ham vil vi høre lidt nærmere om senere. Han havde ingen børn, og grevskabet gik derefter videre i døtrenes række. Til sidst var den fjerde datters søn arving til hele herligheden. Hans far var en baron Krag-Juel-Vind til baroniet Juellinge på Lolland, og han antog selv efternavnet Krag-Juel-Vind-Frijs. Da han døde i 1815 strakte Frijsenborg sig over 450 kvadratkilometer med henved 6000 tønder hartkorn, 42 kirker og 15000 tønder land skov – et helt lille fyrstendømme.

Det var altså dette 'lille fyrstendømme' fars bedstefars forfædre havde tilknytning til – men

hvorfor? Og hvordan kommer landmilitøjtanten ind i billedet her? Lad os se lidt på hans omgangskreds.

Bopæl og omgangskreds

Første gang vi møder løjtnant Manniche i ikke-militær sammenhæng, er i foråret 1758 ved en dåb i Galten kirke, Galten herred, hvor han er fadder til den lokale kapellans barn. Han benævnes da 'lieutenant Manniche i Wissing'.

I Wissing har han måske boet i en såkaldt officersgård – men i hvert fald kun indtil afskeden i september 1758.

Dåben i Galten kirke vender vi tilbage til senere, men omstændighederne tyder på, at han har været næstkommanderende i et kompagni, der blev udskrevet i den nordlige del af Aarhus stift, bl.a. i Galten herred. Denne tyding bekræftes af et fund i Landsarkivet i Viborg. Gotfred Manniche underskrev i 1758 et kompagnis sessionsliste, hvor mandskabet var fra egnen om Frijsenborg. Chefen for kompagniet var oberstløjtnant og hed Johan Bernhard Jæger.

Han blev kompagnichef ved Søndre Jyske Nationale Infanteriregiment i 1747 og har således måske været Manniches chef i hele dennes officerstid; måske var han oven i købet skyld i, at Manniche blev officer. Kan det være derfor Manniches søn fik fornavnet Johan? Opkald efter chefen var ikke ualmindeligt dengang. Jæger var andengenerationsdansker, født på Sjælland, og måske i familie med en skovrider Jæger ved Frijsenborg fra begyndelsen af 1700-tallet med bopæl i Pøt Mølle.

I de sidste år bor Manniche i Hammel, i et hus, han har fæstet af Frijsenborg – og omgås stadig præsterne og godsfunktionærerne.

Godsfunktionærerne

De pågældende har nemlig – uanset at præsterne formelt var udnævnt af kongen - tilhørt en særlig klasse af overordnede medarbejdere ved godset, hvis ve og vel var helt afhængig af grevens nåde. Man kunne også kalde dem den lokale intelligentsia, idet den foruden gejstligheden omfattede godsforvalterne og deres fuldmægtige, birkedommeren, skovrideren og

senere godsets læge, altså alle dem, der kunne læse og skrive. Hvem der var med i kredsen, fremgår bl.a. af kirkebøgernes angivelse af fadderne ved dåb i familierne. I moderne tid ville man kalde det nepotisme, men i datidens lagdelte samfund var det ganske almindeligt – uden ansøgning – at ansætte dem, man kendte og kunne stole på, både når der skulle kaldes præster og ansættes godsforvaltere, og hovedpersonen i den forbindelse har formentlig været godsforvalteren på selve Frijsenborg.

Fra andre godser kender man således den korrespondance, der har været ført mellem godsforvalteren, som forestod den daglige drift, og godsejeren, når denne enten varetog et kongeligt embede i hovedstaden eller opholdt sig i udlandet.

'Forvalter hos grev Frijs'

Tilbage til provsteenken Nille Jørgensdatter Hiersing. Hendes farfar hed Niels Nielsen Hiersing. Han var 'forvalter hos Grev Frijs' – sådan betegner Wiberg ham⁴⁰. I værket 'Danske Slotte og Herregårde' (1967) skriver rigsbibliotekar Palle Birkelund om godsets Favrskov, der som nævnt var den første Frijsenborggreves fædrene gård: "I 1713 døde Favrskovs forpagter Niels Nielsen Hiersing, som havde siddet på gården i over 40 år og vundet sig en god formue". Favrskov havde ikke oprindeligt været en del af grevskabet og var gået i arv til familien Rosenkrantz fra Rosenholm, som imidlertid 1697 igen solgte den til familien Friis. Der er således ingen tvivl om, Niels Hiersing har sørget godt for sine efterkommere – og at Gottfred Manniche tilhørte godsfunktionærkredsens sociale lag, selv om han var ansat i landmilitisen, kan skyldes ægteskabet med Nille Hiersing, men den tidligere omtalte deltagelse som fadder i Galten kirke i 1758 kunne også at tyde på familiær tilknytning til andre af egnens præster.

⁴⁰ Under Skivholme-Skovby, hvor en søn af Niels Hiersing var præst, skriver Wiberg: "Fader: Den i sin Tid vidt berømte, brave Mand, N. Nielsen H., velbetroet Forvalter i Grevskabet Frijsenborg og Forpagter på Favrskov".

Tilknytning til andre præstefamilier?

For at kunne beskrive denne mulighed er det nødvendigt at anføre en lang række navne, som måske i virkeligheden er helt uden betydning for historien om vor hovedperson, og hvor det i virkeligheden kun er slægtsforholdet, der har interesse; men navnene må med for at vise, at det drejer sig præstefamilier. Derfor tilbage til dåben i Galten.

I 1758 skriver præsten her i sin kirkebog: 7. søndag i fasten døbte jeg hr. Brunovs (kapellanens) barn, båret af provstinde Brunov fra Virring (barnets farmor). Faddere: Provst Brunov (dets farfar), hr. lieutenant Manniche i Vissing, hr. Jacob Krogsgaard, præst i Sjelle (moderens bror), madam Berg i Virring (faderens søster) og madam Monrad i Ørum (moderens søster).

Alle fadderne – undtagen løjtnant Manniche – var således i nær familie med barnets forældre. Var løjtnant Manniche en undtagelse, eller var han måske fadder, fordi han allerede på det tidspunkt havde indgået en alliance med Nille Hiersing, der havde været enke siden 1752, men som tilsyneladende ikke umiddelbart synes at have været i familie med barnets forældre. Eller har Manniche evt. på anden vis haft familiemæssig tilknytning til dåbsforældrene? Kan han evt. have været gift før ægteskabet med Nille Hiersing? Det ved vi ikke noget om; vi kender intet til hans liv før landmilitsen.

Et fingerpeg

Et lille fingerpeg kan der måske være. Førnævnte regimentsfeltskærer i Rendsborg, Gottfried Christoph Mancke, havde en søn, Frederik Manche, hvis mor var søster til en præst i Vinding, Tyrsting herred. Det fremgår af skiftet efter den pågældende præst i Tyrsting herreds gejstlige skifteprotokol. Her tituleres Frederik Manche som ”underkonduktør ved den Holstenske fæstning, hvis fader er regimentsfeltskærer ved det oldenborgske regiment”.

Præsten i Vinding hed Holm og havde foruden søsteren, der var Frederik Manches mor, to officersbrødre, Peder Vilhelm Holm og Henrik Chr. Holm.

En familiemæssig sammenhæng mellem feltskæreren, hans søn Frederik og vor landmilitsløjtnant kan være en mulighed, men vi ved intet. En hypotese: Gotfred Manniche har været underofficer i Rendsborg, da Søndre Jyske Nationale Infanteriregiment før ”landmilitsens stille tid” blev sendt dertil, og er derefter blevet tilknyttet landmilitsregimentet som officer, fordi han har haft forbindelse med familien Holm. Måske fordi han var bror til regimentsfeltskæreren.

Fik endnu en søn

Løjtnant Manniche døde i maj 1773, men skiftesagen blev først afsluttet 30. december 1773. Det skyldtes, at Maren Nielsdatter endnu en gang ventede sig. Sidst på året fik hun en søn, der blev kaldt Nicolai, så nu kunne bodelingen mellem enken og nu de to børn finde sted – og der var ikke så helt lidt at dele. I alt blev der 500 rigsdaler til hver af de to sønner.

En obligation på 2000 rigsdaler

Det viste sig nemlig, at der eksisterede en obligation af 1765 fra Frijsenborg på 2000 rigsdaler – et lån, som Gotfred Manniche havde ydet til grev Erhard Wedel-Friis, som jo i 1763 havde overtaget både et gældstynet gods og et udgiftstungt geworbent rytterregiment fra svigerfaderen, Christian Friis.

I skiftet står der: ”Videre producerede (fremdrog) Enkefruen Maren Nielsdatter en obligation given af Hans Excellence Hr. Greve af Wedel Frijs og Grevinde Sophie Christine Frijs de dato 26 April 1765, hvorefter højgrevelige Herskab er skyldig til Stervb. den Capital 2000 Rigsdaler.” Så følger en afskrift af obligationens tekst. Desværre fremgår det ikke, hvorfor den er udstedt, men det tilføjes, at der er betalt renter til Viborg Snapsting 1766 med 80 rigsdaler og til Viborg Snapsting 1767 også med 80 rigsdaler. Renten var altså rimelig; 4% pro anno.

Lån fra mange lokale

Greven havde måtte tage flere lån, fremgår det af Frijsenborg godsarkivs sager vedr. Viborg Snapsting. I 1765 skriver godsforvalter Beuch

et ”Pro memoria over obligationer som til snapsting skal udfærdiges

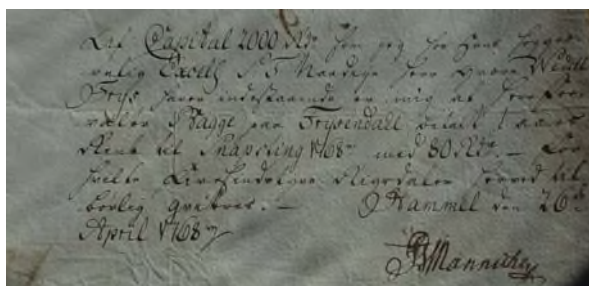
1. Til hr. Secher, sognepræst til Udbyneder og Kastbjerg og hans søster (Edel Secher) i Aarhus 40000 Rdl.
2. En obligat. til obristen Winding 21000 Rdl.
3. Obligat. til lieutenant Manniche 2000 Rdl.
Do hr, Nissens enke i Ormslev 1200 Rdl.
Do Karmark i Hvorslefgaard 1200 Rdl.
Do Knudsen i Hvorslef Mølle 1000 Rdl.
Do Jens Hiort 600 Rdl.
- ...
- Madam Blichfeldt i Aarhus 2500 Rdl.
Godsforv. Beuch 2000 Rdl.

Alle disse obligationer udfærdiges til Naadig Herskabets Underskrift til Snapsting 1765 at anmelde”.

Det fremgår tydeligt af listen, at det har været godsforvalterens opgave – måske bortset fra de femcifrede beløb – at skaffe alle lånene i hus. Han har været omgangskredsen rundt.

I samme sag var lå der en kvittering for udbetaling af renter. Tekst: ”Af Capital 2000 Rdl. Som jeg hos Hans højgrevelige Exell. S. T. Naadige Greve Wedel Frijs haver indestaaende er mig af Hans Forvalter Bagge paa Frijnsborg betalt 1 Aars rente til Snapsting 1768 med 80 Rdl. – For hvilke firsindstyve Rigsdaler hermed tilbørlig quitteres.

Hammel den 26de April 1768 G.Manniche

Der kan ikke foretages en direkte jævnføring med vor tids kroner og ører for at påpege størrelsen af grevens lån. Men til illustration af forholdet kan det anføres, at herregården Holbækgård ved Randers Fjord (ca. 600–700 td. land) i 1765 blev solgt til 65 000 rigsdaler, at en tønde rug kostede 1½ - 2 rigsdaler, og at en københavnske arbejder måtte arbejde i 4 dage for at tjene 1 rigsdaler.

Manniches penge – hvorfra?

Manniches mange penge stammede ikke fra hans løjtnantsgage, men fra ægteskabet med Nille Hiersing. Ikke fordi hendes første mand, provst Christen Høst, efterlod hende meget; men da hendes far døde i 1754, 2 år efter ægtemanden, viser et langt skifte i Sabro herreds gejstlige skifteprotokol, at hun arvede hun ikke mindre end 3700 rigsdaler; så hun var et godt parti!

Uniformseffekter m.v. i skiftet?

I skiftet efter løjtnant Manniche var der en række effekter, der må stamme fra hans tid som aktiv soldat:

- 1 rød charlagens kjole med sølvklædte knapper.
- 1 hvid lædervest med sølv med sølvklædte knapper ude
- 1 gl. graa lædders kjole og vest
- 1 par sorte manchester buxer
- 1 par hvide lædders ditto med sølvklædte kapzon ude
- 1 sort fløiels chachette
- 1 hat med sølvtråde omkring
- 1 par pistoler

Pistolerne var privat ejendom. De danske officerer fik først tjenestepistol i 1887. Indtil da havde deres våben været en sabel.

Beskrivelsen af de efterladte uniformseffekter svarer nøje til de kopier af farvelagte tegninger fra Rigsarkivet af officersuniformer, der gives på *sidste side* i hæftet, selv om det skal bemærkes, at det øverste billede er fra Søndre jyske nationale. Infanteriregiment, og Gotfred Manniche tilhørte som nævnt det Nordre jyske nat. Infanteriregiment.

Maren Nielsdatters sønner

Maren Nielsdatter døde først i nov. 1820 i Hammel. Foruden præsten Johan Gottfred Manniche fik hun – som allerede nævnt – to sønner. Nicolaj, i det første ægteskab med Gottfred Manniche, og i andet ægteskab Christian Erhard Hansen. Det var med berider Niels Hansen Dagnitz – formentlig fra Dagnæs ved godset Boller nær Horsens. Christian Erhard blev præst på Falster, men hans første embede var i Mygind – Krogsbæk - Skjørring i Århus stift. Både Johan Gottfred og Christian Erhard blev således ordineret af biskoppen i Århus, og det vita, der skrives i bispens vitaprotokol ved en sådan lejlighed, findes for begges vedkommende i Århusbiskoppens arkiv, i henholdsvis 1797 og 1810. I modsætning til Johan Gottfreds vita, der i hovedsagen kun opremser hans eksamensresultater, indeholder Christian Erhard Hansens imidlertid nogle personlige betragtninger. Han skriver: ”Aar 1777 er jeg, Christian Erhard Hansen, født i Hammel, paa Grevskabet Frijsenborg, hvor min endnu levende gamle Fader, Niels Hansen, var Berider. At jeg kom til at dyrke Videnskaben, skylder jeg, foruden mine Forældres Beslutning at opofre paa min Dannelse det lidet, de eiede, især min ældre Broder Joh. Gottfred Manniche, nu Sognepræst i Hammel, da han gav mig den første Undervisning; derpaa kom jeg til Viborg Latinske Skole osv.”

Johan Gottfred var lærer for ældste klasse ved samme skole 1793 – 1797. Christian Erhards far, Niels Hansen, døde i 1812, 74 år gammel

Søn nr. 2, Nicolaj Manniche, blev først godsforvalter på Benzon i Thorslunde sogn på Sjælland og senere – nu med anvendelse af fornavnet Niels - bedemand i Roskilde. Hans sønnesøn, Jens Chr. Arhner Manniche, blev præst i Fredericia, og en sønnesøn af Fredericia-præsten og med præcis samme navn, Jens Chr. Arhner Manniche (1942 – 2003) var lektor i historie ved Århus Universitet. Har bl.a. skrevet værket: ”Den radikale historikertradition”.

Præsten Manniche – en god underviser

Det er i øvrigt forbløffende så lidt vi ved om Johan Gottfred Manniche som præst og teolog. Var han rationalist, supranaturalist og ganske upåvirket af tidens drøftelser (f.eks. Grundtvig og Blicher)? Der er ikke overleveret noget teologisk arbejde fra hans hånd. Derimod er vi sikre på, at han har været en god underviser og et ordensmenneske.

Desværre er der ikke fundet nogle af de ofte citerede visitatsindberetninger. Vi kender ikke Århusbispens anmærkninger fra visitatser i Hammel og Søften. Kun har bispen skrevet nogle få ord i Hammel kirkebog, når han været på besøg. Således i 1798, hvor biskop H.F. Janson noterer: ”Eftersat ved min visitats, hvor jeg fandt alt tilfredsstillende”. Provsten for Gjern herred har skrevet lidt fyldigere, når han visiterede. Således 1807: ”Eftersat ved min visitats i Hammel og med megen fornøjelse erfaret ungdommens gode oplysning ved mine samtaler med dem i kirken”. Og selv om der hermed vel især er ros til læreren, drypper det vel også lidt på præsten. Provstevisitats 1809: ”Eftersat ved min Visitats i Hammel, hvor jeg meget glædede mig over den talrige Forsamling, somme gamle, somme unge, og de gode svar paa, hvad jeg ved Overhørelsen tilspurgte dem i Kirken. Dommens Saliggørende Sandheder”.

Sine evner som lærer, viste han så sent som først i 1840'erne, da han læste med sit barnebarn Johan Gottfred Krarup, så denne kunne komme på katedralskolen i Århus.

I et erindringshefte, som datteren Henriette, gift Krarup, skrev til et barnebarn⁴¹, har hun fortalt om sønnen Johan Gottfreds opvækst og undervisning. Hun skriver: ”(I 1852) skulle jeg om sommeren besøge min gamle moder, der var flyttet til Kjøbenhavn, da min fader var død. Min fader var provst Manniche i Søften, tidligere præst i 30 år i Hammel ved Frijsenborg. Til sine bedsteforældre kom min ældste søn Johan Gottfred Manniche Krarup, da han

⁴¹ ”Erindringer om Alfred Krarup (1842-73) af hans moder (Henriette f. Manniche) til hans datter (Veksø, 2001)

var ½ år gammel (min eneste søster Marie var nemlig død, som mine forældre sørgede så dybt over), at de bad hans fader og mig om at overlade dem drengen, som ville lette deres sorg og oplive deres stille hjem; hans fader var meget villig dertil, men skjønt jeg så gjerne ville føje og opmuntre mine forældre, kan jeg ikke nægte, at det var mig en svær kamp at give slip på min kjære lille dreng; således blev han opdraget hos sine bedsteforældre.

Først læste bedstefaderen med ham, til han var 10 år gammel; kom da i Aarhus Latinskole. Han var blevet student det år, min fader døde, som var en stor glæde for den kjære gamle bedstefar. Han havde bestået eksamen med udmærkelse; han var et rigtig flittigt og dygtigt menneske, også from og god; men da han havde læst 2 år til juridisk examen, fik han begyndelsen til den samme sygdom, som den elskede Alfred havde. Kom en sommer over til os på Haraldslund for at nyde friheden og naturens gode friskhed dér, men blev ikke bedre. Rejste om efteråret atter til Kjøbenhavn med bedstemoder og døde om efteråret til stor sorg for os alle. Skjønt han var opdraget fra os, hang han dog ved os med den inderligste kjærlighed, som og alle hans søskende holdt så inderlig af ham”.

Citater fra Manniches kirkebog

Ordensmennesket kender vi dels fra en meget omhyggelig og smukt skrevet kirkebog, dels fra en indberetning om Hammel præstekalds økonomiske status i 1813 – lige efter statsbankekrøllen.

Et citat fra kirkebogen i 1808: ”Onsdag 13de juli havde Præsten Johan Gottfred Manniche

og Hustru Elsebeth Margrethe Christiane Nielsen en datter til Daaben, som blev født den 20. April, og kaldet Henriette, baaren af Anne Marie Mørch fra Aalborg. Vidner: Jomfru Theil fra Frijsenborg, Greve Christian Frijs, Candidat Erh. Hansen, Candidat Mogens Nielsen” (barnets morbror).

På den følgende side i kirkebogen: ”Dødfødt. Førnævnte 20 April var Præstens Hustru forløst med en dødfødt Datter, som blev begravet d. 24de næst efter, om hvilken Fødsel Gjorde-moderen. Mad. Thykier i Hammel, gjorde følgende Indberetning: Fødslen varede i 7 Timer og var meget hård, fordi det var Tvilling-fødsel, og Moderen ved det første Barns Frembringelse, der levede, var udmattet, saa og formedels Barnets Størrelse, men den nedkom dog med Naturen, uden Vending eller Instrumenter. Alle anvendte Midler til at faa Fosteret til live vare uden Virkning”.

Indberetning om præstekaldets økonomi

Indberetningen er gengivet i uddrag på næste side. Det øverste billede med indledningen viser, at kaldet fik tiende af 176 tønder hartkorn med en tiendeindkomst på 2400 Rigsdaler Dansk Sølv, men omsat til den netop indførte møntfod, rigsbankdaler i sedler, viser værdien sig kun at svare til en sjettedel, dvs. 400 rigsbankdaler. Det andet billede viser den samlede indtægt i rigsbankpenge (655) og udgiften til folkehold mv. (392).

Ud over at demonstrere at pastoren var et ordensmenneske, synes indberetningen også at vise, at han havde god forstand både på landbrug og økonomi.

Indberetning

R 3

Augaand Hammel Indskaldte Jæstherer i Leugn og National-Indskaldte, somer, i følge det Kongel. Danske Cancellies Høimæls af 3de April d. 1813: -
 til Kaldet, som er beliggende i Starhus Dist., Giern Herred, Lønne:

a: Hammel Boger af Jæstherer = 40 $\frac{1}{2}$ 5 $\frac{1}{2}$ " " $\frac{1}{2}$ 15 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$
 b: Voldbyes Boger 79 - 7 - 2 - 2 -
 c: Søbyes Boger 56 - 1 - 1 - " -

Summa Jæstherer i alle 3 Boger = 176 - 5 - 3 - 2 $\frac{1}{2}$ -

	Lug.		Bjerg.		Jæmn.		Rigsbaul, pæuge.		Ammontninger.
	$\frac{1}{2}$	fl.	$\frac{1}{2}$	fl.	$\frac{1}{2}$	fl.	Rbd ⁿ	p.	
1. <i>Deudus.</i> Niina Seløb sig som ægtegift den 18 ^{de} af alle 3 Boger, som blev uig ba, stak til sidste Nykårsdag, til 2400 Rbd ⁿ d. 1813, og							400		Høimæls Rbd ⁿ Jæmn til at Jona den in nokon, har den dog bestændig, naar indtægter er og anden udkald, men, mest omrøst til den

	Lug.		Bjerg.		Jæmn.		Rigsbaul, pæuge.		Ammontninger.
	$\frac{1}{2}$	fl.	$\frac{1}{2}$	fl.	$\frac{1}{2}$	fl.	Rbd ⁿ	p.	
Transp. =	10	5	15	2	11		655	76	Høimæls og Lou til 5 Sold 200 Rbd ⁿ Jæmn og Ambs Løstør, hvor den Kaldet og med, siges det - 50 Rbd ⁿ Summa = 592 Rbd ⁿ Indberetningen af Jæmn Løstør Løstør i Lønne.
In omrige 50 $\frac{1}{2}$ 6 $\frac{1}{2}$: Indtægter af uig Jæmn, som er den aarlige Løstør, Jæmn 2 $\frac{1}{2}$, Bjerg 6 $\frac{1}{2}$, Jæmn 12 $\frac{1}{2}$, Bogmæ 1 $\frac{1}{2}$. Høimæls heraf den som den indtægter, anden Jæmn nok. Jæmn 5 Sold er den Løstør, 8 $\frac{1}{2}$ " " Bjerg 5 Sold er Jæmn 3 Sold er Bogmæ 2 Sold er 1 $\frac{1}{2}$ " "				26	4				In Mærke er Lønne, Jæmn og Sold, kaldet ind i nogle Løn omrøst den, gik med at Jæmn Rbd ⁿ , den, Løstør ind i den Løn, gængske Jæmn Løn: ind Jæmn af den Lønne gængs, ind udkald af Lønne den, som Jæmn, og den aarlige ind indtægter i Jæmn Lønne, og Lønne Lønne den 10 a 12 $\frac{1}{2}$ Rbd ⁿ .
Summa - Jæmn 8 $\frac{1}{2}$ Bogmæ 1 $\frac{1}{2}$	10	5	41	6	35		655	76	

Indberetningen ind indtægter indtægter af den affald, stak i Omrøstsumma ind indtægter Cancellies Høimæls, alle Løn paa den og Lønne Lønne.

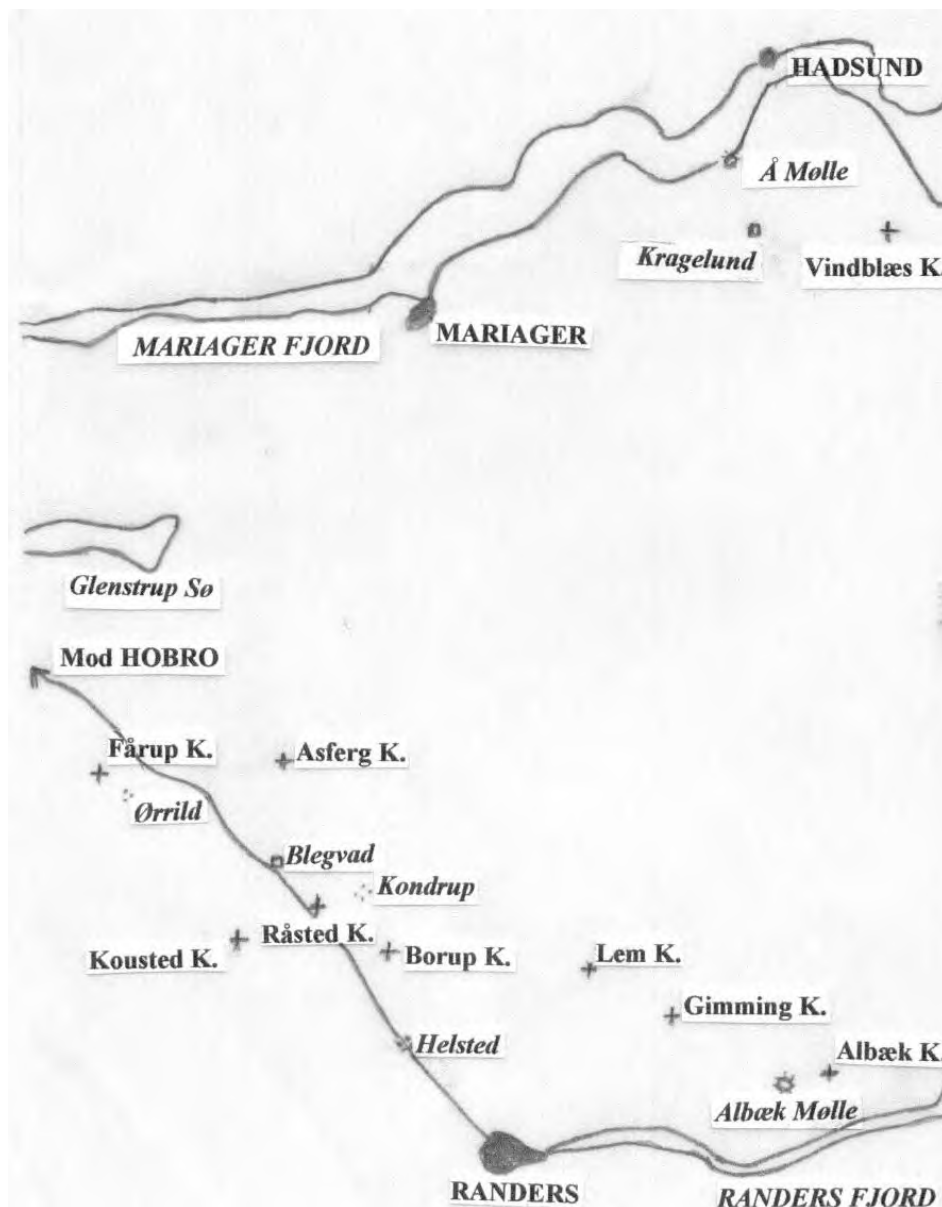
Hammal Indskaldte d. 27de Juni 1813. - *Hanniche*

Siden faderen er upålidelig....

”Siden Faderen, Espen Christensen, er upålidelig paatog Peder Nielsen Blegvad i Blegvad sig Formynderskabet for Gjørrild MogensDatters 4 umyndige Børn”.

Sådan skrev den gejstlige skifteret i Nørre Hald Herred den 13. maj 1789 om denne beretnings hovedperson, **Espen Christensen**, i det endelig skifte efter provst Mogens Christian Marquard, der døde 1786 i Kousted Præ

stegård, 10 km. nord for Randers. Et af de fire umyndige børn blev far til min morfars morfar. Han hed Mogens Christian Møller – opkaldt efter *sin* morfar, provsten i Kousted - og han blev købmand og brændevinsbrænder i Randers. Møller hed han til efternavn, fordi hans far, Espen Christensen havde været møller; men det er næsten også alt, hvad vi hidtil har vidst om beretningens hovedperson.

Gift tre gange

Først for nylig har vi i Dronningborg Rytterdistrikts skifteprotokol fundet et skifte, der har gjort det muligt at finde ud af hans oprindelse. Den vender vi tilbage til, men der er fortsat meget vi ikke ved. Vi ved således ikke, hvordan han blev møller, eller hvad hans første kone hed; dog ved vi, at han var gift tre gange. Første gang, vi møder Espen Christensen, er i 1769, netop som møller i Å mølle, Vindblæs sogn, Gerlev herred. Da får han en datter, Maren, døbt den 15. søndag efter trinitatis, dvs. omkring 1. oktober. Allerede 23. januar 1770 bliver hans kone imidlertid begravet, 41 år gammel. Hendes navn kender vi som nævnt ikke, ej heller ved vi noget om familiens økonomiske forhold på det tidspunkt.

Å mølle ligger på sydsiden af Mariager Fjord, lige overfor Hadsund. Den var fæstemølle under hovedgården Kragelund i Vindblæs sogn, og vi kan ud fra kirkebogen regne ud, at han må have overtaget fæstet engang sidst i 1760'erne. Men hvor kom han mon fra?

I 1771 blev han så gift igen med de fire umyndige børns mor, Gjærrild Mogensdatter Marquard – en latinisering af Marcussen – en datter fra Kousted præstegård. Det skete naturligvis i Kousted kirke.

Har hr. Mogens Marquard i Kousted haft en fornemmelse af kommende ulykker, da han viede sin 18-årige datter til den et par og tyve år ældre enkemand? Han skrev i sin omhyggeligt førte kirkebog: “Den 14 juni copuleret Espen Christensen i Å Mølle og min Datter Gjærrild Marcussen. Den Barmhjertige Gud give dem et lykkeligt Ægteskab”.

Andet ægteskab

Der fødtes flere børn i dette Espen Christensens andet ægteskab. Foruden de fire, der er nævnt i skiftet efter morfaderen og som alle er født i Å mølle og døbt i Vindblæs kirke, fik de 1782 en datter, der døde straks efter fødselen, og i 1784 endnu en datter, der i Vindblæs Kirke fik navnet Anne Sophie, men som et år

senere ses begravet fra Albæk kirke, Støvring Herred. Familien var nemlig i mellemtiden flyttet til Albæk Mølle, der ligger ved Randers Fjord, ca. 10 km. øst for byen, på sognegrænsen mellem Albæk og Gimming. Møllen havde oprindeligt hørt under Dronningborg rytterdistrikt, men da rytterdistriktet blev opløst i 1765, blev den solgt til mølleren, Peder Christensen. I Albæk kirkebog står der 1781: “Peder Møller i Albæk Mølle, som den 29. nov. faldt i dammen og omkom, jordnet d. 5. dec., g. 55”. Som det fremgår, var det en selvejermølle, og Espen Christensen har nok købt Albæk Mølle et par år efter den forrige ejers drukning, og familien så er flyttet dertil umiddelbart efter. Der melder sig nu straks det spørgsmål, om han overtog Albæk Mølle på grund af slægtskab med afdøde Peder Christensen? Vi ved det ikke.

Købet af selvejermøllen blev finansieret af svingefaderen, hr. Mogens i Kousted, der var ganske velhavende. Det fremgår af skifteforretningerne, at Espen Christensen havde lånt 1400 Rigsdaler af hr. Mogens, penge som han stadig skyldte, da denne døde.

Albæk Mølle har dog givet ikke været nogen guldgrube. I rytterdistriktets jordebog fra 1718 hedder det således, at møllen kun har lidt vand og slet søgning. Godt nok er dette skrevet 70 år tidligere, men mon ikke forholdene har været nogenlunde de samme i 1780'erne? Espen Christensen måtte da også gå fra Albæk Mølle, men vi kender ikke grunden hertil.

Mindre end et år efter flytningen til Albæk døde som nævnt det yngste barn – Anne Sophie – og få måneder senere døde Gjærrild. Den 3. februar 1786 blev hun begravet: “Sg. Mogens Marcussens datter af Kousted, Esben Christensens kone af Albæk, g. 33,” og i folketællingen fra 1. juli 1787 er der under Albæk Mølle anført: “Espen Christensen, 55 år, husbonde, enkemand efter tvende ægteskaber, nu kun beboer af den solgte gård”.

Af samme folketælling fremgår det, at de i skiftet nævnte fire umyndige børn var anbragt 4 forskellige steder.

1. **Maren**, født 1773. Boede 1787 i Kousted hos sin mormor. Hun blev 1791 gift med en Randersborger.

2. **Margrethe**, f. 1775. Var 1787 hos en møster og dennes mand i Hedegård i Råsted sogn. Hun blev gift med en gårdmand i Lem.

3. **Mogens Christian**, f. 1777. Var 1787 – som ”mandens søstersøn” – hos en morbroder, der var gårdmand i Kondrup by, Borup sogn. Mogens Christian Møller – mors tipoldefar – blev som anført købmand og brændevinsbrænder i Randers.

4. **Christen**, f. 1780. Var 1787 hos en ugift gårdmand i Kondrup og dennes moder, Maren Christensdatter, måske en ældre søster til Espen Christensen? Christen blev senere gårdmand i Helsted, Borup sogn.

Bynavnet Kondrup skal vi lægge mærke til. Det vender vi flere gange tilbage til.

Af skifteforretningen i Kousted præstegård fremgår det, at Albæk Mølle blev solgt på auktion – vel en tvangsauktion. Hvornår den fandt sted, er ikke undersøgt, selv om det må fremgå af herredets auktionsprotokol. Vi ved dog, at Gjærrilds 11 år ældre halvbror, Peder Marquard, deltog i auktionen. Men han døde ca. 14 dage før faderen – dvs. i slutningen af marts 1886. I skiftet står der: ”For de af sal. Peder Marcussen paa Espen Christensens Auction i Albeck Mølle købte Sager som efter Enkens Bekræftelse i Boen vare indkomne, før salig provst Marcussens Død: 113 Rdl, 2 Mark og 4 Skl.” Beløbet indgår således på skiftets aktivside.

Hvorfor upålidelig?

Hvorfor betegnede den gejstlige skifteret Espen Christensen som upålidelig? Simpelthen på grund af hans økonomiske situation. Han var insolvent.

Betegnelsen ’upålidelig’ var altså en moralsk dom, vedtaget af skifteretten på grund af hans store gæld. Retten fandt ham uegnet til at administrere børnenes arv, der ved den endelige

opgørelse beløb sig til godt 311 rigsdaler til hver af drengene og godt 155 rigsdaler til hver af de to piger.

Altså blev Peder Nielsen Blegvad beskikket som værge. Han var morbroder til deres mor, Gjærrild Marquard.

Det svarer ganske til de regler, der gælder i dag efter værgemålsloven. Efter den kan værge, der ”skal sørge for, at formuen bevares og giver rimeligt udbytte”, fratages dette hverv, ”hvis han misbruger sin stilling eller i øvrigt viser sig uegnet eller hvis det nødvendigt af hensyn til den, der er under værgemål”.

Hans økonomiske situation

Af skiftet efter hr. Mogens fremgår det, at Espen Christensens økonomi var rædselsfuld.

Som nævnt skyldte han boet 1400 rigsdaler. Endvidere havde boet måttet afskrive et par beløb på grund af hans dispositioner, idet svigerfamilien havde sørget for, at hele hans gæld blev samlet som skyld til dødsboet.

Ved skifterettens samling 22. nov. 1787 skrives der følgende i protokollen:

”Boen *til Indtægt* blev fremdeles anført:

- Renterne af de til hr. Foss ved Ovegaard udbetalte 700 Rdl., forfalden til Snapsting 1786, og af Provstinden udbetalt, beløbene sig til 26 Rdl., 4 Mk og 8 Skl. til Obligationens Udslættelse.

Boen *til Besværing og Udgift*:

- Foranstaaende 1400 Rdl., som svigersønnen Espen Christensen skylder til Stervboen, paastod og bevidnede Enkeprovstinden, at Espen Christensen af hendes salige Mand kun havde modtaget 700 Rdl., men at den salige Mand havde ved Juletid før hans Død ladet opsige 700 Rdl., som samme Espen Christensen efter Panteobligation skyldede Velædle hr. Jens Foss ved Ovegaard, hvilke 700 Rdl. med et Aars Rente, tilsammen 726 Rdl. 4 Mk. og 8 Skl., Provstinden efter sin Mands Død af de forestaaende i Boen nævnte Penge til Snapsting 1786 indbetalte, hvormed Espen Christensen blive salig Provst Marcussens Stervboe de anfør-

te 1426 Rdl., 4 Mk. og 8 Skl. skyldig, hvilket ved nøjere Eftersyn er befundet rigtigt at være.

- For samme Obligations Udslettelse af Panteprotokollen – 3 Mk.
- For sal. Provst Marcussens Caution for Espen Christensens Børns Arv af første Ægteskab at indløse bliver af Stevsboen at udbetale – 200 Rdl.

Endelig understreges hans situation af et protokolat fra et tidligere møde i skifteretten. Der står: ”16. Juli 1787: Skifteretten samlet..., hvor der blev foretaget følgende forretninger:

- Hr. Peder Abel, Kiøb- og Handelsmand i Randers indfandt sig ved Samlingen og foreviste en Fordring på 49 Rdl., som Peder Esbensen Møller, nu bosiddende i Kiøbenhavn, havde laant sin Fader Espen Christensen af Dato 17. Maj 1786, som han paastod at (ulæseligt) udbetalt, hvorunder Retten intet kunde beslutte denne Gang”.

Børn af Første ægteskab

Skiftet viste således, at hr. Mogens havde kautioneret for arv til børnene af første ægteskab, ligesom skiftet afslørede eksistensen af sønnen Peder Esbensen Møller. Han er ganske rigtigt sporet i København, både som 22-årig, ugift brøggersvend i 1787 og som gift marskandiser og brøggersvend i 1801. Han døde omkring 1820 i Randers. Han boede da hos halvbroderen Mogens Christian Møller. Den pige, der blev døbt Maren i Vindblæs kirke 15. søndag efter trinitatis 1769 ved vi intet om, men hun må i hvert fald have levet, da hr. Mogens udstedte kautionsbevis til børnene af første ægteskab.

Vor hovedpersons videre skæbne

Det er vanskeligt helt at få klarhed over, hvordan det siden gik Espen Christensen – om han overhovedet blev i stand til at afdrage sin gæld. Vi ved, at han flyttede til Kondrup – til den del af landsbyen, der hørte til Raasted sogn. Grænsen mellem Raasted og Borup sogne går nemlig midt gennem Kondrup, så

gårdene og husene i den østlige del hører til Raasted og i den vestlige til Borup. Og vi ved fra folketællingen 1801, at han ernærede sig som snedker.

I kirkebogen for Kousted og Raasted sogne fra tiden før 1800 er det omhyggeligt noteret, hvem der har været til alters. I 1788 var Espen Møller til alters sammen med sin søster – formentlig den Maren Christensdatter, som hans yngste søn boede hos året før. Året efter er han til alters sammen med sin kone. I 1789 blev han nemlig gift for tredje gang.

I Asferg–Fårup kirkebog står der under dette årstal: ”7. juli viet Enkemand Esper Christensen af Raasted – Kondrup til Pigen Anne Hermandsdatter af Ørrild”. Men hun var en gammel pige. I 1787 boede hun som 42 årig sammen med en 2 år yngre søster i Ørrild. ”Begge ugift. Ernærer sig af spinning”.

Om han nåede at blive gift endnu en gang, ved vi ikke; men i året 1800 står der i Raasted kirkebog: ”Espen Møllers hustru Maren i Kondrup, 60 år, død 22. Nov., begravet 30 Nov.” Det kunne tyde på, at Anne Hermandsdatter var død tidligere, og at det nu var kone nr. 4, han lagde i graven. I folketællingen 1801 er han registreret som 70-årig enkemand, snedker og ”beboer et byhus” sammen med en tjenestepige. Han døde samme år. I Råsted kirkebog: ”Husmand Espen Møller i Kondrup, 70, død 13. april, begravet 19. april.

Hvorfor gik det ham så ilde?

Tiden i Å Mølle kender vi kun fra kirkebogen, hvor han og Gjærrild får alle deres 6 børn, og hvor deres status i sognet synes at være god. Hun bærer en del børn til dåben og også han er fadder nogle gange. Tiden i Albæk Mølle blev meget kort, og kirkebogen her siger ikke meget. Men som skiftet efter hr. Mogens fortæller, gik familien nedden om og hjem i begyndelse af 1786.

Var det sort uheld, spekulation eller simpel uduelighed, der bevirkede at Espen Christensen af skifteretten blev kendt upålidelig? Vi ved det ikke

Stammede fra Kondrup i Raasted sogn.

Alle tidligere forsøg på at identificere Espen Christensens tilværelse, før han blev møller i Å mølle, tog deres udgangspunkt i Kousted-Raasteds første kirkebog, anlagt i 1749 af Mogens Marquard. Som allerede nævnt indførte både han og hans nærmeste efterfølger efter 1786 omhyggeligt i kirkebogen, hvem der der søndag efter søndag ”søgte Guds bord” i de to kirker. Det gør det muligt år for år at følge, hvem der boede i begge sognene.

Idet vi vidste, at Espen Christensen var født i 1731, var der måske en chance for enten at finde ham eller hans far – såfremt denne hed Christen Espensen – i et af sognene - troede vi. Problemet var imidlertid, at både i Kousted og Raasted søgte ”Christen Espensen og hustru” jævnlig ”Guds bord”, og da man dengang kun gik til alters i egen sognekirke, var det ganske svært at komme videre.

Det var status, da jeg for ganske nylig fandt et skifte i Dronningborg Rytterdistrikts skifteprotokol, der synes at opklare mysteriet.

Af skifteprotokollen fremgår det, at der den 21. dec. 1725 er afholdt skifte i Kondrup efter Maren Sørensdatter, gift med rytterbonden Espen Madsen. Der var seks børn, fire sønner og to døtre. Ikke mindre end to af sønnerne hed Christen, den ene 30, den anden 28 år gammel. Om den 28-årige står der i skiftet: ”Er hjemme i Bondegård hos Rasmus og haver fæste derpå”.

Denne Rasmus er en ældre bror på 34, der også bor i Kondrup. En tese, der går ud på

- at Christen den yngre (på 28) bosætter sig i Kondrup og får mindst to børn: Maren, f. 1729, og Espen, og
- at Christen, den ældre (på 30), bosætter sig i Kousted., hvor han får flere børn, bl.a. en søn ved navn Espen,

passer ganske til det, der er noteret i kirkebogen.

Eksempler fra Raasted: 1751 – Kristi Himmelfartsdag: ”Christen Espensen og H og to sønner ved Guds bord”. 1752 – 2. søndag efter Helligtrekonger er Christen Espensens hustru, Anne, fadder. Samme år – 3. søndag efter trinitatis: Maren og Espen Christensen til alters.

Denne Maren – som formentlig også var den søster, han – som tidligere beskrevet - gik til alters sammen med i 1788, blev gift to gange.

Først med en gårdmand i Kondrup ved navn Jens, senere i 1764 med Christen Nielsen Blegvad, der derefter synes at have overtaget gården. Sidstnævnte ægtemand, der dør før 1786, synes at have været bror til Espens Christensens svigermor nr. 2, provstinde Marquard, født Maren Nielsen Blegvad

Indviklet – ikke sandt, og selv om det ikke helt og fuldt kan dokumenteres, at vor beretnings hovedperson er søn af Christen Espensen i Kondrup, harmonerer vor tese helt med den antagelse, at det er denne søster Maren i Kondrup, der har sørget for, at han kunne få tag over hovedet efter at være ’gået ned’ med Albæk Mølle og for anden gang blevet enke-mand.

Om farbroderen og fætterten i Kousted

Bestræbelserne på at identificere Espen Christensen/Møller var som nævnt vanskelig, fordi der i kirkebogen både var en Christen Espensen i Kousted og i Raasted, og tilsvarende i både folketællingerne 1787 og 1801 en Espen Christensen i Kousted by.

Sidstnævnte må antages at være en søn af den 30-årige Christen Espensen, den ældre. Om ham stod der skiftet fra 1725: ”Boende, tjenende i Ørrild”, den by i Fårup sogn, hvor vor Espen Christensens tredje kone, Anne Hermandsdatter, var bosat. Christen Espensen i Kousted fik i øvrigt et sørgeligt endeligt. Første søndag i fasten 1770 står der i kirkebogen; ”I Kousted kastet jord på Christen Espensen, som druknede i unge Christen Halds eng der han ville gå over tilbage fra Hede-gaard, da et fjendtligt Dyr (?) bed ham paa.”

2. søndag i fasten: ”Bedt for Christen Espensens enke”, og ligeledes 1770 - til alters i Kousted første søndag efter påske: ”Espen Christensen og hustru”.

Denne Espen Christensen i Kousted døde som fattiglem i 1814. Det er noteret i Nørhald Herreds skifteprotokol. Der er ikke anført nogen familiemedlemmer. Kun står der lakonisk, at han intet har efterladt sig

Glemte at hæve sin pension

Hovedpersonen i denne beretning er min morfars oldemor Ane Marie Nielsdatter, der levede 1757 – 1839. Hun var enke i 22 år. Hendes mand, Anders Rasmussen Langballe, havde i 34 år været degn og kirkesanger i Tønning - Træden mellem Horsens og Silkeborg og i 37 år skoleholder i Tønning rytterskole.

Indtil jeg for ganske nylig i i Danske Kancellis brevbog i Rigsarkivet så et brev fra kancelliet til stiftsøvrigheden i Århus, havde jeg planlagt, at denne beretning skulle handle om, hvor småligt myndighederne havde behandlet Ane Marie Nielsdatter, da hun i 1817 blev enke, alt sammen på baggrund af en almindelig beskrivelse af de dårlige alderdomsvilkår, degne- og lærerenkerne havde i 1700-tallet.

Århus bispearkiv

Mit oprindelige udgangspunkt var Århus bispearkiv. Der havde jeg for længe siden ved et besøg i Landsarkivet i Viborg set både en pensionsansøgning fra 1820 fra Ane Marie selv, påtegnet af præsten i Tønning, og en anmodning fra kancelliet til stiftsøvrigheden om en udtalelse i forbindelse med et brev i 1832 fra hendes ældste søn Rasmus Langballe, som havde anmodet om ”at der måtte forundes hans moder pension af amtets skolelærerkasse fra hendes mands dødsdag”. Jeg besluttede da ved lejlighed at ville skrive en beretning, der skulle have titlen: ”Enkepension – en nådessag”.

Besøget i Rigsarkivet med læsning af kancelliets brev til stiftsøvrigheden gav imidlertid historien en anden indfaldsvinkel.

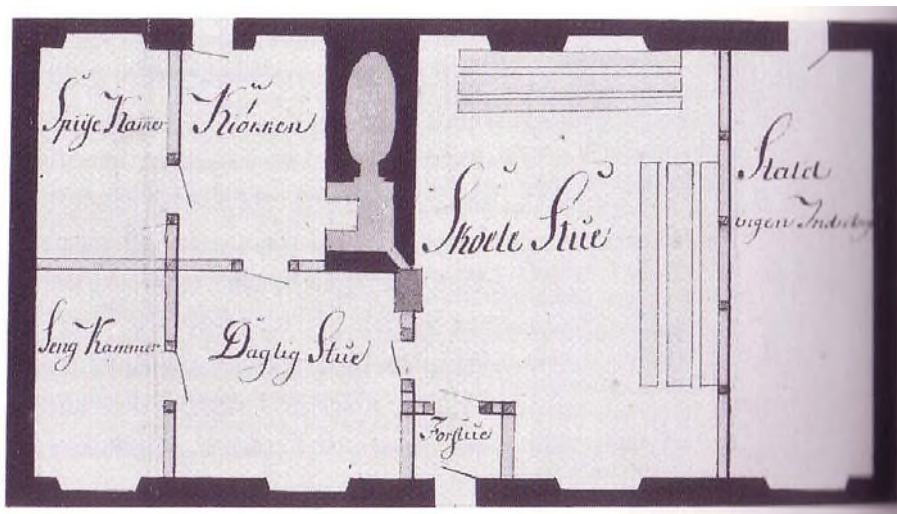
Forholdene i almindelighed

I modsætning til en præsteenke, der havde det såkaldte nådsensår, hvor hun havde ret til at blive boende et år i præstegården og dele kaldets indtægter med eftermanden i embedet, så var degne- og lærerenkerne ganske retsløse omtrent til år 1800. Enkepension var indtil da

en nådessag. I værket ”Degnen – studie i det 18. århundredes kulturhistorie” (1944), skriver Georg Hansen (p. 90): ”Pensionsret for enker eksisterede ikke ved lov, endsige som almindelig skik. De var henvist til at klare sig selv, og det var en vanskelig affære”, og (p.91) ”For at bøde på elendigheden plejede i alt fald studerte degne at have ret til at gøre indskud i præsteenkekasserne, deres hustruer til gavn”, men Anders Langballe var ikke ”en studert degn”, men en bondedreng, der var blevet først lærer og siden degn og kirkesanger. ”Uheldigt var det, at enken ikke havde en vis tid at måtte forblive i boligen efter mandens død. Medens præsteenkerne havde nådensåret, blev det først 1766 garanteret degneenkerne og endda kun på øerne, at de kunne blive i boligen” indtil flyttetid efter næste opsigelse fra dødsdagen mod at forsyne successor med værelse”. Det havde dog længe været almindelig praksis, at arvingerne blev i degnehuset, til efterfølgeren ankom. Desuden oppebar de indtægterne af kaldet - den såkaldte degnetrave – i samme tid mod at lade forretningerne besørge. Dette sidste var også gammel sædvaneret, der først 1764 stadfæstedes ved lov” (p. 88).

Hurtig flytning fra rytterskolen

Vi ved, at der allerede 4 måneder efter, at Ane Marie blev enke, tiltrådte en ny degn og skoleholder i Tønning, så hun har været nødt til hurtigt at rykke ud af boligen i rytterskolen. Anders Langballe havde været gift før, og fra skiftet efter den første kone ved vi, at lejligheden kun bestod af køkken, stue og et lille kammer, se billedet på næste side. Der har derfor ikke været plads til Ane Marie, da eftermanden rykkede ind. Hvor hun flyttede hen, ved vi ikke, men hun har formentlig enten boet hos den yngste søn, Niels, der på det tidspunkt havde forpagtet herregården Urup, ca. 10 km. sydøst for Tønning, eller hos steddatteren

Tegning af en nordsjællandsk rytterskoles indretning i 1721. Har antagelig været standard for alle rytterdistrikterne. Kopi fra Gyldendals og Politikens Danmarks Historie, bind 9, 1990.

Jensine Christine, der var gift i Horsens med skræddermester, Niels Frederik Mørch.

På aftægt hos sønnerne

Ane Marie Nielsdatter blev begravet i Grundfør 16 marts 1839, 79 år gammel. I kirkebogen står der: "Hr. Langballes moder i Grundfør Mølle". Hun må således have tilbragt sine sidste år dér hos Niels, der da var flyttet fra Urup til den pågældende mølle, men ved folketællingen 1834 boede hun hos den anden søn, Rasmus Langballe, i Kielsgård i Tulstrup sogn, nordøst for Rye Stationsby. Det var ham, der i 1832 havde skrevet til Danske Kancelli. Hun må have været lykkelig for, at sønnerne kunne tage sig af hende.

Stammede fra Birknæs

Ane Marie Nielsdatter og Anders Langballe blev gift i Østbirk kirke 17 juni 1786. Som nævnt var han da enkemand. Han havde nemlig 19 år gammel giftet sig med enken efter den tidligere lærer i rytterskolen. Hun var da 42 år, men det var tilsyneladende den eneste måde hun – sammen med to børn – kunne overleve på. Der var jo heller ingen enkepension til hende.

Hun og Anders Langballe fik i 1781 den datter, Jensine Christine, der blev gift i Horsens,

og som vist nok også var med til at hjælpe Ane Marie, da hun blev alene.

Ane Marie, der var født 1757, stammede fra en lille samling gårde ved navn Birknæs, beliggende lige øst for Gudenåen i Østbirk sogn. Her sad hendes far Niels Jensen Vilholt i en fæstegård. Der var kun 3 km. i luftlinie til Tønning på åens vestside, men der var altså en forholdsvis bred å imellem. Da jeg for flere år indledte mine undersøgelser af Langballe-slægten fra Vinding sogn med et besøg på egnen, fortalte en meget kyndig lokalhistoriker, Gunnar Laurberg fra Træden, at det fremgik af kirkebøgerne, at i 1700-tallet oversteg antallet af overlevende børn i Birknæs de andre steder på egnen, fordi man ved Gudenåen i høj grad levede af fisk, mens den man den daglige kost på egnen normalt var grød og røget flæsk. Et tilsvarende træk har en arkivar fra Viborg konstateret ved sammenligning af folketællinger i området langs Vesterhavet syd for Ringkjøbing fjord med andre egne.

Ane Marie var altså bondepige fra Birknæs. Hendes mor var datter af en rytterbonde i Tønning, så denne landsby var ikke ukendt for hende, og hendes mormor var en datter fra Langballe, den gård i Vinding sogn, hvorfra Slægten stammer.

Ved mine indledende undersøgelser af denne slægt viste det sig, at Ane Marie og Anders Langballe var halvfætter og halvkusine. "Som næstsøskendebørn fik de ægteskabsbevilling (Jy reg. 44.656)" står der i Nygaards seddelarkiv på Rigsarkivet. Næstsøskendebørn var de, fordi deres mormødre var søstre, og lige som Ane Maries mor var Anders Langballes mor en rytterbondedatter fra Tønning. Familieforholdet har sikkert bevirket, at Ane Marie trådte til som husmoderafløser i rytterskolen, da Anders Langballes første kone blev syg og døde – ja, og så gifter man sig.

Hendes ægtemand

Anders Langballe var søn af rytterbonden Rasmus Andersen fra Vissingkloster og hed oprindeligt slet ikke Langballe. Det navn havde han taget efter sin mormoder, der som nævnt var datter fra Langballe. Hvorfor denne bondedreng blev skoleholder i nabosognet Tønning ved vi ikke. Hvad vi med sikkerhed ved fra Sdr. Vissing kirkebog er, at han – født i juni måned 1761 – blev båret til dåben af skoleholderens kone i Tønning, og at skoleholderen selv, Niels Olufsen, var fadder. Kan det være et fingerpeg? Måske var skoleholder Niels Olufsen bror til Anders Langballes morfar, der hed Lauritz Olufsen og var rytterbonde i Tønning. En hypotese er, at han som barn på et eller andet tidspunkt er kommet i huset hos skoleholder Niels Olufsen, og at det har da været naturligt at gå denne – og siden hans efterfølger – til hånde og derefter i deres fodspor. Skoleholderne i den sidste del af 1700-tallet var enten bondedrenge, der havde været i mesterlære, eller studenter, der ikke havde søgt til Universitetet. De første skolelærerseminarier blev først oprettet i denne periode – Blågård Seminarium således 1769 – og først i begyndelsen af 1800-tallet opstod de såkaldte præstegårdseminarier i konsekvens af skoleloven af 1803.

Som nævnt blev Anders Langballe gift med enken efter Niels Olufsens eftermand, som netop var død. Måske har Anders Langballe måttet klare skolen i den sidste tid inden for-

gængerens død og har gjort det så godt, at sognepræsten har indstillet ham til det ledige embede

Den første ansøgning

Knap 3 år efter Anders Langballes død skrev Ane Marie det brev til stiftsøvrigheden, som jeg havde set i Århus stifts bispearkiv: "I året 1817 behagede det Forsynet ved døden at bortkalde min sal. mand Anders Langballe, som da havde forestået kirkesanger- og skolelærerembedet i Tønning og Træden sogne, i Århus stift i 34 år. Jeg, hans efterlevende enke, ansøgte da den høje amtsskoledirektion om af min salige mands embede at blive tillagt pension, men hvilket ved resolution af 13de feb. d.å. blev mig nægtet.

På grund heraf og min fattigdom samt mit svage helbred, at jeg mangler kræfter til med arbejde at tjene mig noget til min underholdning, vover jeg hermed underdanigst at ansøge stiftets høje øvrighed om fra en af stiftets offentlige stiftelser, nådigst at nyde underholdningshjælp af den oprettede understøttelses pensionskasse.

Tønning den 26de oktober 1820

Underdanigst Ane Marie sal. Langballes".

Præstens påtegning

Brevet blev af præsten i Tønning forsynet med følgende påtegning: "Ligesom hosstående ansøgning er grundet på sundhed, så kan jeg og herved, efter min fulde overbevisning, anbefale samme til den høje øvrigheds opmærksomhed ganske det lidet, som suplicantindens svagheit i de senere have ladet sig udbringe til, har hun nødtørftigen ej haft mere end 5 a 6 rigsbankdaler årligen af Degne Enkekassen til livets underholdning. Ganske to sønner og en svigersøn skulle og ville hjælpe hende alle ere unge mennesker, som begyndere, hver på sin vej haver kun lidet.

Det skulde derfor meget glæde undertegnede, om den 62 år gamle og sygelige enke efter degn og skolelærer sal. Langballe, måtte forundes nogen hjælp, at hun ikke – som en mands efterlevende hustru, der i 34 år med

troskab og flid har tjent her i kirke og skole, skulle nedsynke til almisse-lemmers kår.

Tønning Pgd. d. 25de nov. 1820
Lorentz Bynch, stedets præst”.

Påtegningen viser altså, at nok havde Ane Marie, som hun selv anførte i sin ansøgning, fået afslag om pension fra amtets skoledirektion, men til gengæld havde hun altså fået tilstået 5-6 rigsbankdaler årligt af degnehjælpekassen i Århus stift (oprettet i 1778). Rigsbankdaler var den nye pengeenhed, der blev indført efter statsbankerotten i 1813, da den gamle, seddeludstedende kurantbank var blevet afløst af rigsbanken. Seks rigsdaler (kurant) blev til en rigsbankdaler. En sådan tog det i 1820 en arbejdsmand 3 uger at tjene, og 5-6 rigsbankdaler var naturligvis ikke alverden at skulle leve af i et helt år; men det gjorde hun faktisk heller ikke – i hvert fra 1825.

Tønning gl skole i 1995. Fot. Lis Krarup

Sagen i Rigsarkivet

Det viser korrespondancen i Rigsarkivet. Af den fremgår det nemlig, at nok havde hun fået afslag på pension fra amtsskoledirektionen, men den bekræfter samtidigt, at hun til gengæld havde fået et lille beløb fra stiftets degneenkasse, men også, at hun rent faktisk ikke havde hævet det bevilgede beløb derfra i en årrække. Som nævnte havde Rasmus Langballe i 1832 skrevet til kancelliet om, at ”der måtte forundes hans moder pension af amtets skolelærerkasse fra hendes mands dødsdag”. Af svaret i brevbogen fremgår det,

- at hun ikke kunne få pension fra skolelærerkassen, fordi ”hendes mand, der døde

just som kassen blev oprettet, ikke har bidraget” til den, men

- at der ydes ”hende en årlig pension på 4 rigsdaler af Århus stifts degneenkasse, men

- at denne ikke siden 1825 er blevet hævet”.

I svaret i brevbogen hedder det endvidere: ”Efter at kancelliet har indledt en brevveksling med stiftamtmanden og biskoppen over Århus stift, har man fra dem modtaget betænkning fra inspektionen for bemeldte degneenkasse, hvorefter den degneenke Langballe tilkommende pension af 4 rigsdaler vil for de 8 år, hun har samme til gode, vorde hende udbetalt, så snart hun tilstiller regnskabsføreren behørig kvittering”.

Hun havde simpelthen glemt at få udbetalt sin pension. Det tyder ikke på det store behov. Børnene har taget sig godt af hende, men man må så til gengæld gå ud fra, at de nu sørgede for at få hendes tilgodehavende udbetalt.

Alderdomssvækket?

Der må imidlertid spørges, hvorfor hun ikke selv havde sans for, at hun kunne yde et lille årligt tilskud til børnenes omkostninger ved at have hende boende? Var hun alderdomssvækket fra 1825? Det kan vi kun gisne om.

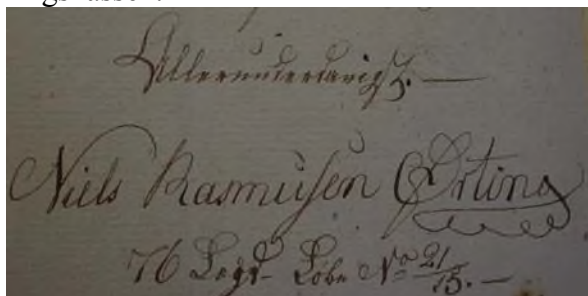
Efterslægten

Hverken den ældste søn, Rasmus Langballe, eller steddatteren Jensine Christine fik børn, så er kun Niels Langballe, der med 8 børn har bidraget til slægtens opretholdelse.

Jensine Christine døde hos Niels, efter at han havde købt Dronningborg Hovedgård ved Randers i 1845. Hendes gravsted findes på Gimming Kirkegård.

Undermåler - blev købmand i Ebeltoft

Min mormors oldefar (farmors far) var undermåler. Det har vi hans egne ord for i en ansøgning til kongen. Den 21. juni 1808 søgte Niels Rasmussen Ørting nemlig allerunderdanigst Hans Majestæt om at måtte blive fritaget for aftjening af værnepligt. Tre gange havde han været på session, og hver gang havde han fået betegnelsen 'undermåler', så nu ville han – 24 år gammel - gerne slettes af rullen og have meddelt fripas. Og hans ansøgning blev imødekommet mod betaling af 30 rigsdaler til krigskassen.

Undermåler var man dengang, såfremt man i højden ikke målte mere end 61 tommer, svarende til ca. 1 m og 58 cm. Så han har været en lille fyr, og selv om hans far, Rasmus Jensen, var gårdmand, blev Niels Rasmussen Ørting selv købmand. Han kom i lære i Århus, hos købmand Rasmus Malling i Dynekarken. Han forklarer i ansøgningen hvorfor: "Som i opvæksten ualmindelig spædlemmet satte mine forældre mig til en købmand for at lære handelen, da der hos mig ikke var eller syntes at blive anlæg til at opnå de, som var forbundne med bondearbejde.

To begrundelser

I ansøgningen anførte han to begrundelser for at blive fritaget for værnepligten. Den første formulerede han således: "På tid af 11 år har jeg allerede været ved handelen og haft betydeligt under min bestyrelse og med held gjort god fremgang udi samme. Det vilde derfor være meget tungt for mig, om jeg skulle berøves denne bane, som jeg endog med stor løst

har valgt; og hvorpå jeg håber at kunne virke i den stad, hvor jeg er født og opdraget til handelens tarv og på denne måde vorde en god borger".

Til denne begrundelse skal der bemærkes tre ting:

For det første: Han gør sig skyldig i en erindringsforskydning ved at skrive, at han er født i Århus. Nej, han er døbt i Ørting kirke midfaste søndag 1781 og derfor også helt afgjort også født dér.

For det andet: At han ville vorde en god 'borger' indebar netop, at han for fremtiden ikke skulle regnes til den bondestand, som han var født ind i, og som alene bar værnepligtens byrde, men netop ved at blive fritaget for denne værnepligt kunne regne sig for at tilhøre borgerstanden.

For det tredje: At han ikke - som anført - kom til at virke i den stad, hvor han var opdraget, men derimod i Ebeltoft, hvor han blev købmand og levede til sin død 14. juli 1858.

Hans anden begrundelse for at blive fritaget var, at han havde meldt sig som frivillig til Århus borgervæbning, hvor han gjorde tjeneste i 2. afdeling som underofficer. Han skrev: "Ved den Fædrelandet påførte krig indtrådte jeg straks efter at have ladet mig undervise i militær exercicen og hvad dertil henhører under denne bys borgervæbning; nemmelig under afdeling for underofficerer, der var mig så meget mere behageligt som Corpset mangler underofficerer, og med idelige forefaldne vagter har jeg forrettet tjeneste lige med Corpsets øvrige Mandskab".

Og hans entusiasme kender ingen grænser: "Jeg kjender ingen kjærere pligt end at gribe til våben for at værne om min Konge og mit Fædreland, under hvis fredelige skygge jeg ved regjeringens visdom med landets andre børn tilforn har nydt en mangeaarig fred, og derfor i forening med mine våbenbrødre, når omstændighederne kræver det, på første vink

uforsagt skal gribe til våben og som dansk mand bruge det, at stride så længe jeg kan” Ansøgningen ledsages af en genpart af: ”Bestalling for Herr. Handelsbetjent Niels Ørting herefter at være Underofficer ved 2-den Afdeling her i Aarhus”.⁴²

Købmand i Ebeltoft

Hvorfor han flyttede fra Århus til Ebeltoft, ved vi ikke. Den 14. oktober 1810 blev han dér gift med Mette Sophie Munch, datter af Peder Munch, købmand i denne by. Om Niels Ørting flyttede dertil før eller efter, at parret forlovede sig en måned før brylluppet, ved vi ikke. I Poul Rasmussen: Ebeltoft købstads historie (1951) står der, at han i 1810 købte en stor gård i Adelgade, ”hvoraf det nuværende nr. 37 kun er en lille del, og nedsatte sig her”. I det hele taget ved vi ikke ret meget om hans virksomhed som købmand, men hans navn har sat sig spor, der kan iagttages endnu i dag.

Over porten til Adelgade 43 – 47 i Ebeltoft står der nemlig ”Ørtings Gaard”, fordi ejendommen o. 1860 ejedes af Niels Ørtings søn,

⁴² Salmonsens: Efter 1720 forfaldt de gamle borgervæbninger næsten overalt og var mange steder helt forsvundne. Som et led i Fr. Vi’ bestræbelser for at skabe et nationalt forsvar udgik der imidlertid i 1801 befaling om, at der i enhver købstad skulle oprettes et korps af borgerlige militære – det fik hurtigt navn af borgervæbning – som skulle bestå af to afdelinger, den ene omfattende alle våbenføre borgere, den anden de våbenføre beboere af købstaden, der ikke havde borgerskab og derfor ikke regnedes til borgerne i egentlig forstand”.

købmand og konsul Peter Julius Ørting. Ham vender vi tilbage til.

Niels Ørtings svigerfar, Peder Munch, var også købmand i Ebeltoft, men overdrog – også i 1810 - sin ejendom, Adelgade nr. 43 – 51, til sin søn, Palle Hoff Munch. Den Ejendom, der lå imellem de to svogre, blev i 1812 købt af en gårdejer fra landsbyen Vistoft. Denne overdrog den til sin svigersøn, Søren Buchtrup, der 1814 fik borgerbrev som købmand. Nu boede der altså tre købmænd side om side i Adelgade, men af en ældre beskrivelse af byen⁴³ fremgår det, at der i 1810 var i alt 8 købmænd i den lille købstad, i 1816 dog reduceret til 6.

Købmændenes virksomhed og vilkår

Købmændene handlede med egnens landbrugere både en gros og en detail. Selv om landmændene var selvforsynende med alt, der kunne dyrkes på mark og i have, og selv slagtede de dyr (svin, kalv og høns), som skulle anvendes i husholdningen, var der visse varer, som skulle købes hos købmanden, såsom jern, tømmer og tjære – til bygningsvedligeholdelse - salt og krydderier samt brændevin. Og det skulle man til købstaden for at få, for det var forbudt at have detailhandel inden for en omkreds af 1½ mil fra købstaden, lige som brændevinsbrænding var et købstadsprivilegium og Niels Ørting var også brændevinsbrænder. Endelig afhændede landmændene deres korn til købstadens købmænd. Indtil 1814 havde Norge været hovedaftager af det danske korn, men efter freden i Kiel 1814 ophørte meget af korneksporten dertil, og det var ganske vanskeligt at finde nye markeder, fordi det danske korns kvalitet var mindre god.

Købmandsgården og byporten

Ørtings købmandsgård lå på en god plads i byen i forhold til byens Nørreport. Adelgades forlængelse mod nord hedder Nørrebakke og for enden af den lå Nørreport, hvor hovedparten af omegnens landboerne skulle passere acciseboden for at betale konsumtion både af de varer, der førtes ind i købstaden, og af dem,

⁴³ L.J. Bøttinger: Æbeltoft og omegn. Aarhus 1893, pag. 132

der blev ført ud. Bønderne – både de større (proprietærene) og de små - kom agende til købstaden og staldede hest og vogn op i købmandsgården, hvor man også styrkede sig før og efter køreturen. Placeringen nord i byen var således meget hensigtsmæssig

Købmands-reder

Mange af storkøbmændene havde været skibsredere i 1600- og begyndelsen af 1700-tallet, populært kaldet købmands-rederne.

Ebeltoft havde i 1600-tallet været en ret betydelig søfartsby, idet Ebeltoft Vig gav læ for vind og vejr, og skibene stak ikke så vældig dybt dengang, så mange af købmændene importerede deres varer på egen skibe. Efterhånden blev skibene større og havneforholdene i Ebeltoft dårlige, så i begyndelsen af 1800-tallet havde Ebeltoft-købmændene kun ganske små skibe. Af kommercekollegiets skibsfortegnelser 1813–15 i Rigsarkivet fremgår det af ”oversigt over de skibe, som tilhøre indvånere i Ebeltoft”, at Niels Ørting sammen med svogeren Palle Hoff Munch i 1814 ejede jachten ”Prøven” på 2 kommercelæster⁴⁴ (kmcl), men med flg. anmærkning af 5/3 1814: ”Blev taget af en engelsk brig i sommeren 1813”.

I 1814 ejede Ørting med flere interessenter skibet ”Falken” på 8 kmcl.

Ebeltofts byfoged om vilkårene i 1806

I en lille bog udgivet af Nationalmuseet i 1975 (Robert Egevang: ”Det gamle Ebeltoft”), citeres en indberetning, som byfoged Fellumb 1806 sendte til styret i København: ”Byens handel er ubetydelig: Den befatter sig med korn, fedevare, lidt kramhandel, trælast, jern, salt, tobak og andre deslige varer. Brændevinsbrænderiet bruges som bidrag og er for nogle en sikrere, skønt en møjsommelig og såre tarvelig næringsvej”. Og Egevang fort-

⁴⁴ Kommercelæst (kmcl.): Mål for et skibs rumindhold og bæreevne. Anvendtes som enhed for fastsættelse af fragter, bolværkspenge o.l. Indtil 1867 var kmcl. fastsat til 150 danske kubikfod og dertil svarende vægt som norm til 2600 kg., men varierede dog med varens art, og var således for fjer i sække kun 650 kg. Efter 1867 blev kmcl. Ved lov fastsat til 2 registerbruttotons a 100 kubikfod eng. = 2,83 kubikmeter.

sætter: ”Denne sørgelige beretning om Ebeltoft er skrevet, da det stod værst til. Andre steder i landet oplevede man blomstrende fremgang i disse år, men ikke i Ebeltoft.... Vi skal frem til 1820, før det igen begyndte at gå frem for Ebeltoft”.

I tiden efter statsbankerotten i 1813 har det således ikke været let at være købmand, og byens mange købmænd har selvfølgelig været konkurrenter, men af fadderfortegnelserne i kirkebogen fremgår det, at de også var gode bekendte og omgangsfæller.

Niels Ørtings familieliv

I ægteskabet med Mette Sophie Munch fik Niels Ørting 6 børn, men kun 3 blev voksne, nemlig mormors farmor, Erasmie, (nr. 2 – 1813), Peter Julius (nr. 3 – 1815), der førte faderens forretning videre, og William Theodor (nr. 7) - født 8 december 1820. Den 18. i samme måned døde Mette Sophie Munch, 31 år gammel.

Niels Ørting giftede sig igen med jomfru Christine Olivarius, datter af byens sognepræst. De fik ingen børn. Så i 1831 giftede han sig med Karen Olesen, enke efter købmand og vicekonsul Søren Buchtrup, ejer af naboejendommen (Adelgade 39 – 41), som han dermed overtog.

Karen Olesen medbragte 4 børn fra sit 1. ægteskab, og sammen fik de i 1832 sønnen Sophus. Ved folketællingen i 1834 var der 7 hjemmenværende børn - kun Erasmie var rejst hjemmefra – så der var mange munde at mætte. Efter Søren Buchtrups død blev Niels Ørting udnævnt til svensk-norsk vicekonsul, og så ved vi ikke ret meget mere om hans virksomhed i Ebeltoft. Han døde som nævnt i 1858. Ved at følge ejendommene i Adelgade vil vi imidlertid kort fortælle, hvordan det siden gik familien Ørting.

Adelgade 43–47 – ”Ørtings Gaard”

Denne ejendom havde Niels Ørtings første svigerfar, Peder Munch, som nævnt besiddet, dernæst havde dennes søn, Palle Hoff Munch, haft den, men efter at den i en snes år havde været på andre hænder, blev den i 1857 købt af

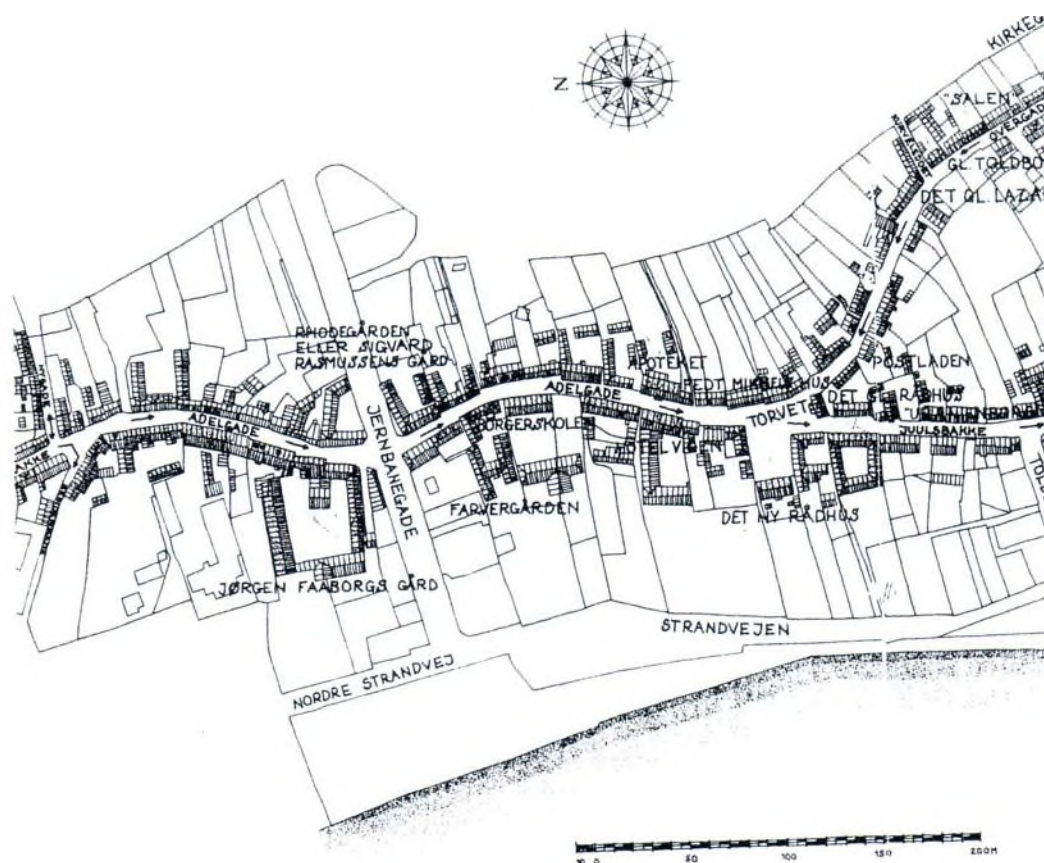
Niels Ørtings søn Peter Julius, der i forvejen havde overtaget nr. 39 – 41 efter faderen. Om ”Ørtings Gaard” skriver Robert Egevang: ”Det er efter alt at dømme P.J. Ørting, der omkring 1860 rev den gamle bindingsværkfacade ned og opførte den nuværende facade i grundmur. Facaden, der er typisk for 1850’ernes arkitektur i Ebeltoft, er med de smalle murpiller rimeligvis opført med samme rytme som bindingsværkfacaden. Men tænk om den gamle facade var bevaret frem til i dag. Gården ville i så fald have gjort samme maleriske indtryk som Rhoddegården længere nede i Adelgade (nr. 28-32). Nu må man nøjes med hovedbygningens oprindelige sydgavl i pragtfuldt, svært egebindingsværk, der ses inde i porten”.

Det skal tilføjes, at der inde i gården i 2001, hvor vi besøgte gården, stadig stod en smuk, men faldefærdig lagerbygning i bindingsværk.

Pakhus til Adelgade 43–47 (Ørtings Gaard)

I ”Ebeltoft Købstads Historie” skrives, at gården Adelgade 43-51, i 1861 blev solgt til Peter Julius’ halvbroder, vicekonsul Sophus Ørting. Sidstnævnte drev manufakturforretning, som måtte lukke i 1884, ”dog vist især på grund af Ørtings sygdom” (Han døde på Risskov).

Kort over den nordlige del af det gamle Ebeltoft, kopieret efter Robert Egevangs bog (1975). Bemærk nordpilen. Adelgade nr. 39–41 ligger vest for (lige under) A i Adelgade (den nordlige udgave af navnet) og Ørtings Gaard under den nordlige pil i Adelgade

Adelgade 39–41

Egevang skriver: ”Ejendommen Adelgade 39-41 er et godt eksempel på, hvor smukt og harmonisk naboejendommen Adelgade 43-47 kunne have fremtrådt, om ikke tidligere ejere havde udhulet under facaden med anmassende butikssindretning. Adelgade 39-41 er et pragtfuldt bygningskompleks, ganske uspoleret af butikker og med sin noble, senklassicistiske facade i velbevaret stand. Med to fine indgange med tofløjede fyldingsdøre og smukke tresidede hovedtrapper, der består af gravsten oppe fra kirken, sin smukt ornamenterede facade med indfatninger og bånd, er bygningen af meget stor virkning i gadebilledet. Ejendommen er opført i 1854 til erstatning af en ældre gård i bindingsværk. Bygherre var konsul P.J. Ørting. Han var en betydningsfuld mand i Ebeltoft omkring 1860, som bønderne viste respekt, når de besøgte hans købmandshandel. Han var også skibsreder, hvilket i øvrigt blev hans skæbne. Kun syv år efter at han havde bygget Adelgade 39-41 og et eller to år efter, at han havde genrejst den grundmurede facade i nr. 43-47, forliste hans skib, barken ”Sophie Margrethe” i den Biscayiske Bugt med en ladning spansk salt bestemt for Ebeltoft. Forliset og det omfattende nybyggeri oversteg hans kræfter. Fallitten var uundgåelig, og skuffet og nedbrudt udvandrede Ørting til Florida⁴⁵. En af Ørtings butikslærlinge, Søren Lundberg, havde allerede i 1857 overtaget butikshandelen, og fik efter Ørtings fallit i 1861 skøde på ejendommen”.

Et morsomt sammentræf

Netop som jeg for et ½ år siden fandt Niels Ørtings ansøgning om at blive slettet af rullen, opdagede jeg – i forbindelse med arrangement af 47½-års afgang fra officersskolen - at en af mine holdkammerater fra dengang, Erik Lundberg, (nu som jeg pensioneret major) er opvok-

set i Ebeltoft som oldebarn af Søren Lundberg. Danmark er et lidet land.

Erik Lundberg og jeg konkurrerede ved afgang fra officersskolen om en plads ved regimentet i Haderslev. Den fik han, fordi jeg ikke kunne blive forsat fra Flyvevåbnet dengang.

Adelgade 39 - 41

Efterkommere og oprindelse

Om Niels Ørting har andre efterkommere end Erasmines børn, vides ikke. I et hæfte fra 1994 om min mormors forfædre skrev jeg følgende: ”Niels Rasmussen Ørting kom antagelig fra Ørting ved Odder.....Her er der i 1783 døbt en dreng Niels, søn af snedker Rasmus Jensen. Det er måske ham. Men sikkert er det langt fra”. Det var godt, at jeg dengang tog dette forbehold. Som tidligere anført blev Niels Ørting døbt midfaste søndag 1881, og hans far var den gårdmand Rasmus Jensen, der fortæles om i beretningen ”Aftægt – pensionering af selvejere”.

⁴⁵ Knud Chr. Jensen og Jakob Vedsted: ”Købstadsliv i 700 år” blev udgivet ved byens jubilæum år 2001. I et afsnit her (side 154 -155), der har overskriften ”Ørtings fallit”, beskrives denne hændelse detaljeret. Der er endvidere et fotografi af Peter Julius Ørting.

Aftægt – pensionering af selvejere

Når vi i vore dage taler om, at nogen 'går på aftægt', mener vi i reglen blot, at den pågældende 'lægger op' - hører op med at virke i sit erhverv. Vi tænker ikke på aftægt som en pensionsform. Men det gjorde Rasmus Jensen fra Ørting ved Odder. Han levede 1748 – 1829.

I 1807 købte han sin fæstegård i Ørting – gård nr. 7 senere kaldet Højlund – og efter at have været selvejergårdmand i én måned, solgte han gården videre til sin svigerdatters mand Peder Pedersen. Hans ældste søn, Knud, skulle have overtaget gården, men han var død et par år før, og svigerdatteren havde giftet sig igen. Derfor til svigerdatterens mand.

Og Rasmus Jensen solgte gården for at gå på aftægt. Det betød, at han i forbindelse med salget lavede en aftale med Peder Pedersen om, at denne skulle sikre hans og hans kones alderdom ved at stille husrum, fødevarer, brændsel og transport til rådighed samt ikke mindst sørge for en hæderlig begravelse af dem begge.

Desværre er der ikke fundet nogen skriftlig aftægtskontrakt, men fra Hads herreds skifteprotokol ved vi, at en aftale har eksisteret. Den 9. april 1829 er der noteret følgende i protokollen:

”Samme dag mødte Peder Pedersen af Ørting og anmeldte, at aftægtsmand R. Jensen af bemeldte Ørting, der opholdt sig hos ham, var død gårs dato. Som formedes aftægtskontrakt fremgik, hvorefter den afdødes efterlængsker skulle tilfalde ham, med undtagelse af et chatol og ...Comparenten forpligtede sig til at være ansvarlig for, at forannævnte skulle komme hans arvinger til gode, hvorpå boet blev ham overdraget til rådighed”.

Dette aftægtsforhold må være forklaringen på, at der var en difference på 900 rigsdaler mellem gårdens købs- og salgssum i 1807. Både køb og salg blev tinglæst i Hads – Ning herredsret, henholdsvis 6. juli og 12. august, og Rasmus Jensen købte for 1300 rigsdaler, men

solgte for kun 400. Som fæster under Åkær havde han drevet gården siden 1774 – altså gennem 33 år, og - født 1748 - nærmede han sig i 1807 stærkt de 60 år. Det kan således synes meget naturligt, at han nu valgte at trække sig tilbage efter først at have købt gården til selveje, og han har åbenbart siddet ganske godt i det, når han kan sælge for under 1/3 af købsprisen. Hvorfor ved vi ikke. Gård nr. 7 var ikke en særlig stor gård.

Gårdens beliggenhed og historie – ultrakort

På Odder Lokalkarkiv ligger der koncept til en beskrivelse af 'De Ørting Gårde'. Under overskriften "Højlund – matr. Nr. 7 A" hedder det om Rasmus Jensens gård: "Gården har vist umiddelbart efter udskiftningen haft et andet navn, i hjørnet af udskiftningskortet står noteret navnet "Kiersgaard", - det er meget troligt, at navnet er udledt af, at gården ifølge den proponerede plan ved udskiftningen har fået sin jord anvist på "Balle" og "Kiers" agre".

I løbet af 1800-tallet blev den et par gange overdraget videre indenfor familien – første gang således til den afdøde, ældste søn Knuds datter og hendes mand - men i 1883 blev den solgt til Ørting – Falling sogneråd, der gjorde den til fattiggård. Som sådan er den anført på nedenstående uddrag af et gammelt målebordsblad. I 1910 solgte sognerådet den igen til en privatmand.

Lægdsmand og sognefoged

Rasmus Jensen var blevet fæster af gård nr. 7 ved at ægte den forrige fæsters enke. Han var opvokset i Gylling, hvor faderen, Jens Sørensen med tilnavnet Olstrup – han stammede fra landsbyen Aalstrup i Falling sogn – var fæster i gård nr. 31. Den fik senere navnet Hesselkær. Rasmus Jensen havde åbenbart gået i en god skole i Gylling. Han var både så sikker i læsning, regning og skrivning, at han blev både sognefoged og lægdsmand i Ørting sogn.

Stillingen som lægdsmand ændrede karakter i 1789. Indtil landboreformen i 1788 havde soldaterudskrivningen påhvilet godsejerne, der skulle stille én soldat pr. lægd, idet lægdenes størrelse varierede op igennem 1700-tallet. Lægdsmanden fungerede da som mellemmand mellem lægdets soldat og dets bønder samt mellem bønderne, godsejerne og udskrivningsmyndigheden, der bestod af en krigskommissær⁴⁶, amtmanden og en regimentschef.

Listerne over det udskrevne mandskab blev indtil 1788 i vidt omfang ført ved godserne. Men fra 1789, hvor værnepligten blev en personlig forpligtelse for alle mænd i bondestanden, blev lægdsmanden nøglepersonen for soldaterudskrivningen. Lægdet blev lig med sognet, og lægdsmanden blev direkte ansvarlig over for udskrivningsdistriktet for, at alle værnepligtige blev indskrevet i lægdsrullen inden det fyldte første år, samt at alle mænd af bondestanden, der flyttede fra og til lægdet, blev indført i en afgang- og tilgangsliste. Der var altså en del skriftlige arbejder forbundet med hvervet som lægdsmand.

I folketællingen 1801 er Rasmus Jensen anført som forhenværende sognefoged. Han må derfor være udpeget til den stilling i 1790'erne af amtmanden over Århus amt. Med en forordning fra 1791 blev det nemlig fastsat, at sogne-

fogederne fremtidigt skulle beskikkes af amtmændene for mindst 3 år ad gangen. Sognefogeden var den lokale repræsentant på det politimæssige og retslige område. Han refererede her til herredsfogeden.

Rasmus Jensen var den første lægdsmand i Ørting efter den nye ordning, og endnu i 1806 er han anført i lægdsrullen som lægdsmand. Hvornår han blev sognefoged, og hvor længe han fungerede i som sådan, ved vi ikke; men formentlig er han allerede udpeget før 1791-forordningen.

Sønnerne i lægdsrullen

Grunden til vor interesse for Rasmus Jensen er, at hans søn nr. 4, Niels Rasmussen Ørting, der blev købmand i Ebeltoft, var far til min mormors farmor, Erasmine Ørting på Kvelstrup

Rasmus Jensen blev i 1774 gift med Maren Rasmusdatter, der som nævnt havde været gift med den tidligere fæster af gård nr. 7. Også hun var fra Gylling, men herom mere senere. De to fik 6 drenge:

1) Knud 1775 – opkaldt efter Marens første mand – 2) Jens 1776 – 3) Rasmus 1778 – 4) Niels 1781 – 5) Søren 1783 – 6) Peder 1784.

Ingen af lægdsmandens sønner blev imidlertid indkaldt til hæren, kan vi se af lægdsrullen. Et par forklarende bemærkninger. Som bekendt blev det stavnsbånd, som betød, at den unge mand af bondestand ikke måtte forlade godssets område, ophævet i 1788; men vel at mærke kun med virkning for dem, der ikke i 1788 var fyldt 14 år. De, der var mellem 14 og 36 år, kunne først rejse frit fra år 1800, og alle, der skulle indføres i de nye lægdsruller, og som ikke var bundet til et bestemt gods, måtte kun forlade det amt, hvor de var skrevet i rullen, når de havde fået et pas fra amtmanden, et såkaldt ”amtspas”.

I lægdsrullerne for Ørting fra 1804 og 1806 er de fire af de fem sønner indført. Knud, den ældste var død før 1804, og Nr. 3, Rasmus, og nr. 5, Søren, finder vi ikke.

- Om nr. 2, Jens, står der i 1804: Har beskadiget højre pegefinger. Uts (Utjenstdygtig). Afskediget som soldat ved

⁴⁶ Krigskommissær var opr., således i 17. årh., betegnelsen for personer, der i krigstid beskikkedes til at lede forsk. sider af den militære forvaltning (udskrivning, indkvartering, proviantering mm.). I senere tid var krigskommissær (landkrigskommissær eller søkrigskommissær, efter 1802 land- og krigskommissær) navnet på de embedsmænd, der forestod udskrivningsvæsenet, nærmest svarende til de senere udskrivningschefer (Salmonsens)

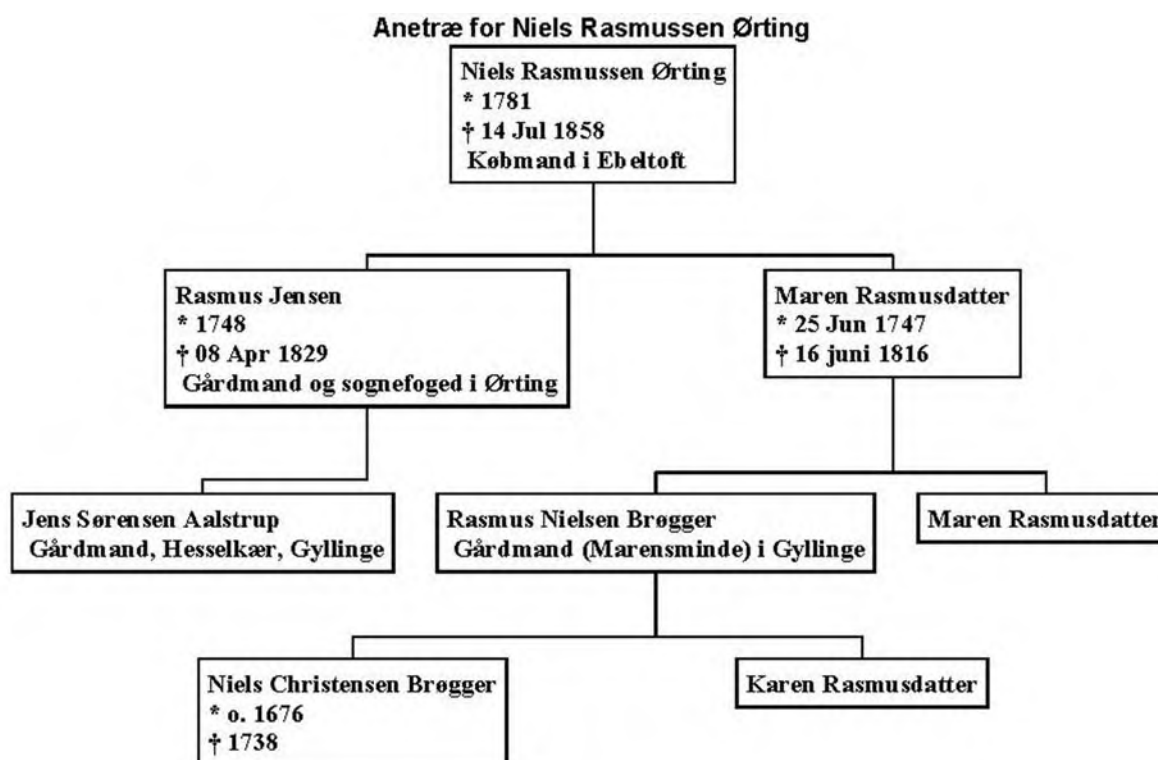
sess. 1801. Jens' skæbne kender vi i øvrigt ikke.

- Om nr. 4, tip-2-oldefaderen Niels, står der 1804: I 1803 amtspas på forlov ved Købmand Rasmus Malling i Aarhus; har ben-skade, uts. – I 1806-rullen står der det samme, men senere er der føjet følgende til: Fripas og betalte 30 Rdl. Rk (rentekammerets) resolution af 18 aug. 1808: Fripas afgivet.
- Om Nr. 6, Peder, står der i 1806: Amtspas. Betalte 30 Rdl, og stillede dette lægds session 1808.

Søn nr. 3, blev under navnet Rasmus Ørting degn i Søvind - Gangsted mellem Odder og Horsens.

Familieforhold i øvrigt

Ligesom Rasmus Jensen stammede Maren Rasmusdatter fra Gylling. Hendes far, Rasmus Nielsen Brøgger, f. 1738, var fæster af gård nr. 17, senere kaldet Marensminde. Maren var født 1747 – havde således gået i skole sammen sin anden ægtemand. Hun døde i 1816.

En grundløs beskyldning

I 1991 skrev Jens Chr. Manniche⁴⁷ en biografi om Danmarks første kvindelige historiker og første kvindelige dr. phil. Anna Hude (1858 – 1934). Her mere end antydes det – med hovedpersonen som eneste kilde – at Anna Hudes yngre kollega, Alfred Krarup – min bedstefar – i 1898 desavouerede hende og intrigerede til fordel for en mandlig studiekammerat, da hun gerne ville til Rom for som bedstefars afløser at arbejde med pavebreve i Vatikanets arkiv. Min bedstefar skulle have grebet ind i sagen ved at skrive hjem til Carlsbergfondet og anføre en række ulemper, der var forbundet med at lade en kvinde overtage opgaven. Anna Hude, der på det tidspunkt var assistent i Rigsarkivet, ville gerne til Rom for studere middelalderens korrespondance mellem pavestolen og Danmark.

I 1881 var Vatikanarkivet nemlig blevet åbnet for historisk forskning, og som den første dansker havde teologen Laust Moltesen fået adgang til arkivet, og han udgav i 1904 første bind af *Acta Pontificum Danica*, samlingen af de pavebreve, der vedrørte Danmark. Det blev senere suppleret med yderligere 5 bind. Moltesen blev senere statens tilsynsførende med højskolerne og udenrigsminister i venstregeringen Madsen-Mygdal 1924 – 26.

Manniche skriver

I 1898 ville Anna Hude altså gerne til Rom og rettede henvendelse både til Moltesen, som hun i 1894 havde truffet i Rom, og til Carlsbergfondets formand, professor Edvard

Holm⁴⁸. Men, skriver Jens Chr. Manniche: ”I slutningen af marts måtte hun fortælle Moltesen, at der var kommet et brev fra den unge historiker Alfred Krarup til Edvard Holm, fagets nestor og tillige Carlsbergfondets magtfulde formand. Krarup var allerede i gang i Vatikanarkivet, og han havde skrevet, at selv om Anna Hude fik adgang til arkivet, ville hun ikke få lov til at arbejde i det fælles lokale. Hun ville blive nødt til at arbejde i et rum for sig selv og kunne derfor ikke samarbejde med den svenske historiker Karl Henrik Karlsson – og så kunne arbejdet ikke udføres.

Ydermere diskede Krarup op med en række andre forbehold, som Anna Hude med god grund fandt ”alt for løse til, at de burde være bestemmende”: et rum med stengulv osv. ville ”være farligt for (hendes) Helbred osv.”, og det korte af det lange var, at Holm havde tilrådet hende at opgive sagen, ja i virkeligheden fik hun ikke noget valg. Anna Hude havde også Krarup mistænkt for at være stærkt påvirket af et ønske om, at opgaven gik til hans studiekammerat J. P. Lindbek – og sådan blev det da også”.

Karlsson havde været i Rom fra 1894 og havde hele tiden arbejdet sammen med de danske udsendinge, ”hvorved der blev vundet megen tid”⁴⁹. Karlsson havde først samarbejdet med Moltesen, derefter med dennes afløser Mouritz Mackeprang (siden direktør for Nationalmuseet) og nu sidst med bedstefar.

Brev fra Edvard Holm

Heldigvis er det muligt at studere Anna Hudes anklage nærmere. Ikke for ingenting var min bedstefar historiker. Han gemte sin korrespondance, og efter hans død i 1950 har min far opbevaret hans arkiv, som nu beror hos mig. Deri findes de breve han i 1897-98 modtog både fra

⁴⁷ Jens Chr. Manniche (1942 – 2003) var lektor i historie ved Århus Universitet og i øvrigt tip-tipoldebarn af Gotfred Manniche, løjtnant i landmilitseren, se beretningen ’Knyttet til Frijsenborg’. Bogen om Anna Hude har titlen: ’Damen der skød på doktoren’; som ganske ung var hun blevet misbrugt af sin læge og som 21-årig sårede hun ham ved at skyde på ham på åben gade med en pistol. Han overlevede og hun fik en mindre straf.

⁴⁸ Manniches beskrivelse er baseret på 3 breve fra Anna Hude til Moltesen. De findes i dennes arkiv i Rigsarkivet.

⁴⁹ Citeret efter *Acta Pontificum Danica*, bind 5, indledningen, side V.

Edv. Holm og fra Johs. Lindbæk. Det fremgår således, at 'den unge historiker' skrev til Edv. Holm om Anna Hudes muligheder for at forske i Vatikanet efter direkte anmodning fra Edv. Holm. Efter at bedstefar havde meddelt Holm, at han så sig nødsaget til at tage hjem et år før egentlig beregnet for at blive underbibliotekar ved Universitetsbiblioteket, skriver Holm til ham 19. feb. 1898: "Man kan ikke fortænke Dem i, at De under de forhåndenværende vanskelige forhold, hvor konkurrencen om et år er stærk, ønsker at komme hjem". (NB: I sommeren 98 ville ikke færre end 23 historiestuderende kunne blive kandidater). Og Holm fortsatte: "Idet fristelsen til at søge biblioteket måtte blive særlig stor dermed, at overbibliotekar Smith på en måde tilbyder Dem det. Vi tager Dem derfor ikke ilde op, at De vel vender Italien ryggen til sommer. Vi har naturligvis måttet se os om efter en, der kan optage gerningen dernede efter Dem. Den, som vi må anse for at have de bedste forudsætninger i sine kundskaber til at kunne gøre det, er frøken Hude, og hun har overordentlig lyst dertil, så meget mere som hun tror, at hendes helbred ville have godt af et længere ophold i syden. Sagen er fredelig arrangeret med rigsarkivar Bricka, således at der er sandsynlighed for, at hun får den orlov, som hun nu kan. Imidlertid er sagen naturligvis ikke afgjort dermed. I det mindste har det tidligere været umuligt for kvinder at få adgang at arbejde i det vatikanske arkiv. Spørgsmålet er nu, om den samme rigorisme gjælder endnu, og i den anledning vilde jeg bede Dem hjælpe os. Vi vilde gerne vide, hvilken vej vi skulle gå for at få rettet en henvendelse til rette vedkommende, om hvorvidt en dame, vi sender ned til at gøre en videnskabelig undersøgelse i arkivet, kan få tilladelse dertil. Naturligvis husker vi at sætte Udenrigsministeriet i bevægelse, men for at vide, hvorledes vi iværksætter sagen i (ulæseligt). Jeg anbefaler nu alle til Deres velvillige hjælp

Efter at de indledende skridt til frøkens Hudes afsendelse nu er skete, har jeg fået et brev fra Cand. Lindbæk om, at han gerne ville komme i betragtning. Han er et så dygtigt menneske, at

han sikkert nok er brugelig; men foreløbig må vi se, hvorledes det kan stille sig med frøken Hude".

Som det fremgår skulle den 'unge historiker' undersøge, om der var mulighed for kvindelig arkivadgang, en sag uden præcedens, og at han har beskrevet de faktiske forhold fremgår af et brev af 21. marts i Moltesens arkiv fra pater F. Erhle, Vatikanarkivet.

Den unge historiker fotograferet i Rom i februar 1998

Korrespondancen med Johs. Lindbæk

At han samtidigt fortalte sin gode ven og studiekammerat Johs. Lindbæk om sine egne planer og om de vanskeligheder, Anna Hude ville møde, kan man vel ikke bebrejde ham. Udviklingen fremgår af tre bevarede breve fra Lindbæk:

1. 8. februar 1998 skriver denne: "Så blev jeg naturligvis meget forbavset over, at du allerede tænkte på at tage hjem til sommer, men det vel sagtens det fornuftigste af dig. Gud ved, hvem der så skulle blive din efterfølger; det bliver vel sagtens ikke så vanskeligt, da der er blevet en del dygtige folk færdige denne gang. De små chancer, som jeg havde i fjor, hvis du var blevet ved biblioteket, kan det vist ikke nytte at tænke på mere.
2. 18 marts 1898: "Tak for dit brev og dit brevkort og for at du med så megen iver og

så venskabeligt arbejder for mig og giver mig gode råd. Efter dit sidste brevkort er der vel dog nærmest udsigt til, at frk. Hude bliver foretrukket trods de mange hindringer, der vil stille sig i vejen.

Johannes Lindbæk

Døde 1919 som stiftskriver i Roskilde. Hans kone, Sofie Aubert, var norsk. Gift 1902. Efter hans død flyttede hun tilbage til Oslo. To børn: Jannik, sagfører i Oslo, Lise, journalist i bl.a. New York. Skrev bog om FN.

3. 30. marts 1898: ”Du har vel sagtens af Holm hørt, at afgørelsen af, hvem der skal være din eftermand, ikke har ladet vente så længe på sig, som man kunde have formodet. Da professorerne erfarede, hvad du meddelte angående vanskelighederne for frk. Hude, fandt de, at de var for store, og at der dog vilde opnås for lidt, da hun kun kunde blive der et år og vilde være temmelig afskåren fra at arbejde sammen med Karlsson; tilmed var man betænkelig for, at hun ikke skulle kunne tåle opholdet i de kolde lokaler, og at hun kunne risikere at blive chikaneret af embedsmændene. Man brød derfor overtvært, og jeg blev den lykkelige indehaver af stipendiet for begge årene.

At Lindbæk i brev nr. 2 takker bedstefar for at arbejde for sig, indebar ikke, at denne intrigerede; men han havde anbefalet Lindbæk sit eget logi til overtagelse, såfremt han skulle

blive udpeget, og i øvrigt underrettet ham om en række praktiske forhold. Bedstefar kunne ikke drømme om ikke ”at spille med rene kort”; han var gennemført retlinet og loyal til alle sider.

Udgiver af pavebreve

Historien om Anna Hude og Vatikanarkivet afslutter Jens Chr. Manniche således: ”Krarups og Lindbeks samarbejde førte en halv snes år senere til udgivelsen af bind 2-6 af Acta Pontificum Danica, så for dansk historieforskning fik afslaget til Anna Hude næppe den store betydning, men sagen – så lille den end er – kaster lys over nogle af de vanskeligheder, som kvindelige historikere kunne støde på”. Der kunne være tilføjet: ”Særligt i forbindelse med romerkirken”.

Det sidste bind af Acta Pontificum Danica udkom i 1915, men arbejdet i Vatikanarkivet var ikke slut endnu. I 1920 og igen i 1921–22 samt sidst i 1920’erne og et par gange i 1930’erne var bedstefar endnu et par gange i Rom på Carlsbergfondets regning, ja, så sent som i 1946 drog han af sted. Rejste med tog, på 3. klasse, ned igennem det krigshærgede Europa. Han var da 74 år og rejsen – med flere ikke-planlagte stop på de større banegårde, bl.a. i München - tog ca. 3 døgn. Han kom dybt udmattet hjem – så mon ikke den rejse var medvirkende til, at han fik apopleksi nogen tid efter. Det mente far i hvert fald.

Rejserne i 1920’erne og først i 1930’erne førte til, at bedstefar i 1931-32 udgav de pavebreve, der blev fundet efter 1920 i to bind med titlen ’Bullarium Danicum’, samt i 1943 bind 7 til Acta Pontificum Danica. (et supplementsbind). Endelig udgav han i 1932 sammen med professor i klassisk filologi William Norvin akterne fra stridighederne 1253 – 1321 mellem de danske konger og ærkebispen i Lund. Bogen hedder ’Acta Processus Litium’ (litium af lis = strid).

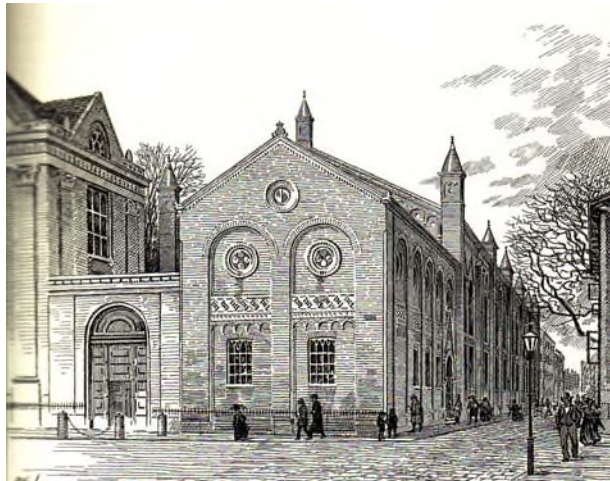
I Dansk Biografisk Leksikons 2. udgave (Engelstoft og Dahl) karakteriseres bedstefar da også retfærdigvis som ”en af de mest produktive udgivere af kilder til dansk middelalderhistorie”

Bibliotekar og historisk bibliograf

Bedstefar var ansat på Universitetsbiblioteket (UB) på Frue Plads fra 1908 til 1942, i alt 44 år. Han var leder af udlånet og af håndskriftsamlingen, og dertil historisk bibliograf.

Husk bedstefar af middelalderhistorikere for pavebrevene, så kendes hans navn nemlig i endnu højere grad for udgivelse af det store 3-bindsværk "Dansk Historisk Bibliografi" - en fortegnelse over al historisk litteratur i Danmark indtil 1912 – udgivet i 1917-27 (nytryk 1929) sammen med en kollega fra Universitetsbiblioteket Balder Erichsen.

Universitetsbiblioteket fejrede i 1961 100-årsdagen for sit domicil på Frue Plads, arkitekt J.D. Herholdts karakteristiske byggeri. I den anledning skrev redaktør T. Vogel Jørgensen en kronik i Berlingske Tidende (17/11). Efter at have nævnt de vekslende chefer skrev han: "Dog, i det daglige sidder på et stort bibliotek chefen langt fra låner og læser. Inspektørerne på læsesal og i udlån repræsenterer det udadvendte, og det var mændene på disse to poster, som for mange år siden skabte en helt ny ånd, som nu overalt gængs er. De to mænd er for længst døde, men de bør mindes i disse linier, for mange har haft en tak at bringe dem..."

Hersholts særprægede biblioteksbygning set fra Frue Plads. Her var Alfred Krarup ansat i 44 år (Kopi fra Traps Danmark, 4. udg.)

Der er tale om Erichsen og Krarup. Det lyder som et firmanavn og er det næsten også - i hvert fald et begreb: deres navne står sammen

på titel bladene i trebindsværket *Dansk Historisk Bibliografi*, som er et uundværligt hjælpemiddel for mange bogmennesker.

Men her gælder det deres gerning på UB:

B. Erichsen var vel næsten en menneskealder, indtil han gik af 1943, chef for læsesalen, og Alfred Krarup var i cirka lige så mange år, indtil han 1942 trak sig tilbage, chef for udlånet. Det strålede ud fra Erichsen, at han var elskelig. Krarup var i sin form strengere, mere forbeholden. men af sind og gerning var de lige imødekommende, hjælpsomme, hjerte- ligt forstående.

Den, der i dag kommer på et offentligt bibliotek, vil ikke kunne fatte, hvilket brud på nedarvet overlegen arrogance og slet skjult foragt for den kundskabstørstige, men gemene hob, de to mænd tidligt i dette århundrede gjorde sig skyldige i. Hos dem fik de søgende hjælp, deres usikkerhed blev fjernet; de lærte at gå uden gangkurv.

Erichsen og Krarup var simpelt hen så ydmyge over for den lærdom, der var pakket i hylder- nes lange bogrækker, så ivrige for at gøre bøgernes viden frugtbar i de flest mulige sind, at det aldrig ville være faldet dem ind — som andre tit havde for vane — at se fra oven ned- ad på de besøgende, som ikke var hjemme i viden-tilegnelsens labyrinter og mysterier... ”.

Historiker og radikal

Bedstefar var altså historiker; cand. mag i historie, latin og fransk; dengang læste man to bifag.

Han var elev af professorerne Chr. Erslev og Johs. Steenstrup, og til trods for at han var radikal – ligesom vennerne Aage Friis, Mouritz Mackeprang og H.V. Clausen – havde han følt sig mest tiltrukket af Steenstrup. Til vennekredsen hørte også historikerne Erik Møller, søn af Otto Møller i Gylling, og venstreman- den, teologen Laust Moltesen, som nævnt den første dansker i Vatikanarkivet.

Bedstefar var med til at stifte det radikale ven- stre i foråret 1905, men på et punkt fulgte han ikke de radikale normer. Han sagde ikke nej til at modtage ordner. De nordiske lande sendte alle efter 1. verdenskrig historikere til Vatika-

net, og de tre hjalp hinanden til at blive dekoreret. Bedstefar havde således både den danske, norske, svenske og finske ridderorden. Han har afleverede derfor i 1928 en biografi til ordenskapitlet, og i den har han – modsat de fleste tilsvarende biografier, som jeg har kendskab til – trods sin blufærdighed skrevet om sit privatliv.

Biografien til ordenskapitlet

”Jeg, Alfred Krarup, søn af forpagter Albrecht Thaer Krarup og Christine Arnoldine, f. Grønnerup, er født på Fogedgården i Rold sogn (Ålborg amt) 20/12 1872. Min fader døde allerede maj 1876, og fra den tid har jeg boet her i Kbh.; min moder, som døde 1923, havde for at opdrage mig og min yngre broder, pensionærer i huset. Fra 1882 gik jeg i Borgerdydsskolen

En spæd Alfred Krarup foreviget i Aalborg med sine forældre, Albrecht Thaer Krarup og Christine Grønnerup

på Christianshavn, hvorfra jeg 1890 blev student (med 1. kar.). Blandt mine lærere tænker jeg med taknemlighed på skolens bestyrer, den friske og fornøjelige Johs. Helms, som jeg havde i græsk og historie. Ved universitetet valgte jeg historie til hovedfag (med fransk og latin som bifag) og fulgte med interesse professorernes undervisning; Erslevs kildekritiske øvelser har for mig som alle deltagere i dem været særlig betydningsfulde som grundlaget for al historisk forståelse; Holms gennemhumane, elskværdige personlighed fik jeg først senere rigtig føling med; Steenstrup har hele mit liv igennem været mig en trofast ven, som

altid har fulgt mig og mine med største deltagelse. Embedseksamen tog jeg i sommeren 1896 med laud, men da havde jeg allerede (fra begyndelsen af 1895) gjort tjeneste som vikar på Universitetsbiblioteket.

Af megen betydning for hele mit senere liv har det været, at prof. Holm efter min eksamen valgte mig til at arbejde for Carlsbergfondet i Rom med de danske pavebreve i Vatikanarkivet. Jeg var 9 måneder (okt. 1897 – juli 1898) i Rom, glædede mig ved alt dernede, den dejlige natur, de historiske minder, kunsten, samlivet med elskværdige skandinaviske kunstnere, og fra den tid af har Rom altid været det sted på jorden, jeg følte mig mest draget mod. Så blev jeg kaldt hjem for at blive fast ansat ved biblioteket og måtte således – hurtigere end egentlig meningen var – afbryde opholdet i Rom. Jeg rejste hjem med sorg i sind, men det offer, jeg bragte, har jeg dog ikke fortrudt; biblioteksgerningen har jeg altid været glad for at have som min hovedbeskæftigelse. I 1902 fik jeg igen lov til for et år at tage til Rom, og denne gang blev rejsen af endnu større betydning for mig, da jeg i Rom traf min senere hustru, Maia Caspari, datter af prof. theol. i Kristiania, C.P. Caspari og Marie, f. von Zezschwitz. Vi blev gift på Campedoglio 2/7 1903.

Nygifte i Rom 1903

Hun blev mig en god og trofast hustru, fornøjelig og frejdig, en omhyggelig og kærlig moder for vore 2 sønner, sund og kraftig, til hun pludselig blev angreben af den kræftsygdom, hun bukkede under for i februar 1922.

Et par stolte forældre med den førstefødte

Gennem hende og hendes norske slægt knyttes jeg til Norge, som jeg år efter år har glædet ved at besøge. Efter hendes død blev hendes blide og elskelige broderdatter Aagot i huset hos mig og mine drenge, og 28/12 1923 stod vort bryllup hos hendes forældre på Hamar; vi har nu en lille dreng på 4 år. Hun har forstået ikke blot at vinde mig og blive mig en forstående og kærlig hustru, men også at knytte de store drenge til sig som gode kammerater.

Forlovet med Aagot Caspari under en rejse i Norditalien i sommeren 1923. Billedet er taget i Verona

Siden 1920, da arbejdet i Vatikanet efter den svenske arkivar, dr. Bååths forslag genoptoges,

har jeg foretaget 6 rejser til Italien og tilbragt 2½ år i Rom. Det nye materiale, jeg sammen med mine kammerater fra Finland, Sverige og Norge har samlet, skal jeg nu i de følgende år udgive, ligesom jeg i årene 1904 – 15 sammen med dr. J. Lindbæk udgav Acta Pontificum Danica, bd. 2-5. I tilknytning til mit biblioteksarbejde har jeg i samarbejde med min kollega, bibliotekar B. Erichsen, udgivet Dansk Historisk Bibliografi, 1-3 bd. (1919-27).

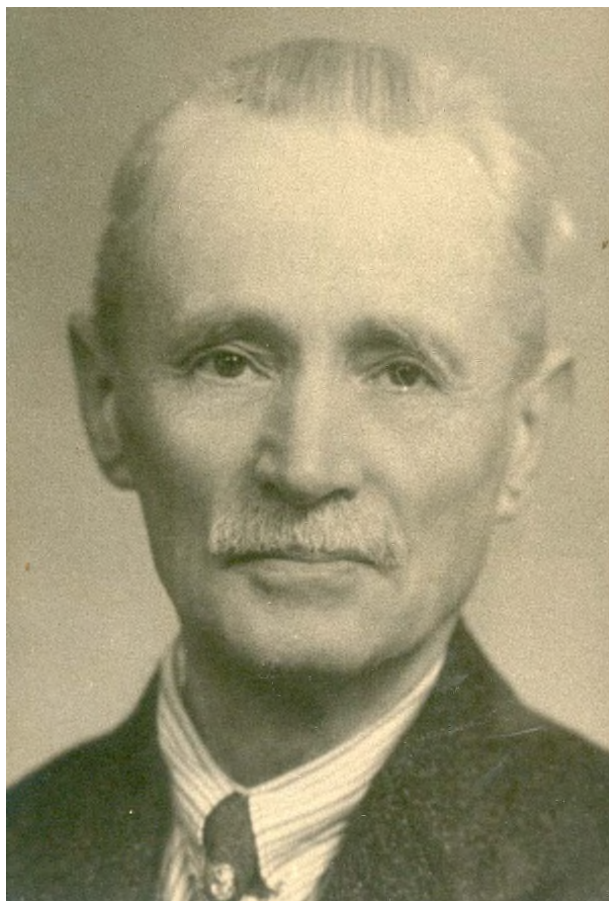
På biblioteket var jeg i 1911 avanceret til at blive bibliotekar, og har siden stadig været knyttet til udlånet og tillige haft håndskriftafdelingen under mig. Det var mig en stor skuffelse, at det ved dr. Sofus Larsens afgang i 1925 ikke blev mig, men den langt yngre, udefra kommende Svend Dahl, der blev valgt til overbibliotekar. Jeg kan endnu sige, at det er min faste overbevisning, at den nye ordning med den gennemførte fagdeling og udveksling med det Kgl. Bibliotek ikke alene berører Universitetsbiblioteket dets hidtidige stilling som et virkeligt universitetsbibliotek (for alle 5 fakulteter), men også i det lange løb vil forringe videnskabens kår her i landet ved, at der kun bliver ét eksemplar til disposition, hvilket særlig for dyrkere af de humanistiske videnskaber sikkert vil blive meget følsomt.
Kbh. 31/12 28 Alfr. Krarup”.

Født nærsynet?

Jeg var 16 år og skulle op i 2.G, da min bedstefar døde i 1950. Jeg husker ham derfor tydeligt, mest af udseende. For han var en meget blufærdig mand, ikke udadvendt og ikke meget talende.

Han kom en del i mit hjem. I Hammelev præstegård i sommerferierne og senere – efter 1945 – i præsteboligen på Wibrandtsvej 41. Jeg har aldrig set ham bære briller – til trods for at studier af vanskeligt læselige tekster havde været hans virke livet igennem; han var uendelig flittig. Når han var på besøg på Amager studerede han ofte medbragte fotostater af pavebreve. Dem arbejdede han med næsten til sin død; men brugte aldrig briller for at læse dem. Og han var en del hos mine forældre,

fordi Aagot - hans anden kone, Hans Hennings mor - var hos sine gamle forældre i Norge. De overlevede begge bedstefar, selv om han var ca. 15 år yngre end Aagots far, onkel Josef Caspari.

Bedstefar som jeg husker ham

En lup havde bedstefar ved hånden, når han arbejdede med fotostaterne, men ellers læste han ubesværet alle de latinske tekster.

Timelærer

Foruden at være bibliotekar ved UB – afbrudt af sammenlagt 5-6 års ophold i Rom – var han 1898-1935 timelærer i historie og latin på Borgerdydsskolen i Helgolandsgade (Vestre Borgerdyd). Her gik min far i skole i 12 år, fra 1. klasse til 3. G, og fulgtes hver morgen over 'Svineryggen' med sin far, for bibliotekaren havde altid de første morgentimer, så han kunne være på Frue Plads kl. 10.

Far fortalte, at han en gang til en årsprøve i historie havde haft sin far som censor. Selv om

han kunne det hele og afleverede en fuldent præstation, fik han kun ug-minus. Hvorfor? Jo, havde bedstefar forklaret, da de kom hjem: Man kan ikke give sin egen søn rent ug.

Borgerdydsskolen

Bedstefar havde – som de fleste Krarup'er i København - selv gået i Borgerdydsskolen. Grunden til Krarup'ernes tilknytning til Borgerdydsskolen var, at dens rektor fra 1828 til 1842 havde været den klassiske filolog Niels Bygom Krarup, barnebarn fra Dejbjerglund og model for 'den jyske Bertel' i Poul Martin Møllers klassiker: En dansk students eventyr. I skolens 150-års jubilæumsskrift fra 1937 har bedstefar skrevet afsnittet "Johs. Helms' tid, 1867-95". Johs. Helms – forfatter til "Jeg elsker de grønne lunde" - skal have været en inspirerende lærer.

Som gammel lærer var det bedstefar en stor glæde, at hans søn Per Krarup i 1949 blev rektor på den anden borgerdydsskole i København, Østre Borgerdyd, hvorfra Per i øvrigt selv var student. Efter nysproglig 1. G. i Helgolandsgade, var Per flyttet til Østre Borgerdyd for at blive klassisk sproglig.

Ved 1949-skoleårets begyndelse skulle onkel Per på den første skoledag i august i forbindelse med den daglige samling til morgensang præsentere sig selv for skolens lærere og elever. Jeg husker det tydeligt, for jeg begyndte samme dag i samme skoles 1. G efter at have gået i mellemskolen på Christianshavns Gymnasium.

Bedstefar havde på det tidspunkt haft apopleksi med lammelse i venstre side og var derfor dårligt gående og ikke statelig af ydre, men han ville meget gerne se sin søn introducere sig som rektor. Det brød Per sig imidlertid ikke om, så den gamle bedstefar sad under morgensangen på en bæk i Østre Anlæg – lige uden for skolen. Bedstefar boede i de samme dage på Wibrandtsvej, og jeg husker, at far havde svært ved tilgive sin lillebror hans handlemåde.

Bedstemors sidste måneder – bedstefar i Rom

Fars mor døde 25. februar 1922 af mavekræft. I forsommeren 1921 var hun blevet opereret på Kommunehospitalet, fik derefter en opblomstring om sommeren, og da bedstefar fra oktober skulle genoptage sit arbejde i Vatikanarkivet, rejste de sammen til Rom og holdt begge to ferie dér, inden han gik i gang. Hun rejste alene hjem sidst i oktober og besøgte på hjemvejen sin gamle veninde Jeanne Michaud, der var gift med en medicinsk professor i Lausanne. Allerede på turen til Rom, hvor de i Hamborg havde besøgt en veninde til bedstemor, og under opholdet i Rom havde hun haft svære mavesmerter, og efter hjemkomsten blev hun stadig dårligere. De sidste tre måneder af sit liv var hun således græsenke i København. Hendes mand arbejdede i Rom.

Bedstemor ryger cerut i det fri i Raageleje i sommeren 1919

Far, bedstefar og –mor i Raageleje juli 1921
Korrespondancen mellem dem findes i bedstefars arkiv, og det gør det muligt at følge udvik-

lingen i hendes sygdom så at sige dag for dag. Fra 5. november 1921 til 5. februar 1922 findes der i arkivet 24 breve fra hende til ham. Desuden – fremgår det af brevene – blev der skrevet nogle, som ikke nåede frem. De uddrag af brevene, der angår hendes sygdom er i kronologisk orden vedlagt som tillæg A til denne beretning.

Hvorfor tog han dog ikke hjem?

Far, der i sommeren 1921 var fyldt 17 år, gik i 3. G, lillebror Per i 2. G. De to brødre så, hvordan deres mor led af smerter og i høj grad savnede sin mand, der altså var blevet i Rom. Hvad fik ham til det? Han elskede og beundrede sin kone over alt på jorden. Var han hensynsløs og selvoptaget? Når man læser hendes breve synes det uforståeligt, at han bare blev i Rom. Motiveringen har naturligvis været pligtfølelse over for den opgave, der var bevilget ham ekstra midler til, i forbindelse med, at der i arkivet var en snævert samarbejde med kolleger fra Norge, Sverige og Finland, et samarbejde som han således ville svigte. Men når det så af korrespondancen fremgår, at arkivet var lukket i en periode i januar 1922 i forbindelse med pavens død og valget af efterfølger, så bliver hans pligtfølelse over for opgaven ganske uforståelig.

Min far var meget loyal over for sin fars minde, men mine søskende har fortalt, at han en gang på sine gamle dage læste et brev fra onkel Jens Christian højt for dem. Det var skrevet 1. februar 1922 og her havde Jens Chr. – som de husker det - skrevet til bedstefar, at nu skulle han altså komme hjem hurtigst muligt. Jens Christian, der var fætter til bedstefars mor, men kun et år ældre end bedstefar, var dr.med. og praktiserende læge på Frederiksberg, så han vidste, hvad sagen drejede sig om. Han og tante Margrethe, f. Heerfordt, var nære omgangsfæller med mine bedsteforældre, og bedstemor og drengene havde netop været til middag hos Jens Chr. og Margrethe, da han skrev sit brev.

Dette billede af bedstemor har, så længe jeg husker, hængt ved siden af fars skrivebord

Min søskende har flere gange givet udtryk for forargelse over bedstefars hjerteløshed. Men han var utrolig naiv med hensyn til patologi og sundhed, og han følte sig – som nævnt – uhyre forpligtet overfor den opgave, der var givet ham særlige midler til at løse. Og dertil skal føjes to undskyldende momenter. For det første var postgangen uhyre upræcis i den periode. Der var strejker i både Tyskland og Italien, bl.a. jernbanestrejker, og det fremgår af korrespondancen, at adskillige breve slet ikke nåede frem. Bl.a. viser det sig, at det brev fra Jens Christian, som far læste højt, først kom bedstefar i hænde, enten da han omkring 11. februar omsider havde besluttet sig for at tage hjem, eller efter hans hjemkomst. For det andet lagde bedstemor ikke skjul på – selv om brevene lyste af fortvivlelse - at han bare skulle blive, hun skulle nok komme sig. Det tog bare tid.

Trods de undskyldende momenter kan man ikke noksom undre sig over, at han ikke tog hjem til jul eller helt udsatte arbejdet til bedstemor var rask igen

Professor Friis

At han endelig tog sig sammen, så han nåede at komme hjem ca. en uge før bedstemors død, skyldes ene og alene vennen, professor Aage Friis. Når man læser bedstemors breve, får man respekt både for Aage Friis og hans norske kone, Benedicte, kaldet Bene, for deres omsorg for den fraværende vens syge kone. De aflagde hende jævnligt besøg, de sendte hende

østers - en ret hun elskede – og julen 1921 tilbragte hun i deres hjem, mens drengene, Bim og Per, var inviteret til Norge af en veninde med alt betalt, og endelig drog de omsorg for, for niecen Aagot rejste fra Hamar til København for at passe hende. Men først og fremmest var det altså Friis – ikke Jens Christian, der sørgede for, at bedstefar endelig kom hjem.

I bedstefars arkiv findes der tre breve fra Friis til bedstefar i Rom. Her beretter han om situationen og giver nøje forholdsordrer til sin gode, men tvivlrådige ven. De tre breve er tilføjet beretningen som tillæg B. Jeg husker, at min mor syntes, at professor Friis var en noget hoven og blasert herre. Jeg skal love for, at man får et andet indtryk af de tre breve og hans omsorg for den ensomme, døende veninde.

Bedstefars død og begravelse

Bedstefar døde 8. juli 1950 i Mesnalien ved Lillehammer under et ophold hos svigerforældrene Josef og Mimi Caspari. Under rejsen hertil var han faldet på gaden i Oslo og havde slået hovedet slemt. Mine forældre var os tre børn på cykeltur i Norge, og vi var i Mesnalien sammen med bedstefar få dage, før han døde. Han havde da en stor bandage om hovedet, og selv om han ikke var sengeliggende, var han meget svag, så meddelelsen om hans død kom ikke overraskende. Den modtog vi under et besøg i Gudbrandsdalen hos en af fars norske kusiner.

Hvor skulle bedstefar nu begraves? Aagot ville have ham i jorden i Mesnalien, mens far ønskede ham stedet til hvile på Solbjerg Kirkegård ved siden af sin mor. Tvivlen blev afgjort af onkel Per, der fra København telegrafisk tilsluttede sig broderens ønske, men situationen var på et tidspunkt så kaotisk, at bedstefars og Aagots søn Hans Henning og dennes kone Lillian var rejst til Norge for at komme til begravelse i Mesnalien. Men det endte altså med, at far begravede sin far i familiegravstedet på kirkegården på Søndre Fasanvej på Frederiksberg, hvor også Aagot blev begravet i 1974.

Mesnalien i juli 1950, få dage før bedstefar døde. Siddende Aagot, bedstefar med bandage om hovedet, stående Aagots forældre, Mimi og Josef Caspari. Josef var bedstemors næstældste bror, i 1950 92 år gammel.

Svenske mindeord

I Svensk Dagbladet for 13. juli 1950 skrev Ernst Nygren (1889–1968), der var svensk landsarkivar, og som bl.a. har skrevet om Vatikanteksternes ’tilkomst’ og opbygning, følgende mindeord: ”Tidligere bibliotekar Alfred Krarup døde 7. juli 1950, 77 år gammel, under et feriebesøg i Norge. Meddelelsen herom kommer sikkert til at vække savn og deltagelse hos mange svenske romerfarere, som har ham i venlig erindring fra mange møder i den evige stad. Han tilhørte nemlig veteranerne blandt Nordens Rom-elskere. Allerede i 1897, kort efter akademisk eksamen, sad han som undersøger af de pavelige serier i Vatikankarkivet, vejledt af den fremtrædende svenske forsker Karl Henrik Karlsson, og endnu i efteråret 1948 gennemførte han kompletterende arbejder dér. Gennem de mellemliggende 50 år har han gjort utallige rejser med samme mål, fra 1920 som deltager i de fælles skandinaviske Vatikanekspeditioner, som da blev taget op på L. M. Båadts initiativ.

Hans mangeårige fortrolighed med det hermed undersøgte arkivmateriale og helt specielt med den romerske kuries kancelli og skrivevaner fra middelalderens sidste perioder har været en stor gevinst ved den endelige gennemførelse af denne fælles nordiske arbejdsopgave. En lang

række bind i Acta Pontificum Danica, delvis sammen med andre udgivere, er det synlige vidnedsbyrd hans indsat i Vatikanarbejdet.

Gennem disse talrige besøg gennem et langt tidsrum var han blevet en gedigen kender af Rom og dermed vundet mange svenske venner i 1890’ernes skandinaviske koloni såvel som i kunstnerkredsene fra århundredes begyndelse. En nedskrivning af disse sammenkomster ville have bevaret mange interessante træk om nordisk omgang i det gamle regimes Rom, da det nye politiske liv endnu ikke gjorde sig gældende og da den svenske minister Bildt⁵⁰ var den selvskevne introduktør af alle nordiske forskere i Vatikanet. Vid etableringen af Det Svenske Institut, satte han sig hurtigt i forbindelse med såvel dets ledelse som de første stipendiater, og han savnedes sjældent ved Axel Boëthius⁵¹ demonstrationer af kejserfora og andre antikke mindesmærker i disse begyndelsesår. Som en ven af ’Roma aeterna’ og Sverige hylder vi ham derfor, da han nu er gået ud af tiden”.

Var den gamle lærer stolt, da hans søn Per blev rektor, må det formodes, at den gamle romerfarer ville have været ikke mindre glad og stolt, hvis han havde nået at opleve, at samme søn blev den første direktør for Det Danske Institut i Rom.

⁵⁰ Carl Bildt, f. 1850. Svensk diplomat. Har bl.a. skrevet ”Drottning Kristinas sidste dagar” (1896).

Var en anerkendt Kristina-forsker

⁵¹ Axel Boëthius (1889-1969). Svensk klassisk arkæolog. Fra 1926 første direktør for Det Svenske Institut i Rom. Det blev oprettet med stor støtte fra daværende kronprins Gustav Adolf, dronning Ingrid’s far.

Maja Krarups breve til sin mand i tiden 5. november 1921 til 5. februar 1922

(datoerne er anført i med 8 cifre således: De første fire cifre angiver årstal, de næste to månedens nummer og de sidste to dato med fire cifre)

19221105 - Brevkort. N. Søgade 33, 4.

Kjære fattersen

Nu sitter jeg i Bims⁵² seng og har ungerne omkring mig. Kom i morges over Kiel – Korsør, den nemmeste af ruterne; men gud, hvor må man bløde i mark, takket være valutaen. Billet Kiel – Korsør 680 mark!! Nu var Ringsted⁵³ her og han mener ret sikkert, at det er en følge af operationen, men safterne blandes ikke godt og mener jeg skal hvile, fornuftig diæt og ligge nogle dage. Det er vel også nerverne. Fandt min afføring ikke så dårlig. Jeg har det deiligt her, bliver vartet op og ungerne er svært søde. Din mor har det bedre og skal op. Nu forsøger jeg en uge hjemme, går til doktoren i slutten af ugen, og går det ikke bedre, så får jeg jo gjøre mere. Nu skriver jeg brev i morgen. Tak for dit kort i dag. Tænk for deilige ture dere har tat. Hils dem alle, mest dog selv fra os alle 3.

19211106

Så bliver det da endelig til et brev. Er glad for at reisen er færdig, selv om den gik over forventning. På stationen stod Bim, da jeg ankom ¼ før 8. De er forfærdelig søde begge to. Jeg var virkelig rørt, da Bim havde givet Anna⁵⁴ ordre til at købe 10 østers til mig til frokost. Jeg ringte strax til Ringsted, som altså kom om eftermiddagen. Jeg sagde da til ham, at du gjerne vilde ha mig til Kemp⁵⁵ og kanske lagt ind. Han mener øjensynligt at det ikke behøves og sagde det var så ofte efter operation at mavesafterne ikke var i orden. Jeg skulde

⁵² Fars kaldenavn

⁵³ Hans Chr. Ringsted, dr. med, familiens huslæge.

⁵⁴ Hushjælpen

⁵⁵ Skat Gunnar Kemp, dr. med (disputats om kliniske undersøgelser over ventriklens tømningforhold), specialist i mave- og tarmsygdomme. Overlæge ved Lucasstiftelsen.

hvile, behøvede ikke at ligge engang – men det gjør jeg nu foreløbig – og spise fordøjelig mad. Nu vil lade nogle dage gå og se, om det hjælper. Jeg har da nu de samme smerter. Skulde ikke ta klinikken i denne måned. Fik nogle piller, må godt tage lidt opium.... Sender et kort midt i ugen. 1000 hilsener og vær ikke ængstelig for mig; jeg skal nok blive rask.

19211107

Prof. Michaud⁵⁶ syntes, at jeg først og fremmest skulde gå til overlægen. Gjorde det så i dag. Det kunde jeg lige så godt have sparet mig. Det havde intet med operationen at gjøre og var det maven kunde jeg ikke være i bedre hænder end Ringsteds. 10 kr. Ajøs. Jeg er oppe i dag, har mindre ondt, når jeg er oppe...

19211112

Ja, nu sætter jeg mig til at skrive igjen. Det er jo den eneste forbindelse vi har med hinanden. Tak for kortet i går. Ja, nu har du vel for længst fået skrivelser herfra og du er vel lei over at jeg ikke er kommet til K emp. Men det er virkelig Ringsteds skyld. Jeg sagde at du gerne vilde ha mig lagt ind hos ham, men han mente jo så sikkert at vide, hvad der feiler mig. – måtte han nu ikke ta feil. Jeg spurgte ham i går igjen om han slet ikke mente det var en tarmkatar og han mente nei. Holder på at det er maavesafterne som ikke virker og særlig pancreassaften, hvorfor han gav mig nogle piller – som jeg syntes hjalp. Har nu i nogen dage ikke haft flere af dem og har det mindre godt – særlig rygsmerter – men nu er Bim ude efter 100 nye piller – de er dyre naturligvis og nu skal jeg ta regelmæssigt. Han vil se mit vand. Jeg stiger til sengs – i

⁵⁶ Veninden Jeanne Michauds mand i Lausanne. Vist nok læge.

barneværelset – med varmpude – varme-
flaske, kamel og uldtæppe. Huset er godt koldt
nu, har været sne og frost – nu sjask og
gråveir. Jeg fik et rigtig sødt brev fra
Theodor⁵⁷, som var bekymret for mig. Stakkels
ham selv, bare trist med sine børn. Esther og
Fr.⁵⁸ rent galt, Bernhard havde hosten, svær
halssygdom 40 grader og Carl ventes til våren!
Det eneste lyspunkt er at en ven af Bernhard
”Krogh” – som er millionær vil overta det
meste af hans gjæld. Men nu skal du høre: Fik
i dag et rørende brev far Maja Holth⁵⁹, som
invitere drengene til Langseth i julen med fri
reise og ophold! Synes du jeg kan være be-
kjendt at sige ja. Ja vi må bestemme os få du
svare, for hun skal ha beskeed for værelset
skyld. Bim blev henrykt, Per mindre. Hun me-
ner jeg kanske skal på klinik og lukker huset.
Hvad skal jeg så gjøre af mig selv? I julen.
Skal jeg lukke huset og ta til Slemdal⁶⁰? Det er
kjedeligt for Aagot, som vi så gjerne vilde ha
havt her.

19211120

søndag aften

Endelig fik jeg da i fredags både et brev skre-
vet 10 ds. Og et kort....Hvad skal jeg gjøre i
julen. Ungerne rejser altså til Langseth og vist
nok alt den 22de aften. Genis skrev strax og
bad mig komme til dem. Ved i 14 dage at luk-
ke huset, kan jeg vel sagtens få penge til rei-
sen. Med min mave går det i det hele en smule
bedre. I går havde jeg et tilbagefald og var for-
pint. Afføringen er grim...Jeg holder skik-
keligt diæten; mend er kan jo komme en liden
feil af uvidenhed. Jeg føler mig ikke særlig
træt, men er altså svært mager. Nu vil jeg veie
mig igjen, før jeg går til Ringsted på fredag.
Vil spørge ham, om han mener Norge vil gjøre
mig godt. Sitte alene her hjemm orker jeg ikke.
Drengene er søde og gode.... Her er meget
ensomt uden dig

⁵⁷ Theodor Caspari: Maja ældste bror

⁵⁸ FR = Friman (Clasen) gift med Esther. Han var revy-
forfatter og visedigter med tilnavnet ’Lygtemanden’

⁵⁹ Veninde til Maja. Drev vist nok pensionat i/ved
Lillehammer. Langseth var vist pensionatets navn.

⁶⁰ Slemdal var broderen Eugens (Genis) hjem.

19211125

Tak for brev fra den 18nde som jeg fik i går..
.....Jeg selv har det bedre, for så vidt som jeg
ikke er så forpint.. Afføringen er likedan og
jeg har tabt 2 pund til. Var oppe hos Ringsted,
som mener det være langvarigt. Jeg skal fort-
sætte med de dyre piller, drikke piskefløde og
holde en passende diæt, dog ikke særlig streng.
Jeg fortalte om en mulig reise til Norge, hvad
han godt mente, jeg kunde. Jeg kan ikke lide at
bede mig selv til Friis....

19211208

Brevkort: Var i går hos Kemp uden at komme
til, men i morgen kl. 2,15 skal jeg endelig
hjem søge ham. Uf, så skal jeg vel pumpes!
Gud ved hvad han siger

19211214

Brevkort: Hvor kjedeligt at mine breve går
tabt. Jeg skriver mindst 1 om ugen. Vi får alle
dine breve,

Jeg skal i morgen på Lucasstiftelsen i ca. 5 a 6
dage. Om jeg så kommer ud til jul ved jeg ik-
ke, men antar det. At du tror det bliver roligere
hos Friis end i Slemdal beror på en misforstå-
else. Tænk på selskabeligheden her, som jeg
ikke undgår. Og holde diæt hos Friis! Det bli-
ver svært. Jeg gruer svært, men kanske kan jeg
bli på klinikken i ro. Misforstå mig ikke. Du
ved Bene er så sød, men forstå sig på syge, det
gjør hun ikke og med min medfødte beskeden-
hed – vil jeg intet sige!Jeg har det som al-
tid, er blevet en smule madlei også. Synes alt
er ækelt, men vær ikke ængstelig, for det hele
er jo ikke farligt, men tager tid og kræver ple-
ie, som jeg jo ikke just får her, når man selv
skal sørge for sin diæt....

19211216

Lucasstiftelsen: Kjæreste Alfred

Ja det bliver altså julebrev, jeg sender i dag og
så vil jeg håbe, at det kommer frem. Ja, kjære
dig, gid du må få en rigtig hyggelig julaften –
så god, som den kan være uden den kjære fam-
ilie.. Ja, det bliver en underlig jul for os alle,
skilt som vi bliver i syd og nord.... Lucassø-

strene kan ikke måle sig med de hyggelige sygepleiersker fra Kommunehospitalet og i det hele taget var der hyggeligere ... Blev i dagningen pumpet, dog med en slange halv så tyk, så det gik, skjønt fælt er det. I morgen skal jeg på den igjen. Kemp var her i dag. Han vil nu gi mig flere prøvemåltider – tarmkost – (Kemp er brilliant) den vist god. Det bliver spændende at høre, hvad han finder ud af, og hvad han vil gjøre med mig. Jeg har det så nogenlunde i det hele. Mimi⁶¹ har vist skrevet, at jeg ser godt ud, bedre end i Rom....

19211219

Brevkort: Lucasstiftelsen. I dag faldt så dommen og det er som Dr. K siger pancreaskirtlen, som ikke fungerer og en lille sner af tyktarmskatar. Har nu fået en trykt liste, hvad jeg må spise, og det er en del ting, dog bare kedelige sager, desværre. Men hvad der satte mit humør stærkt ned er dog at Kemp siger at pancreaskirtelen aldrig mere fungerer normalt, muligvis noget bedre. Det er jeg stærkt fortvivlet over. Rygsmerterne kommer fra pancreas, så de beholder jeg vel også. Han er meget omhyggelig og tiltalende. Så drar jeg til Friis juleaften, dog kun til 2den januar. Laver hjemme mad til juledagene og tager med mig. Friis var her i går, og fru Mack⁶². I dag tager jeg hjem med den af drengene, der kommer her. Vi har sendt et reccommanderet julebrev, håber du får det

19211220

Brevkort: Tak for brev i dag fra d. 14. jeg forstår ikke det med brevene. Vi skriver hver uge et langt brev og du får dem aldrig....Ja så er jeg da hjemme igjen. Betalte 80 kr. der iberegnet lægen. I dag kjøbt ny medicin. Jeg er kjed af alle udgifter for mig og bare det så hjalp. Bedre kan jeg vel bli, men bra? Skal ringe Kemp op om 14 dage...Du spør om appetiten. Den er god. Vægten ved jeg ikke. Skal veie

⁶¹ Mimi. Gift med Josef, Majas næstældste bror. De var forældre til Aagot. Var med døtrene Anna og Aagot i Rom sammen med Maja og Alfred i oktober 1921

⁶² Ingeborg, gift med Mouritz Mackeprang. Som Alfred og Maja Krarup havde de sommerhus i Raageleje

mig, før jeg d. 24. drar til Friis..... Ja, gid du nu fik alle mine breve og kort....

19211225

Solsortevej (hos Friis), juledag.

Jeg tør næsten ikke afsende breve længer, da de jo sjældent arriverer, men da jeg ikke er i besiddelse af et kort, vover jeg det dog. Nu håber jeg at du har fåt besked om mig og om hvad Kemp mente. Jeg driver på med diæt, men når jeg skal holde diæt, kniber det altid med appetitten, men det går nok alt sammen. Jeg tror næsten sikkert at en del af mine smerter – jag i ryg og bryst – må være rheumatisk. Jeg tager af og til asperin eller phenacitin for at få sove lidt og Jens Chr. sagde, det skulde jeg bare. Nu skal du ikke være for bekymret stkkars dig – det er en kjedelig, langvarig historie – men den går over eller i alt fald bedres i høi grad.

19211231

Brev: Atter i dag fik jeg et brev fra dig, skrevet 1ste og 2den juledag. Tusind tak. Men søde dig, jeg har vist rent skræmt dig op med det dumme kort. Du skal ikke ta det så høitideligt. Jeg bliver da sikkert helt rask, og selv om jeg skal være altid forsigtig med at spise fede ting, kan jeg da leve høit og godt. Jeg får spise en masse kogt kjøt, fars, høns, hakkebøf, kalkun, fasan, hare, tunge....De sidste dage har jeg god appetit. Var med hos Macks og spiste kalkun og deilig suppe....Alle synes jeg ser godt ut, kun svært mager. Pines jeg smerterne, tager jeg et salicylpulver. Jens Chr.⁶³ sagde, det kunde jeg gøre hele livet lang.

19220104

Brevkort, Nr. Søgade: Ja nu er jeg hjemme igjen, og det også deiligt. Friis' usigeligt søde mod mig. Du skriver vel og takker dem. Friis og jeg er du. Jeg har det bedre, mindre smerter....Ved du, at Friis har skrevet til Hamar og bedt Aagot komme herved og være hos mig. Han vilde ikke, jeg skulle være alene – og hun har opgjtt sangen og vil gjerne.

⁶³ Jens Chr. Krarup, dr.med., praktiserende læge på Frederiksberg

19220113

....Lørdag 8 dage kommer vist Aagot, og jeg er glad for det. Hun kan gøre mig forskellige tjenester, som ærinder osv., da jeg går ud så lidt som muligt. Jeg fryser altså mere end jeg kan beskrive. Her er frost og det er fordi jeg er bleit så tynd. 104 pund med klæder. Jeg var hos Klem i dag og han vil gerne få mig lidt federe, men da pancreas ikke fungerer, og jeg så ikke må få spor af fede ting, kniber det jo. Fik medicin for at få appetit – den er så la la. Men i det hele går det jo, og jeg er på klinikken hver dag, dog ikke mange patienter tager jeg. Ellers sidder jeg hjemme hver aften – har ikke været ude siden jul....

19220117

...Tænk, jeg skal for første gang efter jul ud i aften, en hel begivenhed. Her gives 5 russiske forestillinger af personalet fra Moscau og det skal trods det at man ikke forstår et hak være så storartet. Jeg flottede mig og fik en billet til noget som heder 'Kirsebærhaven' og har udførlig tekst dertil og lånt kikkert....Nu får vi se, hvordan det går. Et salicylpulver tager jeg hver dag – for at føle mig bedre og Jens Chr. har sagt, det kunde jeg gerne gøre hele livet lang, uden skade. Smerterne er ikke så heftige, men jeg har altid tryk i maven eller ondt i ryggen. Bare jeg fik appetit, men jeg har ikke lyst til noget. Jeg begyndte i dag med Evers måltid og drikker dobbelt øl og maltextrakt og piskefløde. Jeg får lære at være tålmodig, det er sikkert, men maven er altid langvarigt....

19220120

Brevkort: Tak for langt brev i morges. Ja, du har det da heldigvis bare godt. Det er jeg glad for.....Aagot kommer i morgen tidlig, og det bliver hyggeligt. Om videre muntert for hende, ved jeg ikke, for jeg er ikke mere morsom, sidder og sløver i sofaen. Den russiske forestilling 'Kirsebærhaven' var storartet.

19220126

Tak for sidste brev, vist fra den 20ende. Ja nu er da paven død....Mon det er lukket i arkivet, det kunde jo let bli en lang stands. Ganske in-

teressant må det da være i denne tid. Ja, her er alt ved det gamle. Dog synes jeg at jeg de to sidste dage har det bedre, her lidt mindre smerter, og det er jeg frygtelig glad for. Jeg gik op til Ringsted i går, og han siger det samme som Kemp, at denne hersens pancreas er ude af funktion og vil ikke funktionere mere, men at smerterne dog kan holde op. Da jeg klagede stærkt over at jeg ikke kunde spise og at navnlig franskbrød var mig modbydeligt, mente han at jeg godt kunde forsøge med lidt rugbrød m. f.eks. lidt appetitsild på og det har jeg med henrykkelse gjort i 2 dage og har det som sagt bedre. Vovede mig på en banan. Jeg får forsøge mig frem, for spise, må jeg. Havde visit af Margrethe. De har det godt, men Jens Chr. har susende travlt med den spanske...I går var der 6 østers fra Friis – nam-nam! Og ved 5 tiden ringede Clausen⁶⁴ op om jeg vilde spise middag der kl. 6 og spille bridge. Kun fru Mack, og tænk jeg drog af og det gik godt. Da jeg skulde hjem havde de bestilt en bil til mig – de er rørende. I næste måned vil jeg altså ha en damebride m. middag, 6 damer. Friis, Clausens, Mack, Rasmussen⁶⁵ og fru Ammentorp⁶⁶. Det er svært hyggeligt at ha Aagot her.

19220130

Jeg har det som sædvanlig. Min mave er svært spændt. Som en ballon og et væmmelig tryk. Ryggen bedre. Kanske jeg drikker for meget. Drikker masse øl – er altid tørst. Gud ved når det bliver bedre. Har vist heldigvis lagt på mig et par pund og det er da godt. Nu skal barna ned med brevet og vi skal alle i seng, så god nat.

Du kan tro jeg længes efter dig også, og det er langt frem desværre.

⁶⁴ H.V. Clausen, historiker. stillede i 1918 på baggrund af personlige rekognosceringer forslag til et forløb af grænsen mellem Danmark og Tyskland, som stort set svarer til den nuværende dansk-tyske grænse.

⁶⁵ Fru Frederikke Barbara (kaldet Lilli), gift med forfatteren Lauritz Emil Rasmussen. Hun var norsk. Ægteparret opholdt sig i Rom 1902-03. Handlingen i de fleste af hans romaner finder sted i Italien

⁶⁶ Gift med generallæge J.L. Ammentorp

19220201

Brevkort: Bare et par ord på kort i dag. Friis var heroppe for et par dage siden; han er rørende til at komme og sender mig jævnlig østers. Men han sagde, at han havde skrevet til dig og sagt, at han syntes du burde gjøre en tur hjem. Kjære dig, spekuler nu ikke over det. Det vilde være rent tåbeligt her i vinterkulden at foreta den reise, og slet ikke nødvendigt. Selvfølgelig længes du efter at se mig og høre nærmere om min sygdom og jeg længes efter dig. Men jeg fortæller dig jo altid nøiagtig, hvorledes jeg har det og vi ved jo at det er en sygdom, som er langvarig. Det går lidt op og ned, en lille diætfeil er nok til at plage mig. I dag har jeg det rigtig godt, spist Friis østers. Jeg har lagt på mig 5 pund, sikkert maltøllet Lev vel du kjære ven og vær ikke urolig for mig.

19220205

Nu er vi snart indiset her. Jeg har ikke været ude i 2 dage, på klinikken vil de ikke se mig for influenzaens skyld. Jeg har det som sædvanligt, kjedeligt med den oppustn. af maven, maven står som en tromme og kan næsten ikke få tõi på. Jeg har jo lagt på mig og er tyk i ansigtet, som en bolle. Det er den særeste sygdom, jeg har kjendt. 2 gange i ugen sendes der mig østers, det er nok Clausens...Jeg længes efter at høre om du fryser endnu. Er arkivet begyndt igjen. Forførdelig kedeligt med disse afbrydelser i breve.

På klinikken, der lå på Trianglen

Tre brev fra professor Aage Friis

16. januar 1922:

Kære ven. Tak for dit gode nytårskort. Dine kærlige ønsker gengælder vi af fuldt hjerte.

Men det lader sig jo ikke nægte, at vi med stor bekymring ser på vor kære Majas tilstand. Vi var såre glade ved at have hende her; hun kom øjensynlig noget til hægterne herude, men godt er det ikke. Selv om hun holder sig oppe og endog går på klinikken, så er det småt. Hun har tabt stærkt i vægt, magrer så forskrækkeligt og ser meget svag ud. Uden alvor er stillingen ingenlunde, som din fætter vist samtidig skriver til dig.

Det er uendelig trist, at dette er kommet således, så livskraftig, arbejdsdygtig og glad Maja har været. Men operationen i fjor viste jo, at der var noget alvorligt på færde, og siden har det ikke udviklet sig godt. Det er jo ikke udelukket, at der kan ske en vending til det bedre, men det må forudses, at der kan komme tid med nedgang og med årsag til ængstelse.

Dr. Krarup og vi har, som du kan forstå, talt meget om, hvorvidt det var rigtigt, at du under disse forhold blev i Rom vinteren over. Vi har hidtil ikke ment at burde rejse spørgsmålet over for dig, men vi synes nu, at det ikke længere bør udsættes. Jeg skriver derfor dette til dig efter aftale med dr. Krarup.

Øjeblikkelig hjemrejse er ikke nødvendig, dels har Maja for tiden det ret tåleligt, dels kommer Aagot Caspari jo på lørdag herved. Endelig bør du vist forberede din hjemrejse lidt ved – uden at omtale vore breve for eftertrykkeligt – antyde, at du ikke holder af at blive længere borte, da Maja jo ikke endnu er rask. Men jeg tror, at du bør tænke på et ikke for fjærnt øjeblik og under de nærværende forhold har, mener dr. Krarup og jeg, vanskelighederne derved lades ude af betragtning. Maja vil utvivlsomt afvise tanken, som hun i det hele vel har afmalet sin tilstand ret lyst; om hun selv inderst inde ser det således er vel tvivlsomt, og jeg tror, at hun i virkeligheden ønsker dig hjem. Du bør næppe rejse en diskussion

med Maja om hjemrejse eller ikke, men efter den forberedende meddelelse melde din hjemkomst så sent, at Maja ikke kan remonstrere.

Ja, kære ven. Det er bedrøveligt at skulle skrive således til dig; jeg gør det visselig ikke med let hjerte. Det bliver ikke med glade tanker, du denne gang rejser mod nord, men det siger sig selv, men det siger sig selv, at du vil gøre, hvad du formår for at tage dette så roligt som du kan overfor Maja. Vi tænker med det hjærteligste venskab på eder alle, og jeg behøver ikke sige dig, at vi i enhver henseende er til rede med råd og dåd.

Hos os alt vel. Vi sender dig de kærligste hilsener. Din hengivne ven Aage Friis

1. februar 1922

Kære Krarup! Tak for dit kort. Jeg forstår jo, at det ikke er med glade tanker at du foreløbig bliver i Rom. Brevet fra din fætter, som afsendtes samtidig med mit, men ikke var anbefalet, har du vel nu forlængst fået og vil have set, at det ikke indeholder væsentlig nyt. Skulde du ikke have fået det, vil det derfor heller ikke være af større betydning. Jeg har atter i går talt med dr. Krarup, efter at Maja havde været der i søndags. Han billiger din bestemmelse om at være hjemme sidst i februar og mener hverken at du behøver at fremskynde din hjemkomst stærkere, eller at du bør blive borte meget længere. Maja, som vi jo jævnlig ser, befinder sig ikke vel, men kan dog stadig være lidt på klinikken og færdes lidt ude. Der er dog næsten uafslidelige smerter og adskillige ting, der nærmest må tydes som en forværrelse. Hun er meget glad ved at have frk. Caspari herved, og denne er glad ved at være her og kunne hygge efter evne om Maja,

Jeg sagde i går til Maja, at jeg skrev til dig, at jeg syntes det var en alt for uhyggelig tilstand, at du gik nede i Rom, når hun var så småt kørende, og jeg vilde foreslå dig snart at tage hjem ”på nogen Tid”. Maja gjorde heroverfor

kun meget svage indvendinger, og jeg forstår i det hele, at hun ubetinget vil være glad ved, at du kommer hjem. Jeg tror du bør indrette dig på ikke i dette forår at komme tilbage til Rom, men det kan måske overfor Maja være hensigtsmæssigt at give det udseende af, at du kun tænker på et noget længere foreløbigt ophold herhjemme. Der er altså ikke noget i vejen for, at du i dit brev, hvis det ellers passer, kan hentyde til, at også jeg synes, at du, da det øjensynlig trækker ud med Majas sygdom, skulde komme hjem for nogen tid. Jeg gjorde jo med vilje den omtalte bemærkning som en lags forberedelse.

Jeg har lige talt med Larsen. Svaret forandrer selvfølgelig ikke, hvad jeg og din fætter råder dig til. Forholdene ved Biblioteket bør du lade ligge ganske roligt, indtil du kommer hjem for så at få det ordnet på bedste måde. Larsen vil selvfølgelig være behjælpelig hermed.

Der er intet nyt herhjemme.

Vi tænker på dig med deltagelse og venskab. Hjertelig hilsen fra os alle. Din hengivne Aage Friis

13 februar 1922

Kære Krarup. Dit Brev af 7. februar har jeg modtaget og skynder mig straks at svare dig. Det er jo højst besynderligt, at du ikke har fået nogle af de Breve, som Krarup, muligvis også Ringsted, har skrevet til dig, Men sagen forandres, som jeg skrev til dig sidst i et brev, som jeg håber du rigtig har fået, ikke, da disse lægebreve ikke indeholdt noget væsentlig udover hvad jeg har sagt dig, og sagen er ikke usikker. Du bør komme hjem nu og ikke udsætte din hjemrejse længere end til omkring den 20., således som Du har bestemt. Larsen ve ingen besked, og du skal ikke lægge vægt på, hvad han har skrevet.

Du kan stole ganske nøje på, hvad jeg har skrevet, da mine breve er affattede efter samråd med dr. Krarup; vi ses jævnlig og taler om Majas tilstand. Hun har i de sidste dage haft influenza og har derfor måttet ligge, dog ikke med meget stærk feber, og Krarup mente, at denne i løbet af et par dage vilde være ovre. Det er da muligt, om end ikke meget sandsyn-

ligt, at hendes kræfter vil være taget af som følge af influenzaen, men i øvrigt er det utvivlsomt, at der har været en langsom tilbagegang, selv om der lejlighedsvis har været nogen formindskelse af de smerter, som jo næsten uafbrudt piner hende. Altså, kære Krarup, Du skal ikke spekulere mere over sagen, men følge Din bestemmelse og komme hjem. Jeg har sagt til Maja, at Du havde skrevet til mig og antydet, at du tænkte på at komme hjem sidst i måneden, således at hun derigennem er noget forberedt, og så vidt jeg skønner, ubetinget glad for, at du kommer hjem.

Det er overmåde heldigt, at frk. Caspari er her nede, ikke mindst under influenzaen; hun er så vidt vi skønner meget for Maja.

Benedicte Friis har tilføjet: Vi må bare håbe, at Majas tilstand må bedres. Hun ser forfærdelig ud. Det må du være forberedt på.

Litteratur

Generelt

Dansk Biografisk Leksikon, 1.udgave (Bricka)
Dansk Biografisk Leksikon, 2..udgave (Engelstoft og Dahl)
Danske Slotte og Herregårde, Hassings Forlag, Kbh. 1963 – 67
Den danske kirkes historie, Gyldendal 1950 – 66
Den danske salmebog, 1953
Den store Salmonsens
Gyldendals Danmarkshistorie, o. 1980
Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, 0. 1990
Meddelelser om familien Krarup
Politikens Danmarkshistorie, 1962 – 66
Trap's Danmark, 4. udg., o. 1900

Specielt

Forfatter	Titel	År-måned	Beretning
Begtrup, G	Agerdyrkningens tilstand I Dk, bind III	1812	Et pietistisk ægtepar?
Bering Lisberg, Henrik	Christian IV - Danmarks og Norges Konge	1890-91	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange
Bokkenheuser, Chr.	Et Handelshus i Viborg i 17' årh.(Prsonalh. Tids)	1937	Højt at flyve...
Bro-Jørgensen, Marianne	Viborg Historie, Næringslivet og dagligdagen	1998	Højt at flyve...
Bøttinger, L. J.	Æbeltoft og omegn	1893	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft
Christensen, Villads	Jens Henrik Krarup (Medd. om fam Krarup)	1933	Et pietistisk ægtepar?
Dyssel, L.W. og Vagn	Slægten Syssel i Danmark gennem 300 år	1952	En forsmået magister
Egevang, Robert	Det gamle Ebeltoft	1975	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft
Elle Jensen, Folmer	Pietismen i Jylland	1944	Et pietistisk ægtepar?
Hansen, Georg	Præsten - en kulturhistorisk undersøgelse	1946	Et pietistisk ægtepar?
Hansen, Georg	Degnen - studie i 18. årh. kulturhistorie	1944	Glemte at hæve sin pension
Häggglund, Bengt	Teologiens Historie - en dogmhistorisk oversigt	1967	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut
Jensen, Knud C. og Vedsted, Jacob	Købstadsliv i 700 år (Ebeltoft)	2001	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft
Klitgaard, Carl	Magister Ejnar Dyssel (Pershist. Tidsskr)	1911 & 1942	En forsmået magister
Knudsen, Ole Bech	Separations- og skilsmisssager (Prshist. Tidsskr)	1993	En forsmået magister
Krarup, Alfred og Lindbæk, Johs.(udgivere)	Acta Pontificum Danica VI	1915	En grundløs beskyldning
Krarup, Christian	Om slægtens oprindelse (Medd. om fam. Krarup)	1930	Stamfaderens morfar-og epitafiet i Dejbjerg kirke
Lange, Nanna	Oplysn. om Inger Hansdt.K.og hendes børn (Medd.)	1922	Stamfaderens morfar-og epitafiet i Dejbjerg kirke
Lausten, Svend	Estvad og Rønbjerg sogne - Historie til 1880	2000	En kone med ben i næsen
Lind, Jens	De ældste Krarup'er (Medd. om fam. Krarup)	1933	Et pietistisk ægtepar?
Lundby, Jørgen	Herrnhutismen i Danmark	1903	Et pietistisk ægtepar?

Manniche, Jens Chr.	Damen der skød på doktoren	1991	En grundløs beskyldning
Matthiessen, Hugo	Snapstinget - Jyske termin - marked og mennesker	1946	Højt at flyve...
Nielsen, Niels	Fra Tved sogn på Mols (Randers Amts Årbog)	1924	For storslået indsats
Nørregaard, Jens	Peder Skram og Elsebe Krabbe - en levnedsskildring	1887	Gift med Danmarks vovehals
Rasmussen, Poul	Ebeltoft købstads historie	1951	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft
Rochstroh, K.C.	Den Nationale Hær	1909 - 1926	Knyttet til Frijsenborg
Rørdam, Holger Frederik	Monumenta historiæ danicæ	1875	Gift med Danmarks vovehals
Severinsen, Peder	Hvordan reformationen indførtes i Danmark	1936	Gift med Danmarks vovehals
Viborg Stiftsmuseum (udgiver)	Hugo Matthiessens Viborg - fotograferet sep. 1919	1986	Højt at flyve...
Zezschwitz, Ecke von	Stambaum derer von Zezschwitz	1988	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut
Zezschwitz, Ida von	Om slottet Deusch Baselitz	1947	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut
Zezschwitz, Paul von	Zur Geschichte derer von Zezschwitz	1911	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut
Zezschwitz, Theodor von	Erinnerungen an meine grossvater Gerhard von Z	1988	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut
Ørberg, Paul G	Viborgs Historie, bind 1	1998	Højt at flyve...

Personindex

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Abel	Peder	Handelsmand i Randers	Siden faderen er upålidelig	77
Abildgaard	Dorthe	Gift m. Wenzel Rothkirch	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Aleksandrine		Dronning af Danmark	For storslået indsats	10
Ammentorp, f. Rasmussen	Marie Christiane	Gift m. generallæge Ammentorp	En grundløs beskyldning	104
Andersdatter	Ane	Mor til Maren Nielsdatter	Knyttet til Frijsenborg	67
Andersen	Clement	Skipper	Gift med Danmarks vovehals	20
Andersen	Rasmus	Rytterbonde i Vissingkloster	Glemte at hæve sin pension	81
Anker	Hans Christensen	2. gang gift med Inger Hansdatter Krarup	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Debjerg Kirke	55
Aubert	Sophie	Gift med Johs. Lindbæk	En grundløs beskyldning	93
Bering	Jens Jensen	Præst i Skjern	Et pietistisk ægtepar?	50
Bering-Lisberg	Henrik	Leder af Rosenborg-museet	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	13
Bildsøe	Poul Matthias	Biskop i Århus	Et pietistisk ægtepar?	48
Bildt	Carl	Svensk diplomat	En grundløs beskyldning	100
Birket-Smith	Sophus	Chef for Universitetsbiblioteket	En grundløs beskyldning	92
Bjørnbak	Lars	Højskoleforstander	Gift med Danmarks vovehals	16
Blegvad	Christen Nielsen	Gårdmand i Kondrup	Siden faderen er upålidelig	78
Blegvad	Peder Nielsen	Gårdmand i Raasted	Siden faderen er upålidelig	74
Boëthius	Axel	Svensk Klassisk arkæolog	En grundløs beskyldning	100
Bokkenheuser	Christian	Oberstløjtnant, militærhistoriker	Højt at flyve...	27
Bricka	C.F.	Historiker, rigsarkivar	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14 & 92
Bro-Jørgensen	Marianne	Historiker	Højt at flyve...	28
Brorson	Broder	Biskop i Ålborg	Et pietistisk ægtepar?	51
Brorson	Hans Adolf	Biskop i Ribe, salmedigter	Et pietistisk ægtepar?	51
Brorson	Nicolai	Præst, Sct. Nicolai i Kbh.	Et pietistisk ægtepar?	51
Brøgger	Rasmus Nielsen	Gårdmand i Gylling	Aftægt - pensionering af selvejere	90
Brøndum-Nielsen	Johs.	Professor	For storslået indsats	9
Buchtrup	Søren	Købmand i Ebeltoft	undermåler - blev købmand i Ebeltoft	84
Bygum	Constance	Gift med Chr. Krarup	Et pietistisk ægtepar?	47
Bygum	Niels Jensen	Ejer af Viumgård	Et pietistisk ægtepar?	47

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Bynch	Lorentz	Præst i Tønning	Glemte at hæve sin pension	82
Bøggild Andersen	C.O.	Historiker, professor i Århus	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Bååth	L.M.	Svensk historiker	En grundløs beskyldning	100
Caspari	Carl Paul	Professor i Kristiania	En grundløs beskyldning	95
Caspari	Eugen (Geni)	Lektor i Kristiania	En grundløs beskyldning	102
Caspari	Josef	Lektor i Hamar	En grundløs beskyldning	97
Caspari	Theodor	Teolog og digter i Norge	En grundløs beskyldning	102
Caspari, f. Sømme	Mimi	Gift med Josef Caspari	En grundløs beskyldning	99
Caspari, f. von Zezschwitz	Marie	Gift med C.P. Caspari	En grundløs beskyldning	95
Christensdatter	Maren	Formentlig Espen Christensens søster	Siden faderen er upålidelig	77
Christensen	Espen	Møller	Siden faderen er upålidelig	74
Christensen	P. Ingolf	Tegner i Skjern	Et pietistisk ægtepar?	47
Christensen	Peder	Møller i Albæk Mølle	Siden faderen er upålidelig	75
Christensen	Villads	Præst i Græsted	Et pietistisk ægtepar?	47
Christian		Prins, søn af Chr. IV	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Christian I		Konge af Danmark m.v.	Gift med Danmarks vovehals	20
Christian II		Konge af Danmark m.v.	Gift med Danmarks vovehals	18
Christian III		Konge af Danmark m.v.	Gift med Danmarks vovehals	20
Christian IV		Konge af Danmark og Norge	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	13 - 14
Christian VI		Konge af Danmark m.v.	Et pietistisk ægtepar?	50 & 64
Christian X		Konge af Danmark	For storslået indsats	10
Christoffer		Greve af Oldenburg	Gift med Danmarks vovehals	20
Clasen	Friman	Revyforfatter, gift m. Esther Clasen	En grundløs beskyldning	102
Clasen	Vesla	Krydsordsforfatter i Oslo	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	58
Clasen, f. Caspari	Esther	Datter af Theodor Caspari	En grundløs beskyldning	102
Clausen	H.V.	Historiker	En grundløs beskyldning	94
Dahl	Svend	Chef for Universitetsbiblioteket	En grundløs beskyldning	96
Dyssel	Arnold Christian	Amtmand	En forsmået magister	40
Dyssel	Arnold Christian	Justitsråd, broder til Eiler Chr. Dyssel	En forsmået magister	45
Dyssel	Eiler Christian	Magister, præst i Vrensted-Tise	En forsmået magister	40
Dyssel	L.W. og Vagn	Udgivere af Dyssel-slægtsbog	En forsmået magister	42
Dyssel	Mathias	Broder til Eiler Chr. Dyssel	En forsmået magister	45

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Egevang	Robert	Museumsinspektør	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	85
Elle Jensen	Folmer	Højskoleforst., Ejer af Hessel	Et pietistisk ægtepar?	49
Erhle	F	Bibliotekar i Vatikanet	En grundløs beskyldning	92
Eriksen	Baldur	Universitetsbibliotekar	En grundløs beskyldning	94
Erlang	Frederik Krarup	Kontorchef i krediteforen.	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	55
Erslev	Christian	Rigsarkivar	En grundløs beskyldning	94
Espensdatter	Maren		Siden faderen er upålidelig	76
Espensdatter	Margrethe		Siden faderen er upålidelig	76
Espensen	Christen	Gårdmand i Helsted	Siden faderen er upålidelig	76
Ewald	Enevold	Præst, fader til Johs. Ewald	Et pietistisk ægtepar?	49
Falkenhayn	Catharina	Gift m. Johan Rothkirch	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Falster	Christian	Rektor i Ribe	Et pietistisk ægtepar?	49
Fogh, f. Krarup	Bodil	Forf. Datter	Gift med Danmarks vovehals	17
Foss	Jens	Ejer af Ovegård	Siden faderen er upålidelig	76
Foster	Sara	Gift med Christlieb von Zezschwitz	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	56
Frederik I		Konge af Danmark m.v.	Gift med Danmarks vovehals	18
Frederik II		Konge af Danmark m.v.	Gift med Danmarks vovehals	22
Frederik III		Konge af Danmark m.v.	Knyttet til Frijsenborg	67
Frederik IV		Konge af Danmark m.v.	Knyttet til Frijsenborg	64
Friis	Astrid	Historiker, professor i Kbh.	Gift med Danmarks vovehals	20
Friis	Benedicte (Bene)	Gift med Aage Friis	En grundløs beskyldning	99
Friis	Christian	Greve til Frijsenborg	Knyttet til Frijsenborg	67
Friis	Mogens	Greve til Frijsenborg	Knyttet til Frijsenborg	67
Friis	Aage	Professor i historie	En grundløs beskyldning	94
Frijs	Sophie Christine	Grevinde	Knyttet til Frijsenborg	69
Frost, f. Krarup	Majken	Præst, søster	For storslået indsats	5 - 12
Gerade	Kirsten Mejer	Gift m. Eiler Chr. Dyssel	En forsmået magister	42
Gjøe	Birgitte	Adelsdame, g. m. Herluf Trolle	Gift med Danmarks vovehals	16
Gustav Vasa		Konge af Sverige	Gift med Danmarks vovehals	21
Gyldenstjerne	Knud Henriksen	Biskop	Gift med Danmarks vovehals	19
Gyldenstjerne	Mogens Henriksen	Adelsmand	Gift med Danmarks vovehals	19
Hammerich	Frederik	Degn i Skjern	Et pietistisk ægtepar?	51

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Hammerich	Just	Præst i Skjern	Et pietistisk ægtepar?	51
Hansen	Christen Erhard	Præst på Falster	Knyttet til Frijsenborg	71
Hansen	Georg	Kulturhistoriker	Glemte at hæve sin pension	79
Hansen	Henning	Byleder i Grenaa u. besættelsen	For storslået indsats	5
Hansen Dagnitz	Niels	Berider, gift m. Maren Nielsdatter	Knyttet til Frijsenborg	71
Harch	Agnete Cathrine	Gift m. Otto Marsvin Laurberg	En kone med ben i næsen	33 & 37
Harch	Karen Pedersdatter	Faster til Agnete Cathrine Harch	En kone med ben i næsen	38
Harch	Naaman Pedersen	Far til Agnete Cathrine	En kone med ben i næsen	33
Harch	Peder Sivertsen	Købmand i Viborg	En kone med ben i næsen	38
Hasse	Jacob	Købmand i Viborg	Højt at flyve...	28
Helms	Johannes	Rektor på Borgerdydsskolen	En grundløs beskyldning	95
Hermandsdatter	Anne	Gift m. Espen Møller	Siden faderen er upålidelig	77
Hiersing	Jørgen Nielsen	Præst i Lyngå	Knyttet til Frijsenborg	67
Hiersing	Niels Nielsen	Godsforvalter	Knyttet til Frijsenborg	68
Hiersing	Nille Jørgensdatter	Provstenke, gift m. Gotfred Manniche	Knyttet til Frijsenborg	67
Hoff	Henrik	Ejer af Hessel v. Grenaa	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Holdt	Maja	Norsk veninde til Maja Krarup	En grundløs beskyldning	102
Holm	Edvard	Historiker, formd. For Carlsbergfondet	En grundløs beskyldning	91
Holm	Hans	Præst i Vinding-Bryrup-Vrads	Knyttet til Frijsenborg	69
Holm	Henrik Christian	Officer	Knyttet til Frijsenborg	69
Holm	Jacob Jensen	Biskop i Aalborg	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	54
Holm	Peter Vilhelm	Officer	Knyttet til Frijsenborg	69
Holst	Maren	Trolovet m. Eiler Chr. Dyssel	En forsmået magister	40
Holst	Peder	Præst i Vraa	En forsmået magister	41
Hude	Anna	Historiker, gift med Chr. Erslev	En grundløs beskyldning	91
Hus	Johan	Teolog i Mähren	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	58
Hägglund	Bengt	Teolog ved Lunds Universitet	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	58
Høst	Christen	Provst i Vitten	Knyttet til Frijsenborg	67
Janson	H.F.	Biskop i Århus	Knyttet til Frijsenborg	71
Jensdatter	Hylleborg	Gift m. H.J. Majoner	Højt at flyve...	28
Jensen	Jens	Gjertrud Krogs farfar	En kone med ben i næsen	38

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Jensen	Rasmus	Snedker i Ørting	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	87
Jensen	Rasmus	Gårdmand i Ørting	Aftægt - pensionering af selvejere	88 & 87
Jensen	Thøger	Læsemester v. Viborg Domkirke	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	54
Jæger	Johan Bernhard	Oberstløjtnant	Knyttet til Frijsenborg	68
Jørgensen	A. Th.	Dr. theol.	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	58
Jørgensen	T. Vogel	Redaktør	En grundløs beskyldning	94
Karlsson	Karl Henrik	Svensk historiker	En grundløs beskyldning	91
Kemp	Skat Gunnar	Overlæge på Lukasstiftelsen	En grundløs beskyldning	101
Kirketerp	Mette Cathrine	Git m. Otto Marsvin Laurberg	En kone med ben i næsen	35
Kjær	Frederik	Ejer af Børglum Kloster	En forsmået magister	45
Klevenfeldt	Troels	Genealog	Gift med Danmarks vovehals	25
Klitgaard	Carl	Postmester og genealog	En forsmået magister	42
Kornerup	Bjørn	Kirkehistoriker, overarkivar	En forsmået magister	43
Krabbe	Elsebe	Gift m. Peder Skram	Gift med Danmarks Vovehals	16 - 26
Krabbe	Tyge	Rigsmarsk	Gift med Danmarks vovehals	16
Krag-Juel-Vind-Frijs		Greve til Frijsenborg	Knyttet til Frijsenborg	67
Krarup	Albrecht Thaer	Forpagter i Rold	En grundløs beskyldning	95
Krarup	Alfred	Universitetsbibliotekar	En grundløs beskyldning	91
Krarup	Anna Kirstine	Gift m. konrektor lange i Ribe	Et pietistisk ægtepar?	48
Krarup	Arnold	Apoteker i Holbæl	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	53
Krarup	Christen	Præst i Ølby	Et pietistisk ægtepar?	47
Krarup	Christen Larsen	Kornskriver, ejer af Vindumovergård	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	53
Krarup	Christian	Præst, genealog	Et pietistisk ægtepar?	47
Krarup	Christian	Ejer af Dejbjerglund	Et pietistisk ægtepar?	47 & 53
Krarup	Christian Lodberg	Præst i Borris, seminarieforsøger	Et pietistisk ægtepar?	48
Krarup	Hans Henning	Meteorolog, søn af Alfred Krarup	En grundløs beskyldning	97
Krarup	Hans Larsen	Selvejer i Gårde ved Varde	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	53
Krarup	Inger Hansdatter	Gift 1. gang m. Hans Thomesen Lange	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	55
Krarup	Janus Frederik	Historiker i Gemeimearkivet	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	53
Krarup	Jens	Gift med Arnoldine Wormslev	En forsmået magister	45
Krarup	Jens Christian	Læge på Gl. Kongevej	En grundløs beskyldning	98

Efternavn	Fornavn	Stilling	Beretning	Side
Krarup	Jens Henrik	Præst i Svendborg	Et pietistisk ægtepar?	48
Krarup	Lars	Bonde i Krarup ved Varde	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	53
Krarup	Nicolaj Thure	Præst i Aastrup på Falster	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	55
Krarup	Niels Bygom	Præst i Vejrum	Et pietistisk ægtepar?	48 & 50
Krarup	Niels Bygum	Rektor på Borgerdydsskolen	En grundløs beskyldning	97
Krarup	Niels Bygum Christian	Leder af landbrugsskole	Knyttet til Frijsenborg	64
Krarup	Per	Rektor på Østre Borgerdyd	En grundløs beskyldning	97
Krarup	Søren	Præst og medlem af folketinget, broder	For storslået indsats	5 - 7
Krarup	Thure	Rektor i Århus	Et pietistisk ægtepar?	48
Krarup	Vilhelm	Præst, far	For storslået indsats	5 - 12
Krarup, f. Caspari	Maja	Gift med Alfred Krarup	En grundløs beskyldning	95
Krarup, f. Caspari	Aagot	Gift med Alfred Krarup	En grundløs beskyldning	96
Krarup, f. Frederiksen	Lis	Forf. Kone	Gift med Danmarks vovehals	17
Krarup, f. Grønnerup	Christine Arnoldine	Gift m. Albrech Thaer	En grundløs beskyldning	95
Krarup, f. Heerfordt	Margrethe	Gift m. Jens Chr. Krarup	En grundløs beskyldning	98
Krarup, f. Langballe	Bodil Marie	Præstefrue, mor	For storslået indsats	5 - 12
Krarup, f. Nielsen	Lillian	Gift med Hans Henning Krarup	En grundløs beskyldning	99
Krog	Christen	Munk i Hamar	En kone med ben i næsen	38
Krog	Gjertrud	Proprietær på Nørkjær	En kone med ben i næsen	33
Krog	Hans Jørgen	Købmand i Viborg	Højt at flyve...	28 & 38
Krog	Jens	Broder til Gjertrud	En kone med ben i næsen	36
Krog	Niels	Præst i Aaby	En kone med ben i næsen	38
Krog	Niels Nielsen	Præst i Skive	Højt at flyve...	28
Krog	Peder	Biskop i Trondhjem	En kone med ben i næsen	38
Krog	Peder Hansen	Møller, Kærgårdsholm	En kone med ben i næsen	33
Krog, gift Laurberg	Gertrud	Proprietær	Højt at flyve...	28
Kügelgen	Vilhelm	Sachsisk maler	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	57
la Cour	Laurits	Ejer af Skærso på Mols	For storslået indsats	10
la Cour, f. Poulsen	Ellen	Gift med Laurits la Cour	For storslået indsats	10
Lang	Jørgen Knudsen	Præst i Dejbjerg	Et pietistisk ægtepar?	51
Langballe	Anders Rasmussen	Degn i Tønning	Glemte at hæve sin pension	79
Langballe	Axel	Ingeniør, mors broder	For storslået indsats	11

Efternavn	Fornavn	Stilling	Beretning	Side
Langballe	Christian	Overlæge i Randers, morfar	For storslået indsats	6 - 10
Langballe	Jesper	Præst i Thorning, medlem af folketinget	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	59
Langballe	Mogens	Læge i Randers, mors broder	For storslået indsats	11
Langballe	Niels	Ejer af Dronningborg	Glemte at hæve sin pension	79
Langballe	Rasmus	Ejer af Kielsingård i Tulstrup	Glemte at hæve sin pension	79
Langballe, f. Poulsen	Ellen Margrethe	Lægefrue i Randers, mormor	For storslået indsats	6 - 8
Langballe, f. Wolfhagen	Nete	Gift m. Mogens Langballe	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	59
Lange	Anne Kirstine	Frue på Hessel v. Grenaa	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Lange	Hans Thomesen	Ejer af Vormarksgård	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	55
Lange	Niels Gundesen	Far til Anne Kirstine Lange	Gift med Danmarks vovehals	26
Lange	Sinnelius	Konrektor i Ribe	Et pietistisk ægtepar?	48
Larsen	Sofus	Chef for Univeritetsbiblioteket	En grundløs beskyldning	96
Laurberg	Gunnar	Lokalhistoriker i Træden	Glemte at hæve sin pension	80
Laurberg	Hans Severin	Sogndegn	En kone med ben i næsen	37
Laurberg	Laurits	Proprietær, søn af Gjertrud krog	En kone med ben i næsen	37
Laurberg	Otto Marsvin	Gift m. Gjertrud Krog	En kone med ben i næsen	33
Laurberg	Palæmon	Præst, søn af Gjertrud Krog	En kone med ben i næsen	37
Laurberg	Peder	Amtsfuldmægtig, søn af Gjertrud K.	En kone med ben i næsen	37
Laursen	Niels	Snedker, far til Maren Nielsdatter	Knyttet til Frijsenborg	67
Lausten	Svend	Lokalhistoriker, lærer	En kone med ben i næsen	35
Lind	Jens	Apoteker i Viborg	Et pietistisk ægtepar?	49
Lindbæk	Jannik	Sagfører i Oslo	En grundløs beskyldning	93
Lindbæk	Johs. P.	Historiker, stiftsskriver	En grundløs beskyldning	91
Lindbæk	Lise	Journalist, forfatter	En grundløs beskyldning	93
Lund	Margrethe Jensdatter	Mor til Gjertrud Krog	En kone med ben i næsen	38
Lundberg	Erik	Major	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	87
Luther	Martin	Evangelisk præst	Gift med Danmarks vovehals	16 & 22-23
Mackeprang	Ingeborg	Gift med Mouritz Mackeprang	En grundløs beskyldning	103
Mackeprang	Mouritz	Direktør for Nationalmuseet	En grundløs beskyldning	91
Madsen	Espen	Rytterbonde i Kondrup	Siden faderen er upålidelig	78
Majoner	Cathrine	Datter af H.J. Majoner	Højt at flyve...	28 & 38
Majoner	Hans Jørgen	Købmand i Viborg	Højt at flyve...	27

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Malling	Rasmus	Købmand i Århus	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	83
Mancke	Gottfried Christoph	Regimentsfeltkærer i Rendsborg	Knyttet til Frijsenborg	65
Manniche	Gotfred	Løjtnant i landmilitsen	Knyttet til Frijsenborg	64
Manniche	Hans Kristoffer	Sergent i Gjerlev Herred	Knyttet til Frijsenborg	65
Manniche	Jens Christian Arhner	Præst i Fredericia	Knyttet til Frijsenborg	71
Manniche	Jens Christian Arhner	Historiker, lektor v. Århus Universitet	Knyttet til Frijsenborg	71 & 91
Manniche	Johan Gottfred	Præst i Søften	Knyttet til Frijsenborg	64
Manniche	Johan Gottfred	Student	Knyttet til Frijsenborg	71
Manniche	Marie	Datter af Johan Gottfr. M.	Knyttet til Frijsenborg	71
Manniche	Nicolaj	Bedemand i Roskilde	Knyttet til Frijsenborg	71
Manniche, gift Krarup	Henriette	Gift med N.B.C. Krarup	Knyttet til Frijsenborg	71
Mansa	H.H.	Direktør, randrusianer	For storslået indsats	11
Mansa	Vibeke (Bisse)	Mors halvkusine	For storslået indsats	10
Marquard	Gjørrild Mogensdatter	Gift m. Espen Møller	Siden faderen er upålidelig	75
Marquard	Mogens Christian	Provst i Kousted	Siden faderen er upålidelig	74
Matthiessen	Hugo	Kulturhistoriker	Højt at flyve...	27
Michaud	Jeanne	Veninde til Maja Krarup	En grundløs beskyldning	98
Moltesen	Laust	Teolog og udenrigsminister	En grundløs beskyldning	91
Moth	Christian	Ejer af Kvistrup i Vejrum	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	55
Munch	Mette Sophie	Købmandsmoder i Ebeltoft	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14,19, 26 & 84
Munch	Palle Hoff	Købmand i Ebeltoft	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	84
Munch	Peder	Købmand i Ebeltoft	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14 & 84
Møller	Erik	Historiker	En grundløs beskyldning	94
Møller	Mogens Christian	Købmand i Randers	Siden faderen er upålidelig	74
Møller	Otto	Præst i Gylling	Gift med Danmarks vovehals	18
Møller	Peder Esbensen	Søn af Espen Christensen	Siden faderen er upålidelig	77
Mørch	Niels Frederik	Skræddermester i Horsens	Glemte at hæve sin pension	80
Mørch, f. Langballe	Jensine Christine	Gift med Niels Fr. Mørch	Glemte at hæve sin pension	80
Nepsgaard	Helvig Nielsdatter	Gift m. H.J. Majoner	Højt at flyve...	30
Nepsgaard	Niels Pedersen	Rådmand i Viborg	Højt at flyve...	30
Nielsdatter	Ane Marie	Degnekone i Tønning	Glemte at hæve sin pension	79

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Nielsdatter	Maren	Gift med Gotfred Manniche	Knyttet til Frijsenborg	65
Nielsen	Elsebeth Margr.Christiane	Gift m. Johan Gottfred Manniche	Knyttet til Frijsenborg	66
Nielsen	Frk.	Rentier i Hammelev	For storslået indsats	5
Nielsen	Laurs	Snedker, bror til Maren Nielsdatter	Knyttet til Frijsenborg	67
Nielsen	Mogens	Morbroder til Henriette Manniche	Knyttet til Frijsenborg	72
Norvin	William	Professor i klassisk filologi	En grundløs beskyldning	93
Nygren	Ernst	Svensk Landsarkivar	En grundløs beskyldning	100
Nørregaard	Jens	Højskoleforstander	Gift med Danmarks vovehals	16
Olesen	Karen	Gift m. Niels Ørting	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	85
Olivarius	Christine	Gift m. Niels Ørting	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	85
Olstrup	Jens Sørensen	Gårdmand i Gylling	Aftægt - pensionering af selvejere	89
Olufsen	Lauritz	Rytterbonde i Tønning	Glemte at hæve sin pension	81
Olufsen	Niels	Skoleholder i Tønning	Glemte at hæve sin pension	81
Parvus	Petrus	Humanist, professor	Gift med Danmarks vovehals	21
Pedersdatter	Ida	Gift m. Thure Therkelsen	Et pietistisk ægtepar?	47
Pedersdatter (Løvenbalk)	Else	Gift med Jacob Jensen Holm	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	54
Pedersen	Peder	Gårdmand i Ørting	Aftægt - pensionering af selvejere	88
Petersen	Viggo	Lærer i Glatved	For storslået indsats	6
Plessner		Registrator i Geheimearkivet	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	55
Polenz von	Konstanze Frederikke	Karl August v.Z. tredje kone	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	57
Poulsen	Agathe	Gift med Oluf	For storslået indsats	8
Poulsen	Dorthe	Gift med Kristen	For storslået indsats	10
Poulsen	Kristen Sofus	Ejer af Kveldstup, bror til mor morfars	For storslået indsats	10
Poulsen	Niels	Sagfører i Randers, mor morfar	For storslået indsats	8
Poulsen	Oluf	Apoteker, mors morbroder	For storslået indsats	8
Rantzau	Ditlev	Hofmarskal	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Rantzau	Johan	Hærfører	Gift med Danmarks vovehals	20
Rasmusdatter	Maren	Gift m. gdmd. Rasmus Jensen	Aftægt - pensionering af Selvejere	89
Rasmussen	Frederikke Barbara	Gift med Forf.L.E. Rasmussen	En grundløs beskyldning	104
Rasmussen	Jens	Søn af gdmd. Rasmus Jensen	Aftægt - pensionering af selvejere	89
Rasmussen	Knud	Søn af gdmd. Rasmus Jensen	Aftægt - pensionering af selvejere	88
Rasmussen	Peder	Søn af gdmd. Rasmus Jensen	Aftægt - pensionering af selvejere	90

Efternavn	Fornavne	Stilling	Beretning	Side
Rasmussen	Poul	Forfatter til Ebeltofts hist.	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	84
Reedz	Kirsten	Gift m. Wenzel Rothkirch	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Reenberg	Jens	Rektor i Viborg, ejer af Lynderupgård	Et pietistisk ægtepar?	47
Resen	Peder Hansen	Historiker & retslærd	Gift med Danmarks vovehals	25
Revarius	Rasmus Hansen	Præst	Gift med Danmarks vovehals	24
Ringsted	Hans Chr.	Læge på Østerbro	En grundløs beskyldning	101
Rochstroh	K.C.	Militærhistoriker	Knyttet til Frijsenborg	64
Roed	Jens Madsen	Præst	Højt at flyve...	28
Rothkirch	Johan	General i Tyskland	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Rothkirch	Katrine	Mor til Anne Kirstine Lange	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Rothkirch	Wenzel	Kgl. Staldmester	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	13 - 15 & 16
Rørdam	Holger Frederik	Kirkehistoriker, præst	Gift med Danmarks vovehals	18
Rørdam	Thomas Skat	Biskop	Gift med Danmarks vovehals	18
Raahauge, f. Krarup	Agnete	Præst, datter af Søren K.	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	63
Sadolin	Eva og Tage	Præstepar i Hyllested	For storslået indsats	6
Schmidt	Astrid	Husassistent i Hammelev præstegård	For storslået indsats	6
Schou, f. Langballe	Gertrud	Håndarbejds lærer i Svendborg, mors søster	For storslået indsats	6 - 11
Secher	Einar	Direktør i ASEA, Kbh.	For storslået indsats	8
Sehested	Malte	Ejer af Hessel v. Grenaa	Frelste Chr. IV fra at blive krigsfange	14
Severinsen	Peder	Kirkehistoriker, præst	Gift med Danmarks vovehals	19
Skram	Johanne	Datter af Peder Skram	Gift med Danmarks vovehals	19
Skram	Olive	Datter af Peder Skram	Gift med Danmarks vovehals	18 & 25
Skram	Peder	Rigsadmiral	Gift med Danmarks vovehals	16 - 26
Sobienski	Johan III	Konge af Polen	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	55
Steenstrup	Johannes	Professor i historie	En grundløs beskyldning	94
Stumpf	Hildegard	Pianistinde i Tyskland	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	56
Svendborg	Hans Thomsen	Præst i Skive	Højt at flyve...	28
Sørens datter	Maren	Gift m. Esper Madsen	Siden faderen er upålidelig	78
Sørensen	Peder	Livlæge for Frederik II	Gift med Danmarks vovehals	25
Tamm	Gull	Mors svenske veninde	For storslået indsats	9
Therkelsen	Thure	Præst i Hemmet	Et pietistisk ægtepar?	47
Thestrup	Frands	Biskop i Aalborg	En forsmået magister	42

Efternavn	Fornavn	Stilling	Beretning	Side
Thuesdatter	Maren	Gift med Niels Jensen Bygum	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	54
Thuresdatter	Margrethe	Gift m. præsten i Hemmet	Et pietistisk ægtepar?	51
Thøgersen	Peder	Biskop i Viborg	Stamfaderens morfar - og epitafiet i Dejbjerg Kirke	54
Trolle	Herluf	Rigsadmiral	Gift med Danmarks vovehals	22
Vedel	Anders Sørensen	Historiker, præst	Gift med Danmarks vovehals	25
Vilholt	Niels Jensen	Fæster i Birkebæk	Glemte at hæve sin pension	80
Wedel	Peder Nissen	Præst i Stavning	Et pietistisk ægtepar?	49
Wedel-Friis	Erhard	Greve til Frijsenborg	Knyttet til Frijsenborg	67
Winkel Holm, f. Krarup	Katrine	Præst, datter af Søren K.	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	63
Worm	Jens	Rektor i Århus	Et pietistisk ægtepar?	49
Wormslev	Arnoldine	Oldebarn af Eiler Chr. Dysse	En forsmået magister	45
Würgler Hansen	Eiler	Læge i Ulstrup	For storslået indsats	6 - 7
Würgler Hansen	Karen	Lægefrue i Ulstrup, mors søster	For storslået indsats	6 - 12
Würgler Hansen	Peder	Læge i Odder, fætter	For storslået indsats	11
Zeuschwitz	Ida	Sidste ejer af Deutsch Baselitz	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	61
Zeuschwitz von	Benno		Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	56
Zeuschwitz von	Christlieb	Ejer af Deutsch Baselitz	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	56
Zeuschwitz von	Ecke		Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	56
Zeuschwitz von	Gerhard	Teolog, professor i Erlangen	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	58
Zeuschwitz von	Hans Heinrich	Senior civilis i Herrnhut	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	56
Zeuschwitz von	Karl August	Retspræsident i Bautzen	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	56
Zeuschwitz von	Karl Heinrich	Søn af Hans Henirich v. Z.	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	61
Zeuschwitz von	Paul		Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	56
Zeuschwitz von	Sally	Gift med Wilhelm Kügelgen	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	57
Zeuschwitz von	Theodor	Dr.jur.	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	58
Zinzendorf von	Nikolaus	Greve	Tre generationer bekendte sig til Herrnhut	58
Ørberg	Paul G.	Historiker	Højt at flyve...	27
Ørting	Erasmine	Frue på Kveldstrup	Gift med Danmarks vovehals	26 & 85
Ørting	Niels Rasmussen	Købmand i Ebeltoft	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	83
Ørting	Peter Julius	Købmand i Ebeltoft	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	84
Ørting	Rasmus	Degn i Søvind	Aftægt - pensionering af Selvejere	90
Ørting	Sophus	Manufakturhandler i Ebeltoft	Undermåler - blev købmand i Ebeltoft	86
Ørting	William Theodor		do	85

Mindesmærket for Peder Skarm og Elsebe Krabbe på Østbirk Kirkegård

Bagsiden af mindesmærket. Til venstre i forgrunden Lis Krarup, til højre Bodil Fogh

Tegning nr. 57 af "Den Søndre Jyske Nat. Inf. Nubærende Mundering for Officerer efter communicerede allernaadigste Ordre af 29de oct. 1754". Underskrevet af regimentschefen i "Weyle 19. sept. 1758". Krigskancelliet: Diverse sager – uniformer.

(RA folioregistratur 91e: 1735, Søndre jyske nat. Inf. Rgmt. Kongl. Uniform, Kamisol, Hat, jf. resolution N 125/1735)

Overofficer fra Nordre jyske nationale Infanteriregiment; fra samme pakke i Rigsarkivet

Sten Krarup, født i Randers 21. okt. 1933, søn af sognepræst Vilhelm Krarup (1904 – 99) og hustru Bodil Marie, f. Langballe (1906 – 97).

Officer i Flyvevåbnet og Hæren 1957 – 85, heraf 10 års tjeneste ved Forsvarets Lægekorpss; afskediget som major. Konsulent i sundheds- og katastrofeberedskab 1985 – 2003. Lærer i slægtsforskning og slægtshistorie 1992 – 2003.

FOR STORSLÅET INDSATS

er 15 nye historier om forfatterens aner. Hver historie har én hovedperson – i et par tilfælde dog to til tre. Det er ikke tilstræbt at forklare, hvordan hovedpersonerne er i slægt med hinanden, men formålet er at fortælle en historie om de(n) pågældende. I visse tilfælde er den slægtsmæssige forbindelse dog vist i en oversigt. Hovedpersonerne er – i nogenlunde kronologisk orden:

I 1500-tallet: En adelsdame, der blev salmeskriver og mor til 18

I 1600-tallet: En kongelig staldmester og en købmand

I 1700-tallet: En kvindelig proprietær, en mandlig proprietær, der blev Krarup-slægtens stamfar, en magister og sognepræst, en løjtnant i landmilitseren og dennes søn, der blev præst, en møller og tre tyske lavadelsmænd knyttet til Herrnhut,

I 1900-tallet: En bibliotekar og en præstekone (forfatterens mor).

Hæftet tilegnes sidstnævnte, der i år 2006 ville være blevet 100 år.

Historierne hviler på arkivstudier, på eksisterende litteratur og på, hvad der er blevet forfatteren fortalt.

Slægtshistorisk Forlag – 3670 Veksø

Slægtshistorisk Forlag
Slotsgyden 14, 3670 Veksø
Tlf. 4717 0442

ISBN 87-988785-4-9